

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΜΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ**

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Σεραφετινίδου Μ.
Εξεταστική Επιτροπή: Σεραφετινίδου, Αντωνοπούλου, Τσίρος

ΘΕΜΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ:

**“Η πολιτική πρόταση των Νέων Κοινωνικών Κινήματων:
Εξετάζοντας το Κίνημα των Ζαπατίστας”**

Ροϊνιώτη Ελένη

ΑΘΗΝΑ 2007

“Στη δική μας γεωγραφία , πιο κοντά στις ζαπατιστικές κοινότητες
βρίσκονται πραγματικότητες που οι χάρτες τις δείχνουν μακριά.

Έτσι, πιο κοντά μας είναι η Ευρώπη των “από κάτω”:

Η ανυπάκουη Ιταλία.

Η Ελλάδα που επικοινωνεί με σήματα καπνού.

Η Γαλλία των χωρίς χαρτιά και στέγη αλλά με αξιοπρέπεια.

Η αλληλέγγυα και ανυπότακτη Ισπανία.

Η Βασκία που αντιστέκεται και δεν παραδίδεται.

Η εξεγερμένη Γερμανία. Η στρατευμένη Σουηδία.

Η συντρόφισσα Δανία.

Η επίμονη Ελβετία. Η συνεπής Νορβηγία.

Η Πατρίδα που αρνούνται στους Κούρδους,

η Ευρώπη του περιθωρίου που υποφέρουν οι μετανάστες,

η Ευρώπη των νέων που αρνούνται να αγοράσουν μετοχές

στα χρηματιστήρια του κυνισμού..”

Εξεγερμένος Υποδιοικητής Μάρκος

Σεπτέμβρης 2004

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ: Η αμφιλεγόμενη έννοια της Κοινωνίας των Πολιτών.....	5
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: Τα Νέα Κοινωνικά Κινήματα	15
Α. Ορισμός και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των νέων κοινωνικών κινήματων	15
Β. Το πολιτικό status των νέων κοινωνικών κινήματων	25
i) Η Θεωρία Κινητοποίησης Πόρων και η Δομή Πολιτικών Ευκαιριών.....	25
ii) Οι θεωρίες των Νέων Κοινωνικών Κινήματων	38
α. Το ζήτημα της ταξικής βάσης των νέων κοινωνικών κινήματων και η προάσπιση των μεταϊλικών αξιών.....	38
β. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των νέων κοινωνικών κινήματων και η συγκρότηση της συλλογικής ταυτότητας.....	53
γ. Η πολιτική πρόταση των νέων κοινωνικών κινήματων	62
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Το Κίνημα των Ζαπατίστας.....	68
Α. Η πορεία του Ζαπατιστικού Κινήματος από την ίδρυση του EZLN ως την “Άλλη Καμπάνια” και την 6 ^η Διακήρυξη της Ζούγκλας Λακαντόνα	68
i. Η πορεία του Ζαπατιστικού Κινήματος : Μια δεύτερη ανάγνωση	72
Β. Το κίνημα των Ζαπατίστας ως νέο κοινωνικό κίνημα	80
Γ. Η πολιτική πρόταση των Ζαπατίστας.....	86
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	92
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	94

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η κοινωνία των πολιτών αναδείχτηκε κατά τον 20^ο αιώνα ως μείζονος σημασίας πεδίο κοινωνικής και πολιτικής πάλης. Παρά τις εννοιολογικές διαφοροποιήσεις που μπορούμε να εντοπίσουμε ιστορικά, η κοινωνία των πολιτών φαίνεται στις μέρες μας να ενσαρκώνει ένα εν ενεργεία πολιτικό υποκείμενο, ενισχύοντας το θεωρητικό οπλοστάσιο τόσο της παραδοσιακής αριστεράς, όσο και του νεοφιλελεύθερου λόγου. Στα πλαίσια αυτά εντάσσεται το φαινόμενο των νέων κοινωνικών κινημάτων με το οποίο και θα ασχοληθούμε διεξοδικά.

Εξ' αρχής η διάκριση μεταξύ των λεγόμενων "παλαιών" κινημάτων- όπως το εργατικό κίνημα του 19^{ου} αιώνα- με τις μαζικές εκείνες μορφές συλλογικής δράσης που κατά κύριο λόγο έκαναν την εμφάνισή τους τη δεκαετία του '60 και έπειτα, είναι που θα χαράζει τη διαχωριστική γραμμή μεταξύ προ-μοντέρνων και μοντέρνων ή κατά πολλούς θεωρητικούς, μεταμοντέρνων κινημάτων. Η διαφοροποίησή τους σε επίπεδο αξιών, οργάνωσης και πρακτικής, σηματοδοτεί το πέρασμα σε μια νέου τύπου αντίληψη για την κοινωνία- σαφέστατα εναρμονισμένη με το πνεύμα της παγκοσμιοποίησης, της έννοιας του κοσμοπολίτη αλλά και της πληροφοριακής εποχής την οποία και διανύουμε. Η Θεωρία Κινητοποίησης Πόρων, των Πολιτικών Ευκαιριών και εκείνη των Νέων Κοινωνικών Κινήματων, θα μας δώσουν τα κατάλληλα θεωρητικά εργαλεία προκειμένου να μπορέσουμε να διαπραγματευτούμε τα ερωτήματα που προκύπτουν κατά την ενασχόληση με το φαινόμενο των νέων κοινωνικών κινημάτων. Η πολιτική τους πρόταση, η σχέση θεσμικού και μη θεσμικού, η έννοια των μεταϋλικών αξιών, η συνεισφορά των νέων μεσαίων τάξεων στη διαμόρφωση των νέων κοινωνικών κινημάτων, η συγκρότηση της ταυτότητας και η έννοια του δικτύου, είναι τα σημεία στα οποία θα σταθούμε και θα προσπαθήσουμε να μελετήσουμε μέσα από την σύγκρουση και αντιπαράθεση των προαναφερθέντων θεωρητικών παραδόσεων.

Εν συνεχεία, θα προβούμε σε ένα θεωρητικό άλμα από τον σύγχρονο δυτικό κόσμο στη Λατινική Αμερική, προκειμένου να μελετήσουμε το πολυσυζητημένο και εν εξελίξει κίνημα των Ζαπατίστας. Μέσα από την πορεία του κινήματος και μέσω μιας ανάλυσης των δημοσιευμένων διακηρύξεων του EZLN, θα επιχειρήσουμε να εντοπίσουμε τις αλλαγές που έχουν λάβει χώρα στο κίνημα των Ζαπατίστας- σε επίπεδο λόγου αλλά και πρακτικής- αποτυπώνοντας σε τελική ανάλυση τη διαδικασία μετάβασής του από ένοπλο επαναστατικό κίνημα σε εθνικό κοινωνικό κίνημα- ή κατά τον Touraine σε πολιτιστικό κίνημα- για να καταλήξει στις μέρες μας να πάρει τη μορφή ενός ισχυρού διεθνικού κοινωνικού κινήματος.

Λέξεις κλειδιά: κοινωνία των πολιτών, νέα κοινωνικά κινήματα, Ζαπατίστας

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ: Η αμφιλεγόμενη έννοια της Κοινωνίας των Πολιτών

Προσεγγίζοντας κριτικά την έννοια της κοινωνίας των πολιτών, από την εποχή του Αριστοτέλη ως τις μέρες μας, παρατηρείται μια εννοιολογική αταξία όσον αφορά το περιεχόμενο αλλά και τις θεωρητικές προεκτάσεις που κάθε φορά τείνει να λαμβάνει. Στα πλαίσια της πολιτικής θεωρίας, ο λόγος περί κοινωνίας των πολιτών φαίνεται να έχει ένα καθαρά αξιακό περιεχόμενο, διαποτισμένο από τις εκάστοτε ιστορικές συγκυρίες, ενδεδυμένο με κοινωνικά αιτήματα και αμφισβητήσεις. Από την παραπάνω συνθήκη είναι που προκύπτει η ιδιαιτερότητα της υπό εξέτασης έννοιας και ίσως και η απαρχή ενός ευρύτερου προβληματισμού που στις μέρες μας τείνει να τροφοδοτεί την πολιτική σκέψη : τι ρόλο τελικά καλείται να διαδραματίσει η σύγχρονη κοινωνία των πολιτών;

Μια κριτική επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας μας φέρνει αντιμέτωπους με δύο καίριας σημασίας ζητήματα. Πρώτον, πώς ορίζουμε την έννοια της κοινωνίας των πολιτών; Το εννοιολογικό χάσμα που υφίσταται μεταξύ της *κοινωνίας πολιτικής* του Αριστοτέλη και της διάκριση του Tocqueville ανάμεσα στην κοινωνία των πολιτών (*civil society*), την πολιτική κοινωνία (*political society*) και το κράτος, ως τον Μαρξ, τον Γκράμσι αλλά και τους πιο σύγχρονους μελετητές του φαινομένου, τείνει να περιπλέκει ιδιαίτερα οποιαδήποτε θεωρητική ανάλυση του όρου. Η σύγχυση όμως αυτή που δημιουργείται με μια πρώτη ανάγνωση, φαίνεται να επιλύεται αν προσεγγίσουμε την κοινωνία των πολιτών κοινωνικοϊστορικά, έχοντας υπόψη μας το έκδηλο αξιακό περιεχόμενο που τείνει να λαμβάνει ανάλογα με τις υφιστάμενες κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες. Κατ' επέκταση και ακολουθώντας το σκεπτικό των Hodgkinson και Foley¹, θα παρακολουθήσουμε στην παρούσα ενότητα τις θεωρητικές μεταλλάξεις που έχει υποστεί η έννοια της κοινωνίας των πολιτών, αλλαγές οι οποίες όπως φαίνεται απορρέουν από τα αιτήματα και τους θεωρητικούς προβληματισμούς

¹ Βλ. Hodgkinson & Foley, "The civil society reader", Hanover, NH: Tufts, 2003

που η κάθε εποχή θέτει. Αυτό όμως που οφείλουμε να σημειώσουμε, είναι ότι ανεξάρτητα από τις διακυμάνσεις και εννοιολογικές ασάφειες που συχνά την συνοδεύουν, το στοιχείο που παραμένει σταθερό είναι η αγωνία που σε κάθε εποχή διαγράφεται γύρω από την ανάγκη συγκρότησης του πολιτικού είναι της κοινωνίας.

Μέχρι περίπου τα τέλη του 18^{ου} αιώνα η έννοια της κοινωνίας των πολιτών βρισκόταν σε άμεση συσχέτιση με τα ευρύτερα διαπροσωπικά δίκτυα που τα άτομα αυθόρμητα συνάπτουν μεταξύ τους. Ο Αριστοτέλης στα Πολιτικά χρησιμοποιεί τον όρο κοινωνία πολιτική σε αντιδιαστολή με τον πολιτική κοινωνία για να αποδώσει αυτή ακριβώς τη διάσταση, να κάνει δηλαδή τη διάκριση μεταξύ της πόλης ως ύψιστη πολιτική κοινότητα λειτουργώντας βάσει της αρετής και του πολιτικού ήθους και της ευρύτερης κοινωνίας. Στα πλαίσια της πολιτικής του θεωρίας η πόλη είναι υπερβατική του μεμονωμένου ατόμου, παρόλα αυτά η καλλιέργεια του απαραίτητου ήθους απορρέει από τις καθημερινές αυτές συσσωματώσεις είτε πρόκειται για την οικογένεια, είτε για το καθεστώς της δουλείας, οι οποίες στηρίζονται στην σχέση κυβερνώντων και κυβερνωμένων, απαραίτητη ρήτρα του πολιτικού πράττειν.

Αλλά και στη σκέψη του Ferguson όπως και άλλων στοχαστών του Διαφωτισμού η κοινωνία των πολιτών έρχεται να συνδράμει στην προοπτική χάραξης ενός νέου πολιτικού προσανατολισμού, ο οποίος συνάδει με τις νέες κοινωνικές συνθήκες, την ανάδυση δηλαδή του αστικού κράτους. Την παραπάνω υπόθεση έρχονται να επικυρώσουν, η έννοια της πολιτικής ταυτότητας (citizenship) και της λεγόμενης πολιτισμένης κατάστασης (civilization), οι οποίες επαναλαμβάνονται στα έργα του Ferguson, του Paine αλλά και μας παραπέμπουν στον Hobbes, τον Locke, καθώς και τον Rousseau σχετικά με το πέρασμα από τη φυσική κατάσταση στην πολιτισμένη και την τελική σύζευξη ανθρώπου-πολίτη ως το αποκορύφωμα μιας ιστορικής διαδικασίας η οποία συμβαδίζει με την πολιτική ωρίμανση του ατόμου. Σε τελική ανάλυση το κύριο μέλημα του θεωρητικού στοχασμού της περιόδου αυτής επικεντρώνεται στην ανάληψη της πολιτικής ευθύνης που πια φαίνεται να κατανέμεται ως ένα

βαθμό σε οριζόντια κλίμακα, σε όλα τα μέλη δηλαδή της κοινωνίας των πολιτών μέσα στις νέες συνθήκες του καταμερισμού της εργασίας και της απελευθέρωσης από τις σκοταδιστικές αντιλήψεις του προηγούμενου αιώνα.

Με την αυγή του 19^{ου} αιώνα, την ανάδυση του πρώιμου καπιταλισμού, την σταδιακή συγκρότηση της αστικής τάξης και την σύσταση του ολοκληρωμένου κράτους, η έννοια της κοινωνίας των πολιτών αλλάζει χροιά και προσαρμόζεται στις ανάγκες της νέας εποχής. Για τον de Tocqueville η κοινωνία των πολιτών περιλαμβάνει τα ευρύτερα διαπροσωπικά δίκτυα που συνάπτουν τα άτομα μεταξύ τους, χωρίς όμως να γίνεται λόγος για οργανωμένη πολιτική δράση. Στα πλαίσια της σκέψης του, οι οργανώσεις αυτές αντισταθμίζουν τον κίνδυνο που ελλοχεύει από την **πλήρη** αναγνώριση του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι, μια εν δυνάμει απειλή για την διατήρηση του κράτους, σπέρματα της οποίας ανιχνεύονται στους κόλπους της πολιτικής κοινωνίας δηλαδή των επίσημων πολιτικών συνασπισμών. Η απειλή αυτή σχετίζεται με την τυραννία των μαζών που η ελευθερία του λόγου και κυρίως του πολιτικού λόγου μπορεί να επιφέρει, με πιθανό αποτέλεσμα την κρίση του κράτους και κατ' επέκταση την κρίση των δημοκρατικών αξιών. Η κοινωνία των πολιτών πια συνδέεται με το κράτος και μάλιστα κατά τρόπο συμπληρωματικό, αφού τείνει να προστατεύει τα δημόσια άρα και ιδιωτικά συμφέροντα (Tocqueville, 1996) .

Ο Χέγκελ στη Φιλοσοφία του Δικαίου, ταυτίζει την κοινωνία των πολιτών με την αστική, με τη μορφή εκείνη κοινωνικότητας όπου ο αστός δηλαδή ο ιδιώτης δρα με γνώμονα το προσωπικό του συμφέρον. Κεντρικής σημασίας ρόλο διαδραματίζει η ιδιοκτησία και η ανάγκη προάσπισής της, γι' αυτό άλλωστε στην πρώτη της φάση η κοινωνία των πολιτών υποτάσσεται στην αναγκαιότητα (Λεφέβρ, 1998, 35). Επί της ουσίας η κοινωνία των πολιτών στο διαλεκτικό σχήμα του Χέγκελ έχει διττό ρόλο. Από τη μια πρόκειται για μια μεσολαβητική φάση που έπεται των αυτόνομων κοινωνικών συσσωματώσεων όπως είναι η οικογένεια και προηγείται της σύστασης του κράτους. Από την άλλη όμως, τα στάδια από τα οποία θα διέλθει

η κοινωνία των πολιτών θα έχουν ως απόληξη τη σύσταση της πολιτείας, την ολοκλήρωση δηλαδή της διαδικασίας του *ήθους*. Ο Μαρξ από την άλλη στο Εβραϊκό Ζήτημα θα ασκήσει κριτική στη θεοποίηση του γεγκελιανού κράτους. Η “κοινωνία των ιδιωτών” κατά τον ίδιο, ως προϊόν της σύγχρονης του εποχής, αποδεικνύει με σαφήνεια ένα και μόνο γεγονός, τη διάσπαση του πολιτικού και του κοινωνικού επιβεβαιώνοντας την επιτακτική ανάγκη το μεμονωμένο άτομο ως ιδιώτης να επανακτήσει την *πολιτική λεοντή* του.

Η ανανέωση του όρου και η διαπραγμάτευσή του ως επαναστατικό πια πολιτικό υποκείμενο έλαβε χώρα, σύμφωνα με μια μερίδα στοχαστών (βλ. Hodgkinson & Foley, 2003; Wood, 1998; Γκλύκμαν, 1984) από τον Γκράμσι. Ο Γκράμσι αν και πιστός στις μαρξικές του καταβολές θα προβεί στα Τετράδια της Φυλακής, σε δυο θεωρητικές διευκρινήσεις οι οποίες και θα θέσουν τις βάσεις για την σύγχρονη αναβίωση του όρου υπό τις συνθήκες πια του λεγόμενου μετα-βιομηχανικού πνεύματος. Η κοινωνία των πολιτών στην γκραμσιανή σκέψη ανάγεται στο εποικοδόμημα και επί της ουσίας αποτελεί το πεδίο όπου ασκείται και αναπαράγεται η ηγεμονία της άρχουσας τάξης². Με τον τρόπο αυτό ο ιταλός στοχαστής καταφέρνει να αποφύγει το ολίσθημα του οικονομισμού και να τοποθετηθεί κριτικά ενάντια στις όποιες μαρξικές διαστρεβλώσεις (Γκράμσι, 1961, 63). Παράλληλα όμως, τοποθετώντας το πεδίο της κουλτούρας στην αρένα της εξουσίας, άνοιξε το δρόμο στο μετέπειτα επαναπροσδιορισμό των βασικών αρχών των κοινωνικών συγκρούσεων, εγκαταλείποντας την αποκλειστική ενασχόληση με συνδικαλιστικά ζητήματα εργασίας και εισάγοντας θέματα κουλτούρας και πολιτιστικής αυτό-διαχείρισης στην ημερήσια διάταξη του πολιτικού ακτιβισμού (Hodgkinson & Foley, 2003, xvii).

Αν και ο Γκράμσι δεν ήταν εκείνος που απέδωσε στην κοινωνία των πολιτών επαναστατικό ρόλο, φαίνεται ότι το έργο του- κυρίως λόγω του αποσπασματικού του χαρακτήρα- έδωσε το έναυσμα για την μετέπειτα χρησιμοποίηση του όρου ως πανάκεια παντός τύπου

² Ιδιαίτερη βαρύτητα αποδίδεται στους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους όπως ο νόμος και η εκπαίδευση .
Βλ. Anderson, 33

κοινωνικοπολιτικών κρίσεων. Ενώ για παράδειγμα ο Γκράμσι με τη γνωστή του φόρμουλα *κράτος= πολιτική κοινωνία + κοινωνία των πολιτών δηλαδή ηγεμονία θωρακισμένη με καταναγκασμό*, θα αναφέρει ότι στη Δύση το κράτος είναι αδιαχώριστο από την κοινωνία των πολιτών αφού μέσω αυτής και σε επίπεδο ιδεολογίας παράγεται και διαχέεται στην υπόλοιπη κοινωνία η ηγεμονία της κυρίαρχης τάξης (Anderson, σελ.35), μετέπειτα ερμηνευτικά σχήματα θα υποστηρίξουν ότι πρόκειται επί της ουσίας για μια προσπάθεια ανασύστασης του επαναστατικού υποκειμένου, αυτή τη φορά διαμέσου της έννοιας της κοινωνίας των πολιτών .

Ο λόγος τώρα άρχισε να στρέφεται γύρω από μια αυτορυθμιζόμενη κοινωνία των πολιτών, η οποία στα πλαίσια του πόλεμου θέσεων, που επιβάλλει ο δυτικός πολιτισμός, μπορεί να οδηγήσει στην σταδιακή διεύρυνση του κράτους και κατ' επέκταση στην εξαφάνισή του. Κατά τους μελετητές του Γκράμσι, το επαναστατικό αυτό πρόταγμα ακολουθεί τη “λενινιστική διαλεκτική σχέση ανάμεσα στη διεύρυνση του κράτους και την εξαφάνισή του..” (Γκλύκσμαν, 1984, σελ.110) και κατ' επέκταση τη χειραφέτηση των μαζών μέσω μιας αυτοκινούμενης κοινωνίας των πολιτών. Η δυναμική αυτή, που κατά πολλούς στοχαστές εμπεριέχει η κοινωνία των πολιτών, έδωσε το έναυσμα για την απαρχή ενός ευρύτερου κοινωνικού και πολιτικού διαλόγου που συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας.

Μέσα σε αυτό το κλίμα διαμορφώθηκε η σύγχρονη έννοια της κοινωνίας των πολιτών, η οποία άλλοτε αναφέρεται σε

“ένα σύνολο ποικίλων μη κυβερνητικών θεσμών αρκετά ισχυρών ώστε να αντισταθμίζουν το κράτος και που ενώ δεν το εμποδίζουν να εκπληρώσει το ρόλο του ως εγγυητή της ειρήνης και διαιτητή μεταξύ μεγάλων συμφερόντων μπορούν ωστόσο να το εμποδίσουν να κυριαρχήσει και να εκμηδενίσει το υπόλοιπο της κοινωνίας” (Gellner,1996, 48)

και άλλοτε φαίνεται να

“... εκφράζει μια ξεχωριστή σφαίρα των ανθρώπινων σχέσεων και δραστηριοτήτων, διαφοροποιημένη από το κράτος, αλλά ούτε δημόσια ούτε ιδιωτική, ή ίσως και τα δυο ταυτόχρονα, ενσαρκώνοντας όχι μόνο ένα ολόκληρο φάσμα κοινωνικών αλληλεπιδράσεων ξεχωριστά από την ιδιωτική σφαίρα του νοικοκυριού και τη δημόσια σφαίρα του κράτους, αλλά και πιο συγκεκριμένα ένα πλέγμα καθαρών οικονομικών σχέσεων, τη σφαίρα του χώρου της αγοράς, το χώρο της παραγωγής, της κατανομής και της ανταλλαγής..” (Wood, 1998, σελ. 234).

Οι δύο παραπάνω ορισμοί θα μπορούσαν να αλληλοσυμπληρώνονται, ο πρώτος να περιγράφει το ρόλο που καλείται να παίζει στις μέρες μας η κοινωνία των πολιτών και ο δεύτερος να χαρτογραφεί το χώρο ή αλλιώς το πλαίσιο όπου δύναται να δραστηριοποιηθεί αυτού του τύπου η πολιτική κινητοποίηση. Τα ερωτήματα βέβαια που προκύπτουν είναι αρκετά. Πρώτον, και όσον αφορά τον ορισμό της Wood, η κοινωνία των πολιτών φαίνεται να υπηρετεί κατά κύριο λόγο οικονομικά και εμπορικά συμφέροντα και επ’ αυτών να δραστηριοποιείται, μια παρατήρηση η οποία ακυρώνει επί της ουσίας τις συγκρούσεις και τη δράση πολλών μη-κυβερνητικών οργανώσεων με αιτήματα που εφάπτονται άμεσα στο χώρο της συμβολικής παραγωγής και της κατασκευής της ταυτότητας³.

Δεύτερον, και όσον αφορά τον ορισμό του Gellner, για να αποδώσουμε με μια τουλάχιστον πιστότητα την σύγχρονη έννοια της κοινωνίας των πολιτών θα πρέπει να κάνουμε λόγο και για όλες εκείνες τις άτυπες ομάδες οι οποίες στηρίζονται στο λεγόμενο αίσθημα του εθελοντισμού⁴. Ο θεσμικός χαρακτήρας, στον οποίο και αναφέρεται ο Gellner, εμφανίζεται αρκετά περιοριστικός και σχετικά αδύναμος για να συλλάβει την ποικιλομορφία της

³ Στην περίπτωση της Ελλάδας έχουμε πολλά παραδείγματα δράσης τοπικών ομάδων με κύριο σκοπό τους τη διατήρηση της τοπικής ταυτότητας, των παραδόσεων και του κοινοτικού ανήκειν όπως η ένωση Κρητικών, Ποντίων κτλ

⁴ Ο εθελοντισμός θεωρείται το “το κρυφό χαρτί της κοινωνίας των πολιτών” (Παναγιωτίδου, 1999) αφού εγείροντας αισθήματα συλλογικότητας, ευαισθητοποίησης απέναντι στα κοινά και με ισχυρό το φρόνημα για τη δύναμη της αυτοοργάνωσης και αυτοδιαχείρισης, των πολιτών, επιτυγχάνεται η εύνοια αλλά και η ενεργή συμμετοχή του κοινού.

σύγχρονης κοινωνίας των πολιτών η οποία και σε τελική ανάλυση φαίνεται μεταξύ άλλων να αφορά το

“ σύνολο των κοινωνικών συσσωματώσεων δηλ. ομάδων πίεσης, κοινωνικών κινημάτων, εθελοντικών ομάδων, συλλόγων και σωματείων καθώς και μη θεσμοθετημένων άτυπων ομαδώσεων και δικτύων και των μεταξύ τους αλληλεπιδράσεων”(Σωτηρόπουλος,2004,121).

Στις μέρες μας, η κοινωνία των πολιτών τοποθετείται απέναντι από το κράτος, ενώ παράλληλα καλείται να καλύψει το ενδιάμεσο χώρο μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας με σκοπό την εξυγίανση των επίσημων εξουσιαστικών θεσμών. Η εξυγίανση των επίσημων κρατικών μηχανισμών διαμέσου μιας αυτοκινούμενης κοινωνίας των πολιτών αποτελεί κοινό τόπο επιχειρηματολογίας τόσο από παραδοσιακές αριστερές παρατάξεις όσο και από την πλευρά των συντηρητικών⁵. Η αντίληψη του κράτους ως αναγκαίου κακού που προτείνει η νεοφιλελεύθερη θεωρία, προτάσσοντας επιτακτικά την ανάγκη για τον περιορισμό του κρατικού ελέγχου εις το όνομα της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ελευθερίας (Von Mises 1984, Hayek 1976, Friedman 1980), φαίνεται κατά τον 20^ο αιώνα και ως τις μέρες μας να συντάσσεται με πολιτικές θέσεις της παραδοσιακής αριστεράς αποδεικνύοντας ίσως το γεγονός όπως αρκετά ειρωνικά το έθεσε η Wood ότι, “η Αριστερά έμαθε το μάθημα του φιλελευθερισμού σχετικά με τους κινδύνους της κρατικής καταπίεσης..” (Wood, 1998, 236). Ήδη μάλιστα από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, ο λόγος γύρω από την αναβίωση και την επανεμφάνιση μιας δυναμικής κοινωνίας των πολιτών δια στόματος της Νέας Αριστεράς, ήρθε προκειμένου να αντεπιτεθεί στις ολοκληρωτικές τάσεις ενός συγκεντρωτικού, γραφειοκρατικού κρατικού μηχανισμού, αντλώντας επιχειρήματα από τα γεγονότα και τις εξελίξεις στην Ανατολική Ευρώπη (Cohen & Arato, 1992).

⁵ Ένα φαινόμενο το οποίο η Wood αναφέρει ως η “νέα κοινωνική λατρεία της κοινωνίας των πολιτών” (Wood, 1998, 239)

Με βάση τα όσα προηγήθηκαν εξάγεται το συμπέρασμα ότι η κοινωνία των πολιτών ενσαρκώνει στις μέρες μας ένα εν ενεργεία πολιτικό υποκείμενο. Η κατάρρευση του σοσιαλιστικού οράματος και η κρίση του μετέπειτα κράτους πρόνοιας, είναι γεγονότα τα οποία επέτρεψαν στην νεοφιλελεύθερη οπτική όχι μόνο να επιβληθεί αυταπόδεικτα ως κυρίαρχο πολιτικο-οικονομικό σύστημα σε παγκόσμια πια κλίμακα, αλλά και να επικρατήσει ως μια μη-εναλλακτική πραγματικότητα⁶. Κατ' επέκταση, και λαμβάνοντας υπόψη μας την ταχύτατη διάδοση των αρχών της κοινωνίας των πολιτών ανά τον κόσμο⁷, μπορούμε ίσως να υποθέσουμε ότι η έννοια της κοινωνικοπολιτικής ανατροπής αποκτά ένα ρεφορμιστικό χαρακτήρα, ο οποίος προσιδιάζει περισσότερο στο πόλεμο θέσεων του Γκράμσι. Αν και οι επικριτές της προβληματικής της κοινωνίας των πολιτών, θα υποστηρίξουν ότι διαμέσου αυτής “...η ολοκληρωτική λογική και η εξαναγκαστική δύναμη του καπιταλισμού γίνονται αόρατες, όταν όλο το κοινωνικό σύστημα του καπιταλισμού ανάγεται σε ένα σύνολο από θεσμούς και σχέσεις πολλών άλλων, εννοιολογικά ίσο προς τα νοικοκυριά ή τους εκούσιους συνεταιρισμούς..” (Wood, 1998, 239), παρόλα αυτά η κοινωνία των πολιτών ίσως να αποτελεί μια μορφή αντίστασης ενάντια σε ένα σύστημα το οποίο τείνει να ανάγει τις αξίες του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος σε πανανθρώπινες μέσω του “εθνικού νιχιλισμού του κοσμοπολιτισμού”⁸ (Ψυρούκης, 2003, 235). Ο εθνικός χαρακτήρας της εκάστοτε κοινωνίας των πολιτών είναι αδιαμφισβήτητος και αυτό είναι ένα στοιχείο το οποίο οφείλουμε ίσως να λάβουμε σοβαρά υπόψη μας προτού προβούμε σε οποιουδήποτε ολικού τύπου εξορκίσεις.

⁶ Για την αυταπόδεικτη αξία του νεοφιλελευθερισμού από άλλη όμως οπτική γωνία, θα κάνει λόγο ο Bourdieu λέγοντας ότι τόσο τα βασικά αξιώματά του όπως η υψηλή παραγωγικότητα και η ανταγωνιστικότητα, όσο και ο επίσημος λόγος με τον οποίο ενδύνονται τα αποτελέσματά του σε μακροεπίπεδο (οι οικονομικές πολιτικές ακόμα και όταν πρόκειται για δυσμενείς προς το εργατικό δυναμικό αποφάσεις, ενδύνονται με προσφωνήσεις όπως η ευελιξία και η στρατηγική) υπονοούν ότι το νέο-φιλελεύθερο μήνυμα είναι ένα παγκόσμιο μήνυμα απελευθέρωσης (Bourdieu, 1998, 29)

⁷ Νέο-γκραμισιανά σχήματα λόγου και πράξης έλαβαν χώρα στην Ιαπωνία (Civil Society of Japanese) προωθώντας την σοσιαλιστική ιδεολογία του ιταλού στοχαστή, ενώ τόσο στην Αμερική, στη Βόρεια Αφρική, στην Ανατολική Ασία όσο και σε μουσουλμανικές κοινωνίες, η κοινωνία των πολιτών κατέχει κεντρική θέση στον ευρύτερο πολιτικό προβληματισμό (Keane, 1998, σελ. 28)

⁸ Οι πρόσφατες εξελίξεις τόσο στον ελλαδικό χώρο (φοιτητικό κίνημα) όσο και σε ευρωπαϊκή κλίμακα (εξεγέρσεις στη Γαλλία) μπορεί να είναι αποσπασματικές, παρόλα αυτά αποτελούν ένδειξη της ανάγκης από πλευράς των πολιτών διαχείρισης των εθνικών τους ζητημάτων.

Η παραπάνω υπόθεση εκ πρώτης όψεως μοιάζει να κλονίζεται μερικώς, αν λάβουμε υπόψη μας τις πρόσφατες εξελίξεις που λαμβάνουν χώρα σε παγκόσμιο πια επίπεδο. Η αναγκαιότητα όπως συχνά παρουσιάζεται, θέσπισης μιας Ευρωπαϊκής ή ακόμα μιας Παγκόσμιας Κοινωνίας των Πολιτών⁹, για την αντιμετώπιση προκλήσεων και απειλών διεθνικής κλίμακας, εγείρει σημαντικά ερωτήματα για το ρόλο που δύναται σήμερα να αναλάβει η κοινωνία των πολιτών, ως πολιτικό υποκείμενο. Χωρίς να είναι πια ενδεδυμένο με εθνικά χρώματα και σύμβολα, φαίνεται να συντάσσεται πλήρως με την νέα πραγματικότητα, η οποία αποκαλείται παγκοσμιοποίηση και να προασπίζεται παγκόσμια ιδανικά. Αν και η όλη προσπάθεια βρίσκεται εν τη γενέσει της, χωρίς να έχει ακόμα με ακρίβεια χαραχθεί το ιδεολογικό πλαίσιο της¹⁰, τα ζητήματα που προκύπτουν είναι πολλά και όχι άνευ σημασίας. Πέραν του ό,τι είναι αμφίβολο κατά πόσο η υιοθέτηση ή κατασκευή της νέας ευρωπαϊκής ή παγκόσμιας ταυτότητας θα επικαλύψει ή ακόμα και θα αντικαταστήσει την εθνική, εις όφελος για παράδειγμα του οράματος της πλήρους Ευρωπαϊκής Ενοποίησης, μια τέτοια εξέλιξη σίγουρα ανασύρει φόβους ενός νέου τύπου πολιτικής και πολιτιστικής ολοκλήρωσης.

Στα πλαίσια λοιπόν της συζήτησης περί κοινωνίας των πολιτών τοποθετούνται τα νέα κοινωνικά κινήματα, ως μάλιστα ένα ιδιαίτερα δυναμικό τμήμα αυτής. Στην ενότητα που έπεται θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε τα βασικά χαρακτηριστικά αυτών, θα αναζητήσουμε τις ιδιαίτερες συνθήκες υπό τις οποίες αναδύονται, αλλά και τα στοιχεία εκείνα που συστήνουν την ιδιαίτερη δομή τους. Σκοπό μας είναι **πρώτον** να προβούμε σε ένα είδους αποτίμησης του φαινομένου “νέα κοινωνικά κινήματα”, σε τελική ανάλυση δηλαδή να αποφανθούμε σχετικά με τον πολιτικό ρόλο που διαδραματίζουν σήμερα. Το φίλτρο μέσα από

⁹ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. CIVICUS World Alliance for Citizen Participation (www.civicassembly.org) και The European Civil Society Network (www.wmin.ac.uk)

¹⁰ Η έκθεση της European Civicus όπου σκιαγραφούνται τα χαρακτηριστικά που φέρνει η ευρωπαϊκή ταυτότητα βάσει της οποίας και θα στηριχθεί το μοντέλο για τη συγκρότηση μιας Ευρωπαϊκής Κοινωνίας των Πολιτών είναι ελλιπής σε αρκετά σημαντικά σημεία, με αποτέλεσμα να είναι ιδιαίτερα δύσκολο να αποτιμήσουμε το όλο εγχείρημα.

το οποίο θα μελετήσουμε τα νέα κοινωνικά κινήματα είναι οι ιδιαίτερες συνθήκες της λεγόμενης μετα-βιομηχανικής κοινωνίας.

Η αντίληψη του Εαυτού, η διαμόρφωση αλλά και θέαση της υποκειμενικότητας και ταυτότητας έτσι όπως συγκροτήθηκαν μέσα από τις νέες αισθητικές, πολιτιστικές και πνευματικές τάσεις και πρακτικές που αναδύθηκαν στις δεκαετίες του 1980 και 1990 (Hall, Held, McGrew, 2003, 332), οι οποίες και συνυφαίνουν το τοπίο της μεταμοντέρνας κατάστασης¹¹, είναι ζητήματα τα οποία και θα διαπραγματευτούμε έμμεσα στις ενότητες που ακολουθούν. Οι παραπάνω συνισταμένες θα μας επιτρέψουν να κατανοήσουμε σε τελική ανάλυση το ιστορικό φαινόμενο που αποκαλούμε νέα κοινωνικά κινήματα. Τέλος, η διάκριση μεταξύ “παλιών” και “νέων” κοινωνικών κινημάτων, στην οποία εξ’ αρχής θα προβούμε, αποδεικνύει την επίδραση που ασκούν οι νέες κοινωνικές, πολιτιστικές αλλά και πολιτικές συνθήκες στον ίδιο τον πυρήνα των κοινωνικών κινημάτων.

Δεύτερον, έχοντας εξάγει τα απαραίτητα θεωρητικά εργαλεία μέσα από τη μελέτη των νέων κοινωνικών κινημάτων, θα περάσουμε στη διερεύνηση ενός ιδιαίτερου κινήματος- εκείνο των Ζαπατίστας. Κατ’ αυτόν τον τρόπο, θα επιδιώξουμε να κάνουμε ένα θεωρητικό άλμα από τη Δύση στην Λατινική Αμερική με σκοπό να αποφανθούμε σχετικά με τον χαρακτήρα του συγκεκριμένου και πολυσυζητημένου κινήματος. Το ερώτημα το οποίο θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε είναι αν τελικά το κίνημα των Ζαπατίστας αποτελεί όντως μια βιώσιμη και ελπιδοφόρα πολιτική αντίσταση με παγκόσμιες προεκτάσεις.

¹¹ Κατά τον Jenks ο μεταμοντερνισμός αφορά είτε το αρνητικό συναίσθημα που έπεται μιας δημιουργικής εποχής, είτε το θετικό μετά την υπέρβαση μιας δυσοίωνης κατάστασης (Βλ. Jenks C., 1986). Η πρόθεση –μετά υποδηλώνει την έννοια της μετάβασης από μια εποχή σε μια άλλη.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: Τα Νέα Κοινωνικά Κινήματα

Α. Ορισμός και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των νέων κοινωνικών κινήματων

Τον όρο κοινωνικά κινήματα τον συναντάμε για πρώτη φορά κατά τον 18^ο αιώνα στα έργα του Saint- Simon, επισφραγίζοντας μια εποχή αναταράξεων που λάμβανε χώρα στη Γαλλία και την οποία χαρακτήριζε μια πολιτική διαμαρτυρίας που απειλούσε ορατά την υφιστάμενη τάξη πραγμάτων (Ψημίτης, 2006, 28). Από τα γεγονότα που ακολούθησαν την Γαλλική Επανάσταση και τα αγροτικά και εργατικά κινήματα κατά τον 19^ο αιώνα, το μετέπειτα αμερικάνικο κίνημα για τα δικαιώματα των μαύρων (Civil Rights Movement) κατά την περίοδο 1954-1968 και τα γεγονότα που έλαβαν χώρα τον Μάη του '68 και ως τα τέλη της δεκαετίας, ως το σύγχρονο κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης ή ακόμα τους αγώνες διαμαρτυρίας των “χωρίς γη” της Βραζιλίας, το κίνημα των ανέργων (“riqueteros”) και το κίνημα των Ζαπατίστας, ο λόγος των κοινωνικών κινήματων φαίνεται ισχυρός τόσο σε εθνικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Η ανάγνωση της ιστορίας διαμέσου της συλλογικής δράσης και κατ’ επέκταση η τοποθέτηση της κοινωνικής δυναμικής στον πυρήνα αυτής, αποτελεί ένα φαινόμενο το οποίο δεν είναι άγνωστο στο πεδίο της κοινωνικής και πολιτικής θεωρίας. Το βασικό ζήτημα από εκεί και πέρα είναι τι εννοούμε κοινωνικό κίνημα. Στα πλαίσια της συλλογικής δράσης εμπίπτουν οι επαναστάσεις, οι εξεγέρσεις, οι μαζικές διαμαρτυρίες ακόμα και σύγχρονες μορφές πολιτικής πρακτικής όπως οι ομάδες πίεσης. Ποια είναι επομένως τα ιδιαίτερα εκείνα χαρακτηριστικά που μας επιτρέπουν να μιλάμε για κοινωνικά κινήματα;

Μια πρώτη απάντηση στο παραπάνω ερώτημα δίνει ο Tilly ο οποίος και αποδίδει την ιδιαιτερότητα αυτής της μορφής συλλογικής δράσης στα ακόλουθα χαρακτηριστικά : την **καμπάνια**, ως η οργανωμένη δημόσια προσπάθεια προώθησης συλλογικών συμφερόντων έναντι συγκεκριμένων εξουσιών, την **πολιτική δράση**, η οποία αφορά το καταστατικό δράσης

των κινήματων και τέλος την καλλιέργεια του WUNC¹² δηλαδή της αξιοότητας, της ενότητας, του μεγέθους του κινήματος και της αφοσίωσης (Tilly, 2004, 3). Ο παραπάνω ορισμός όμως δίνοντας βαρύτητα στο οργανωτικό πλαίσιο ενός κοινωνικού κινήματος αποκρύπτει τα στοιχεία εκείνα που θα μας επέτρεπαν να τα διαχωρίσουμε από άλλες ιδιαίτερα διαδεδομένες μορφές πολιτικής δράσης όπως τα συνδικάτα ή οι ομάδες πίεσης. Μέσα στα πλαίσια αυτά οι αξίες, η αφοσίωση και κατ' επέκταση η συμμετοχή υπό το επιστέγασμα κοινών ιδεολογικών πεποιθήσεων, στοιχεία που ενισχύουν και συνθέτουν την έννοια του όλου, εμφανίζονται εδώ ως αμετάκλητα και εκ των προτέρων δεδομένα στοιχεία, ακολουθώντας κατ' αυτών τον τρόπο μάλλον αρχές, οι οποίες περισσότερο μας παραπέμπουν στους νόμους της θεωρίας της οργάνωσης.

Η ενότητα και η κοινή ταυτότητα ή με άλλα λόγια η σύσταση μιας σχέσης που στηρίζεται περισσότερο στην κατά τον Durkheim οργανική αλληλεγγύη, διαμορφώνουν τα πρώτα στάδια συγκρότησης ενός κοινωνικού κινήματος. Μπορεί ως κοινή συνισταμένη να αναγνωρίζεται το κοινό συμφέρον¹³, μία παράμετρος η οποία και υπερβαίνει ίσως το ρίσκο και το κόστος που συνεπάγεται η συγκρουσιακή συλλογική δράση¹⁴, από την άλλη όμως η πλήρης οργάνωση και σύσταση ενός κινήματος απαιτεί μια διαρκή και παγιωμένη πολιτική δράση ενάντια σε ανταγωνιστικές δυνάμεις προκειμένου τα μεμονωμένα επεισόδια να μετατραπούν σε οργανωμένη κινητοποίηση και άρα να κάνουμε λόγο για κοινωνικό κίνημα (Tarrow, 1998, 6). Με λίγα λόγια τα παραπάνω σημεία που κατά τον Tilly συγκροτούν τα κοινωνικά κινήματα οφείλουν να θεσμοποιηθούν, να αποκτήσουν μια δυναμική η οποία να αποδώσει μια μακροβιότητα στο συγκεκριμένο *συλλογικό εγχείρημα* (Crossley, 2002,2)- μια διάσταση η

¹² WUNC= Worthiness- Unity- Numbers- Commitment

¹³ Το κοινό συμφέρον είναι η εικόνα που βγαίνει στους παρατηρητές των κοινωνικών κινήματων, η ουσιαστική βάση αυτού είναι βαθιά αισθήματα ταυτότητας. Γι' αυτό και η εθνικότητα, η θρησκεία ή η εθνότητα αποτελούν πιο αξιόπιστες βάσεις για την οργάνωση ενός κινήματος (Tarrow, 1998, 6)

¹⁴ “Διότι οι άνθρωποι δεν ρισκινδυνεύουν το πετσί τους, ούτε θυσιάζουν το χρόνο τους σε συλλογικές δράσεις εκτός αν έχουν ένα καλό λόγο για να κάνουν κάτι τέτοιο” (Tarrow, 1998, 6)

οποία και μας επιτρέπει να τα διαχωρίσουμε από περιστασιακές τάσεις μαζικής διαμαρτυρίας όπως οι σποραδικές πορείες διαμαρτυρίας και οι απεργίες.

Από την άλλη πλευρά, η Della Porta ορίζει ένα κοινωνικό κίνημα ως ένα **διαδραστικό πληροφοριακό δίκτυο**, τα μέλη του οποίου συνδέονται με δεσμούς **αλληλεγγύης** στη βάση **κοινών πιστεύω** ενώ η **συλλογική δράση** τους είναι επικεντρωμένη στην **σύγκρουση**, με κύρια πολιτική κινητοποίηση τη **διαδήλωση** (Della Porta & Diani, 1999, 14-15). Ενώ ελάχιστη βαρύτητα αποδίδεται στον τρόπο με τον οποίο συγκροτείται ένα κοινωνικό κίνημα, εντούτοις η απεικόνιση αυτού του τύπου συλλογικής δράσης μέσω ενός δικτύου έχει τα ακόλουθα αποτελέσματα. Πρώτον, δίδει μια σχετική ρευστότητα στη δομή των κοινωνικών κινημάτων, μια ελαστικότητα όσον αφορά το θεσμικό κομμάτι, αποδίδοντας ένα επιπλέον χαρακτηριστικό σε αυτά : ότι αποτελούν μια μορφή συλλογικής δράσης η οποία βρίσκεται εν κινήσει και κατ' επέκταση με χαρακτηριστικά τα οποία αλλάζουν (Crossley, 2002, 7). Δεύτερον και κινούμενοι στα ίδιο σκεπτικό, οι δεσμοί αλληλεγγύης, τα κοινά πιστεύω έρχονται να υποστηρίξουν πέρα από το στοιχείο του κολεκτιβισμού, την έννοια της διάδρασης. Σύμφωνα και με την Della Porta “τα κοινωνικά κινήματα δεν έχουν μέλη αλλά συμμετέχοντες- κοινωνούς” (Della Porta & Diani, 1999, 17), δίνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο προτεραιότητα στο άτομο ως μονάδα έναντι μιας ηγεσίας ή μιας ελίτ ή ακόμα και έναντι της έννοιας του κινήματος ως θεσμού, χαράσσονται μεταξύ άλλων τα όρια ανάμεσα στα κοινωνικά κινήματα και άλλου τύπου πολιτικές δράσεις όπως τα συνδικάτα.

Στα πλαίσια ενός θεσμικού μοντέλου ανάλυσης όπως εκείνο του Tilly και του Tarrow, η γραφειοκρατικοποίηση ενός κοινωνικό κινήματος και γενικά η πλεύση προς μιας λιγότερο συγκρουσιακή πολιτική τακτική μπορεί να αποφέρει σημαντικές απαντήσεις. Η μεταστροφή για παράδειγμα του γυναικείου κινήματος, που με ιδιαίτερη δυναμικότητα έδρασε στα μέσα του 20^{ου} αιώνα, προς πιο έμμεσες πολιτικές τακτικές όπως η σύγχρονη δράση τους ως ομάδες πίεσης σε ισχυρά lobby εξουσίας (Della Porta & Diani, 1999, 229), αποδεικνύει με σαφήνεια

το γεγονός τουλάχιστον της σταδιακής θεσμοποίησης ενός κοινωνικού κινήματος και το πέρασμα από την “υπερβατική πολιτική” (transgression politics)¹⁵ σε συμβατικές μορφές πολιτικής πρακτικής με όλα τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα που οι τελευταίες συνεπάγονται¹⁶. Από την άλλη μεριά, δεν είναι λίγα τα κινήματα εκείνα τα οποία εμφανίστηκαν στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, τα χαρακτηριστικά των οποίων προσιδιάζουν περισσότερο στην οπτική της Della Porta. Η απουσία ιεραρχίας καθώς και η συλλογική ταυτότητα ως πεδίο πάλης, δράσης αλλά κυρίως ενότητας, δίνουν την αίσθηση τουλάχιστον, ενός αυτοκινούμενου συλλογικού σώματος, η ανάλυση του οποίου εν μέρει αποδεδειγμένη από τα στεγανά θεσμικά πλαίσια που έθεσε η αμερικάνικη παράδοση.

Οι προσεγγίσεις των Tilly και Tarrow, οι οποίες όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Melucci διαπραγματεύονται κατά κύριο λόγο το “πώς” συγκροτούνται τα κοινωνικά κινήματα (Melucci, 1989, 21), ανήκουν στις θεωρίες Κινητοποίησης Πόρων και της λεγόμενης Δομής Πολιτικών Ευκαιριών ,που αναπτύχθηκαν στην Αμερική κατά το διάστημα τέλη δεκαετίας ’60 με αρχές ’70, ως ανταπάντηση στο τότε κυρίαρχο ρεύμα του λειτουργισμού. Η συλλογική δράση παύει να γίνεται αντιληπτή ως αποτέλεσμα της παθογένειας του συστήματος, ενώ ταυτόχρονα απορρίπτονται και οι θεωρίες σχετικής αποστέρησης κατά τις οποίες οι συλλογικά δρώντες παρακινούνται από αισθήματα ματαιώσης και μειονεξίας (Ψημίτης, 2006, 96). Τα κοινωνικά κινήματα αποτελούν τμήματα ή ακόμα, όπως και θα δούμε, παράγωγα του μοντέρνου κόσμου, κατέχοντας σημαντική θέση στην σύγχρονη επίσημη πολιτική αρένα εξουσίας. Ακριβώς επειδή τα όρια μεταξύ των δυο θεωριών σε πολλά σημεία είναι ασαφή, στην παρούσα εργασία θα τις διαπραγματευτούμε ως ενιαία κατηγορία αναλύοντας τα κοινά κεντρικά τους στοιχεία¹⁷.

¹⁵ Στο θέμα αυτό θα αναφερθούμε στην επόμενη ενότητα

¹⁶ Για τις ομάδες πίεσης βλ. Σεραφετινίδου, 2002, 220

¹⁷ Σε αρκετά εγχειρίδια υπό το επιστέγασμα της Θεωρίας Κινητοποίησης Πόρων (βασικοί εκπρόσωποι θεωρούνται οι McAdam, McCarthy, Zald) τοποθετούν και τα έργα του Tarrow ο οποίος ανήκει στο ρεύμα της Δομής Πολιτικών Ευκαιριών αλλά και τα έργα του Tilly ο οποίος μάλλον τείνει να ακολουθεί μια μέση οδό μεταξύ των δύο. Παρόλα αυτά οι επιρροές μεταξύ των προαναφερθέντων είναι ιδιαίτερα έκδηλες, όπως επίσης

Κατά την ίδια περίπου περίοδο αλλά αυτή τη φορά στην Ευρώπη, ο λόγος γύρω από τα κοινωνικά κινήματα διαμορφώνεται από τις ίδιες τις κοινωνικές συνθήκες της εποχής θεμελιώνοντας μια διαφορετική κατεύθυνση, περισσότερο αυτή τη φορά επικεντρωμένη στην έννοια της διάδρασης και συμβολικής αναπαραγωγής της πραγματικότητας. Στο δυτικό ευρωπαϊκό χώρο, με έντονες ακόμα τις μνήμες αλλά και τις αξίες του εργατικού κινήματος (Della Porta & Diani, 1999, 2), διαμορφώθηκε κατά τη δεκαετία του '70 η θεωρία των Νέων Κοινωνικών Κινήματων ως αντίδραση σε μαρξικού τύπου οικονομιστικές αναγωγές (Ψημίτης, 2006, 112). Η συλλογική δράση απομακρύνεται από ταξικές συγκρούσεις, διαχέεται στο επίπεδο του εποίκοδομήματος περιλαμβάνοντας ζητήματα που αφορούν κατά κύριο λόγο την αυτοδιαχείριση του υποκειμένου, απαντώντας ίσως στο ερώτημα “γιατί” συστήνονται τα κοινωνικά κινήματα (Melucci, 1989, 21). Πεδίο αναφοράς αναγνωρίζεται η μεταμοντέρνα εποχή και οι κοινωνικοπολιτικές αλλαγές που αυτή έχει επιφέρει. Στα πλαίσια αυτού του παραδείγματος σαφέστατα προσανατολισμένου γύρω από την έννοια της ταυτότητας – ως “identity- oriented” paradigm το αναφέρει ο Cohen (Cohen, 1985, 663)- τοποθετείται ο ορισμός της Della Porta που παραθέσαμε.

Τόσο η θεωρία Κινητοποίησης Πόρων/ Δομής Πολιτικών Ευκαιριών όσο και εκείνη των Νέων Κοινωνικών Κινήματων, αναγνωρίζουν το γεγονός ότι τα κοινωνικά κινήματα αφορούν ένα “πολύπλοκο, συγκεκριμένο ιστορικό φαινόμενο” (Tilly, 2004, 7), το οποίο συνδέεται άμεσα και ίσως πηγάζει από τις ίδιες τις συνθήκες του μοντερνισμού (Buechler, 2000, 4-16). Η αποδέσμευση του ατόμου από εδαφικές και αυστηρά εθιμικές ρυθμίσεις, η σύσταση του μοντέρνου κράτους ως φορέα άσκησης νομιμοποιημένης μορφής βίας, η ανάδυση του κατά τον Gellner modular man¹⁸, είναι μόνο μερικές από τις συνθήκες εκείνες οι οποίες επέτρεψαν

και ο θεωρητικός προβληματισμός τους. Στην παρούσα εργασία θα στηριχτούμε περισσότερο στη Δομή Πολιτικών Ευκαιριών διότι κρίνουμε ότι θα αντλήσουμε πιο χρήσιμα εργαλεία για την ανάλυση των νέων κοινωνικών κινήματων.

¹⁸ Ο Gellner χρησιμοποιεί τον όρο αυτό για να εκφράσει τη νέα υποκειμενικότητα που αναδύεται στις κοινωνίες εκείνες όπου κυριαρχεί η εκκοσμίκευση, ο πλουραλισμός και η αδέσμευτη ανάπτυξη του ατόμου. Ο σύγχρονος άνθρωπος κατά τον ίδιο είναι αυτόνομος, ευέλικτος, χωρίς να βιώνει γεωγραφικούς ή κοινωνικούς περιορισμούς.

την σύσταση των κοινωνικών κινημάτων. Η ικανότητα αυτό-παραγωγής, αυτοπραγμάτωσης αλλά και αυτοκαταστροφής του ατόμου είναι χωρίς σύνορα, χωρίς τους προγενέστερους περιορισμούς που παρείχαν οι μετα-κοινωνικές εγγυήσεις της κοινωνικής τάξης των προμοντέρνων εποχών (Buecher, 2000, 7). Η ατομική ή η συλλογική ταυτότητα δεν συγκροτείται πια στη βάση παγιωμένων και καθαγιασμένων δεσμών όπως εκείνων της γης, του μύθου ή των στενών διαπροσωπικών δικτύων που ίσχυε στις κοινωνίες εκείνες με έντονο το κοινοτικό αίσθημα. Στην μοντέρνα εποχή των δυτικών κατά κύριο λόγο χωρών, η κατασκευή της ταυτότητας και κατ' επέκταση η συλλογική δράση συγκροτείται διαμέσου της έννοιας του *reflexion*, του αναλογισμού και της ανάκλασης¹⁹. Οι συνθήκες αυτές ήταν που επέτρεψαν την ανάδυση των κοινωνικών κινημάτων. Μάλιστα εξ' αρχής αναγνωρίστηκε ο εθνικός τους χαρακτήρας αφού κύριος "αντίπαλος" αυτής της μορφής συλλογικής δράσης αναγνωρίστηκε το μοντέρνο κράτος (Della Porta & Tarrow, 2004, 1).

Προηγούμενου τύπου συλλογικές δράσεις, όπως εξεγέρσεις που σημειώθηκαν στην Ευρώπη κατά τον 18^ο αιώνα με θρησκευτικά ή κοινωνικά αιτήματα παρά το γεγονός ότι εκ πρώτης όψεως φέρνουν χαρακτηριστικά κοινωνικών κινημάτων όπως μαζική συμμετοχή και συγκρουσιακή πολιτική διάθεση, παρόλα αυτά δεν μπορούμε να τις συμπεριλάβουμε σε αυτά. Ο παροδικός και τοπικιστικός χαρακτήρας τους, η εξάρτησή τους από παραδοσιακά στεγανά όπως κληροδοτημένες αξίες και έθιμα, ο αυστηρά προσδιορισμένος πολιτικός προσανατολισμός της δράσης τους, είναι στοιχεία τα οποία δεν επέτρεψαν τη μετατροπή τους σε ευρύτερα, οργανωμένα και αυτόνομα δίκτυα συλλογικής δράσης όπως αυτά των κοινωνικών κινημάτων (Tarrow, 1998, 37). Μια τέτοια παρατήρηση όμως δεν ακυρώνει την σχέση τους με τα τελευταία, αφού τα κοινωνικά κινήματα ως ιστορικά και πολιτισμικά κοινωνικά φαινόμενα κυοφορούν γνώσεις και αξίες, πολιτισμικά παράγωγα, δημιουργώντας

¹⁹ Ένα θέμα στο οποίο και θα επανέλθουμε σε επόμενη ενότητα

κατ' αυτόν τον τρόπο ένα continuum με προγενέστερες μορφές συλλογικές δράσεις²⁰ (Tarrow, 1998, 30).

Ανεξάρτητα όμως από την σχέση των κοινωνικών κινημάτων με προ- μοντέρνες πολιτικές καταστάσεις, θα πρέπει να γίνει ένας διαχωρισμός ανάμεσα σε αυτά που αποκαλούμε “παλιά” και “νέα” κοινωνικά κινήματα. Οι διαφορές ανάμεσα στα κινήματα εκείνα που επικράτησαν κατά τον 19^ο αιώνα και αρχές 20^{ου}, όπως το εργατικό κίνημα, και σ' εκείνα που έκαναν την εμφάνισή τους από τα μέσα του προηγούμενου αιώνα ως τις μέρες μας, σχετίζονται όπως πολλοί μελετητές κατέδειξαν, όχι μόνο με μορφές οργάνωσης και κινητοποίησης αλλά και με τα “αγαθά” και τις ανάγκες που υπερασπίζονται τα κοινωνικά κινήματα. Μεγαλύτερη βαρύτητα φαίνεται να δίνεται στη δεύτερη αυτή διάσταση, την μετατόπιση δηλαδή του καταστατικού δράσης των κινημάτων από την προάσπιση υλικών κατά κύριο λόγο αγαθών προς συμβολικά ή όπως αλλιώς αναφέρονται μεταϋλικά αγαθά. Κάτι τέτοιο όμως φαίνεται να υποδηλώνει, πρώτον, την ιδεολογική στροφή που έχει λάβει χώρα τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα και, δεύτερον, την μετάβαση σε μια καινούργια εποχή, εκείνη του μεταβιομηχανικού πνεύματος.

Η προαναφερθείσα ιδεολογική στροφή σηματοδοτεί την σύγκρουση μεταξύ “παλιάς” και “νέας” αριστεράς, χαράσσοντας κατά αυτόν τον τρόπο τη διαχωριστική γραμμή μεταξύ των παλιών και νέων κοινωνικών κινημάτων. Ο πολιτικός χρωματισμός της καθημερινής ζωής και ο εκδημοκρατισμός των θεσμών που εισήγαγε η Νέα Αριστερά (Cohen, 1985, 668), σε συνδυασμό με τις κοινωνικοπολιτικές αλλαγές που λάμβαναν σταδιακά χώρα στο παγκόσμιο σύστημα²¹, είναι μερικές μόνο από τις συνισταμένες οι οποίες επέτρεψαν την ανάδυση των

²⁰ Μια σχέση η οποία γίνεται ορατή αν μελετήσουμε τον διαφορικό τρόπο δράσης των κοινωνικών κινημάτων σε διαφορετικούς πολιτισμούς. Η δράση τους βασίζεται εν μέρει σε πρακτικές αναγνωρίσιμες από το ευρύτερο κοινό, πρακτικές που μπορούν να εκφράσουν με τον καταλληλότερο τρόπο τα αιτήματα των δρώντων.

²¹ Άνοιγμα των αγορών, μετανάστευση, αλλαγή του εργατικού δυναμικού (συμμετοχή των γυναικών, εθνικών μειονοτήτων στην αγορά εργασίας), υπερίσχυση του τομέα υπηρεσιών έναντι του παραδοσιακού τομέα της μεταποίησης, νέο-αποικιοκρατία του Τρίτου Κόσμου, είναι μερικές από τις κοινωνικοπολιτικές αλλαγές που αλλοίωσαν το παγκόσμιο κοινωνικό στερέωμα επιφέροντας αναδιαρθρώσεις ακόμα και στο επίπεδο της ιδεολογίας.

μεταϋλικών αξιών- όπως η υπεράσπιση της διαφορετικότητας, της εθνικής ταυτότητας, αλλά και η προάσπιση συμβολικών αγαθών όπως η ισότητα των φύλων και η οικολογική ισορροπία- που τα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα αναγνωρίζουν επίσημα ως διεκδικήσιμους στόχους. Η προβολή των αξιών αυτών στη παγκόσμια πια δημόσια αρένα και η συνακόλουθη σύγκρουση στα πεδία της συμβολικής παραγωγής που επακολούθησε και συνεχίζει να υφίσταται ως τις μέρες μας, μετέθεσε το σύγχρονο παιχνίδι εξουσίας στο πεδίο του κονσεπτουαλισμού. Η μεταβιομηχανική ή μεταμοντέρνα εποχή δηλαδή, αποδείχτηκε ένας κόσμος απείρων δυνατοτήτων, επομένως το ζήτημα που άρχισε να τίθεται επίμονα ήταν αυτό της νομιμοποίησής τους. Η σύγχρονη πάλη για εξουσία στις μέρες μας άρχισε να παίρνει τη μορφή ενός είδους πολέμου αξιών.

Η σχέση ωστόσο παλιών και νέων κοινωνικών κινημάτων, φαίνεται να αποτελεί κομβικό σημείο για την ερμηνεία των τελευταίων. Οι παρακάτω δυο αντικρουόμενες απόψεις διατυπώνουν με αρκετή σαφήνεια το ερώτημα που εύλογα προκύπτει κατά τη μελέτη του υπό εξέταση κοινωνικού φαινομένου: ποια η πολιτική τους πρόταση; Η πρώτη αναφέρει ότι τα σύγχρονα κινήματα αποτελούν απόσταγμα των αξιών της Νέας Αριστεράς με μια μικρή όμως διαφοροποίηση, την αποδέσμευσή τους από το όποιο επαναστατικό ή από την άλλη ολοκληρωτικό περιεχόμενο των διακηρύξεών της (Cohen, 1985, 668). Η ταύτισή της με την κοινωνία των πολιτών απαιτεί εκδημοκρατισμό των θεσμών και προάσπιση της ετερότητας σε αντίθεση με την ομοιομορφία που κατά τον Cohen επιβάλλει το μοντέλο της ολοκληρωτικής κοινότητας που ανέδειξε ο υπαρκτός σοσιαλισμός.

Εδώ τα κοινωνικά κινήματα ενσωματώνονται στους κόλπους της κοινωνίας των πολιτών, αποκτώντας τον ρεφορμιστικό χαρακτήρα της τελευταίας. Το γεγονός ότι αποτελούν μη αντισυστημικές πολιτικές δράσεις σχετίζεται άμεσα με το ότι δεν αποκηρύσσουν το σύγχρονο δημοκρατικό κράτος αλλά αντίθετα αναζητούν χώρους πολιτικής αυτονομίας, μετατρέπονται σε αυτοσκοπό όπως συμβαίνει και στην κοινωνία των πολιτών, ενώ οι αξίες που υποστηρίζουν

και επί των οποίων μάχονται δεν στοχεύουν στην ανάδειξη μιας ομοιόμορφης κοινότητας αντίθετα έχουν ένα πλουραλιστικό χαρακτήρα (Cohen, 1985, 669-970).

Η δεύτερη τοποθέτηση προερχόμενη αυτή τη φορά από το χώρο της θεωρίας του παγκόσμιου συστήματος, αναφέρει ότι η ιδεολογική αυτή στροφή που επιτεύχθηκε στη βάση των προαναφερθέντων κοινωνικοοικονομικών αλλαγών του παγκόσμιου ιστού, αλλαγές οι οποίες επηρέασαν τις ζωές των ατόμων σε καθημερινό επίπεδο, σχετίστηκε και με έντονες κριτικές για το ρόλο που είχε ήδη αναλάβει η παλιά αριστερά. Η διείδυση των αριστερών δυνάμεων στον επίσημο πολιτικό στίβο, της επέτρεψε εν μέρει να κερδίσει πόστα εξουσίας, από την άλλη όμως φαίνεται ότι στην πορεία έχασε τον επαναστατικό της ρόλο και την δίψα της για ουσιαστική κοινωνική αλλαγή- στοιχεία που χαρακτήριζαν το εργατικό κίνημα του 19^{ου} αιώνα (Arrighi, Hopkins, Wallerstein, 1989, 88). Η αντίδραση από πλευράς των νέων κοινωνικών κινημάτων ήταν απόσταγμα τόσο της κοινής δυσφορίας απέναντι στη νέα παγκόσμια πατριαρχική κατάσταση που λάμβανε χώρα, όσο όμως και ως προς τις πολιτικές πρακτικές των αριστερών κομμάτων.

Τα νέα κοινωνικά κινήματα προτάσσοντας αρχές που μεταπίπτουν στις λεγόμενες μεταϋλικές αξίες, εμφανίστηκαν πιο ριζοσπαστικά από τους προκατόχους τους. Αποκορύφωμα αυτής της διαδικασίας αποδείχτηκε το 1968, όπου η αυθόρμητη αντίδραση απέναντι στα γεγονότα που λάμβαναν χώρα σε παγκόσμιο επίπεδο αλλά και στην αδυναμία, τη διαφθορά, την αλαζονεία και την παραμέληση που επέδειξε η παλιά αριστερά (Arrighi, Hopkins, Wallerstein, 1989, 102), μπορεί να παραλληλιστεί με την επανάσταση του 1848. Η ανοικοδόμηση του status quo στη βάση νέων αξιών που επέσυρε η αντισυστημική κίνηση του Μάη του '68 σήμαινε ταυτόχρονα την επαναδιαπραγμάτευση της πραγματικότητας.

Παρόλα αυτά, όμως, το παγκόσμιο σύστημα αποδείχτηκε απολύτως ικανό να επανακάμψει και να επανασυντάξει τις δυνάμεις του. Μερικοί μελετητές μίλησαν για οπισθοδρόμηση σε ακόμα πιο απολυταρχικές μορφές πολιτικής πρακτικής, με μια νέα αντεπίθεση της

γραφειοκρατικής μηχανής και του φιλελεύθερου καθεστώτος (Καστοριάδης, 2000,47). Πρόκειται για μια αναδιοργάνωση των υφιστάμενων κυρίαρχων δομών όπου η σύγχρονη ρεφορμιστική προοπτική των νέων κοινωνικών κινημάτων δεν επαρκούσε. Από την άλλη, οι πιο αισιόδοξοι υπογραμμίζουν ότι έχει επέλθει ρήγμα τόσο στις ιδεολογικές θέσεις όσο και στις δομικές βάσεις του παγκόσμιου συστήματος. Ο κίνδυνος, όμως, που υφίσταται, είναι τα κινήματα αυτά να παραμείνουν εγκλωβισμένα σε βραχυπρόθεσμους στόχους (Arrighi, Hopkins, Wallerstein, 1989, 115).

Εξετάζοντας στις επόμενες ενότητες τις θεωρητικές προτάσεις των νέων κοινωνικών κινημάτων, θα επιχειρήσουμε να αποφανθούμε για τον πολιτικό ρόλο που τελικά δύναται να αναλάβουν αυτά σε παγκόσμιο πια επίπεδο.

B. Το πολιτικό status των νέων κοινωνικών κινημάτων

i) Η Θεωρία Κινητοποίησης Πόρων και η Δομή Πολιτικών Ευκαιριών

Η σχέση δομής και δράσης, αποτελεί ένα από τα βασικότερα ζητήματα που προβάλλονται στις δύο αυτές θεωρητικές παραδόσεις . Μέσω της καταγραφής και ανάλυσης τόσο επαναστάσεων, όσο και των “παλιών” κοινωνικών κινημάτων, έτσι όπως αυτά έδρασαν σε όλο σχεδόν τον κόσμο, προσπάθησαν να εντοπίσουν τα δομικά εκείνα στοιχεία τα οποία και επιτρέπουν διαχρονικά πια το πέρασμα από την “συμβατική” στην “υπερβατική” πολιτική (McAdam, Tarrow, Tilly, 2001). Η μελέτη της συλλογικής δράσης γίνεται στη βάση μιας ιστορικής συγκριτικής κοινωνιολογικής προσέγγισης, χωρίς παράλληλα όμως να απουσιάζει και η χρήση ποσοτικών δεδομένων για την τεκμηρίωση των αντίστοιχων πορισμάτων τους. Στα πλαίσια τόσο της Θεωρίας Κινητοποίησης Πόρων, όσο και της Δομής Πολιτικών Ευκαιριών τα νέα κοινωνικά κινήματα εμφανίζονται ως γνήσιοι απόγονοι παλιότερων μορφών συλλογικής δράσης, χωρίς κατά αυτόν τον τρόπο όμως να είναι δυνατή η ουσιαστική απεικόνιση των πρώτων στη βάση των μεταμοντέρνων πια κοινωνικοπολιτικών συνθηκών.

Η προσπάθειά τους επικεντρώνεται επί των πλείστων στη δυναμική που υπό κάποιες συνθήκες μπορεί να αναπτύξει η συλλογική δράση και ίσως κατ’ επέκταση να αποβεί ριζοσπαστική έναντι των υφιστάμενων δομών εξουσίας. Η όλη λογική τους, περιστρεφόμενη γύρω από τον άξονα του οργανωτικού πλαισίου, και προσπαθώντας ταυτόχρονα να επιτεθεί σε λειτουργιστικές όπως είπαμε αιτιολογήσεις του φαινομένου της συλλογικής δράσης διαπράττει δυο σοβαρά ολισθήματα. Πρώτον, υπάγοντας τα κοινωνικά κινήματα στη μοντέρνα αφήγηση και στοχεύοντας να αναδείξει την ιστορικότητα των κινημάτων καταλήγει να αναλύει τη συλλογική δράση διαμέσου αποκλειστικά των θεσμών. Αποτέλεσμα μιας τέτοιας τακτικής

είναι η αποσιωποίηση του υποκειμενικού παράγοντα κατά τη διαδικασία συγκρότησης αλλά και ανάπτυξης ενός κινήματος.

Δεύτερον, οι θεωρίες που υπάγονται στην υπό εξέταση παράδοση, ενώ κάνουν το πέρασμα από τα “παλιά” στα νέα κοινωνικά κινήματα, τείνουν να αποκρύπτουν τις νέες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες που άλλαξαν το παγκόσμιο τοπίο από τα μέσα περίπου του 20^{ου} αιώνα και επί των οποίων συγκροτούνται και νοηματοδοτούνται τα νέα κοινωνικά κινήματα. Ενώ εμμέσως υποστηρίζεται ότι η ιδεολογική σύγκρουση με παλαιότερα αιτήματα αλλά και οργανώσεις συλλογικής δράσης ήταν που επέσυρε τον διαχωρισμό “παλιών” και νέων κοινωνικών κινήματων, παρόλα αυτά η διαδικασία γέννησης των τελευταίων φαίνεται να τοποθετείται στα πλαίσια της ευρύτερης συστημικής θεωρίας που η αμερικάνικη παράδοση τείνει να υποστηρίζει²². Το πρόβλημα αυτό φαίνεται να επιλύεται μερικώς με την εισαγωγή της έννοιας των διεθνικών κινήματων, ως αποτέλεσμα πια των παγκόσμιων πολιτικών ευκαιριών δράσης (Johnson, McCarthy, 2004, 71). Το ζήτημα των διεθνικών κοινωνικών κινήματων θα μας απασχολήσει αργότερα.

Παρόλα αυτά αξίζει να αναφερθούμε συνοπτικά στις δυο αυτές θεωρίες κυρίως ως προς δυο βασικά σημεία, τη σχέση θεσμικών και μη θεσμικών μορφών πολιτικής πρακτικής- άμεσα συνυφασμένη με τη μοντέρνα δομή πολιτικών ευκαιριών- και τον ρόλο των ΜΜΕ στην σύσταση των κοινωνικών κινήματων. Παράλληλα θα δούμε πώς διαπραγματεύονται την έννοια της ταυτότητας προκειμένου έπειτα να στραφούμε στις Θεωρίες των Νέων Κοινωνικών Κινήματων και να προβούμε στις αναγκαίες συγκρίσεις.

Η Θεωρία Κινητοποίησης Πόρων, σαφώς εγκλωβισμένη στην ανάλυση της οργανωτικής διαδικασίας των κοινωνικών κινήματων, ασχολείται κατά κύριο λόγο με τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα που δραστηριοποιούνται μέσω αυτών- κινητοποιούν πόρους διαθέσιμους από τη μοντέρνα κατάσταση προκειμένου να υπερασπίσουν τα αιτήματά τους. Ως ορθολογικές

²² Η δράση των κοινωνικών κινήματων επηρεάζεται από τους λεγόμενους “κύκλους που διαγράφει η διαμάχη” (cycles of contention- Tarrow, 1998,141). Κατ’ επέκταση η ιδέα των νέων κοινωνικών κινήματων έλαβε σάρκα και οστά κατά το τέλος του 1965-1975 κύκλου από πλευράς των πιο ριζοσπαστικών ακτιβιστών (Tilly, 2002,106)

θεσμικές οργανώσεις, τα κοινωνικά κινήματα εντάσσονται πλήρως στον σύγχρονο πολιτικό στίβο, συμμετέχουν ως ενεργά μέλη στον πολιτικό ανταγωνισμό αγαθών και πόρων που λαμβάνει χώρας στις σύγχρονες δυτικές δημοκρατίες (Garner, 1996, 49). Το οργανωτικό τους πλαίσιο περιλαμβάνει πέρα από τις πρακτικές δράσης και τους επιδιωκόμενους στόχους, ένα ολόκληρο πλέγμα παράπλευρων θεσμών και υποσυστημάτων, τα οποία άλλοτε έμμεσα και άλλοτε άμεσα λειτουργούν υποστηρικτικά, ενδυναμώνοντας το status των κοινωνικών κινήματων και συνεισφέροντας στην “διαμόρφωση της επιδιωκόμενης συναίνεσης” (Tarrow, 1998,113).

Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι τα ευρύτερα διαπροσωπικά δίκτυα που συστήνουν καθημερινά τα άτομα μεταξύ τους, όπως εκείνα της οικογένειας, οι δεσμοί φιλίας αλλά και οι εθελοντικές ομάδες, αποτελούν μια πρωτογενή πηγή όπου και εντοπίζεται ένα είδος δομικής μικρό-κινητοποίησης (McCarthy, 1996,141), από την οποία παράγεται σε ένα πρώτο στάδιο η συλλογική δράση των κοινωνικών κινήματων. Σε συνδυασμό μάλιστα και με συσσωματώσεις εθελοντικού τύπου ή με θεσμικές οργανώσεις όπως τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, συγκροτείται ένα μεγάλο πλέγμα από συμμετέχοντες οι οποίοι εμπλέκονται έμμεσα και πολλές φορές περιστασιακά στις δραστηριότητες των κινήματων. Παρά τον συγκυριακό τους χαρακτήρα, ο ρόλος τους αποδεικνύεται ιδιαίτερα σημαντικός, διότι όχι μόνο δίδουν “ψήφο εμπιστοσύνης” σε αυτά αλλά και διαμεσολαβούν στην αναπαραγωγή των μηνυμάτων τους και συνεισφέρουν στην διατήρηση του αισθήματος αλληλεγγύης και ενότητας μεταξύ των δρώντων ενός κοινωνικού κινήματος. Η τελευταία παράμετρος συχνά επιτυγχάνεται μέσω μιας πελατειακής νοοτροπίας που αναπτύσσεται μεταξύ ενός κοινωνικού κινήματος και των περιφερειακών οργανώσεων που το περιβάλλουν (Kriesi, 1996, 153).

Ο φορμαλισμός και ο επαγγελματισμός αποδεικνύονται εν συνεχεία ιδιαίτερα σημαντικά στοιχεία στην επιβίωση, την ενδυνάμωση αλλά και στην μακροζωία ενός κοινωνικού κινήματος (Kriesi, 1996, 173). Η επάνδρωση του κινήματος από τακτικό προσωπικό, η

θεσμοποίηση της συλλογικής δράσης, ακόμα και η νόμιμη αποδοχή μελών έναντι κάποιου χρηματικού ποσού συνεισφέρουν καταλυτικά στην ισχυροποίηση του κινήματος. Μάλιστα ο Kriesi συγκρίνοντας τα νέα πια κοινωνικά κινήματα με τους προκάτοχούς τους θα διαπιστώσει ότι ναι μεν τα πρώτα παρουσιάζονται αποκεντροποιημένα, τμηματικά και λειτουργώντας υπό καθεστώς άτυπων οργανωτικών δικτύων, από τα τέλη του '80 όμως υπέστησαν σημαντικές δομικές αλλαγές οι οποίες και τους απέδωσαν πιο συμπαγείς μορφές λειτουργίας.

Μέσα στα πλαίσια αυτά τα κοινωνικά κινήματα μετατρέπονται σε μια σύγχρονη μορφή συλλογικής πολιτικής δράσης η οποία αναδύεται από την ίδια την κοινωνία της αφθονίας, μια συλλογική δράση η οποία μέσω της κινητοποίησης υλικών και μη πόρων, προβάλλει αιτήματα και επιδιώκει αγαθά και υπηρεσίες μέσα στα όρια του ήδη υφιστάμενου πολιτικού ανταγωνισμού. Εν συνεχεία “η σύγκρουση και η αντιπαράθεση θεωρούνται περιθωριακά στοιχεία της δράσης των κινήματων” (Ψημίτης, 2006, 100), μια παρατήρηση η οποία βέβαια εγείρει σημαντικά ερωτήματα ακόμα και για τη δράση των “παλιών” κοινωνικών κινήματων, όπως το εργατικό, αλλά και για σύγχρονα, όπως το κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης και τις συγκρούσεις που έλαβαν και συνεχίζουν να λαμβάνουν χώρα. Τέλος, η Θεωρία Κινητοποίησης Πόρων, αν και εμμένει στην ανάλυση των εσωτερικών ως προς τα κινήματα πόρων που απαιτούνται για την συγκρότηση και δράση αυτών, εν μέρει κάνει λόγο για το ρόλο που φαίνεται να διαδραματίζει η δομή πολιτικών ευκαιριών, δηλαδή του ευρύτερου πολιτικού περιβάλλοντος, στη διαμόρφωση τους. Μια παρατήρηση η οποία μας κατευθύνει στις Θεωρίες Πολιτικών Ευκαιριών με τις οποίες θα ασχοληθούμε πιο διεξοδικά.

Κεντρικής σημασίας εδώ έννοιες είναι οι “πολιτικές ευκαιρίες” και οι “πολιτικοί περιορισμοί”. Οι πολιτικές ευκαιρίες αναφέρονται στις διαστάσεις εκείνες του πολιτικού γίγνεσθαι οι οποίες επιτρέπουν στα άτομα να εμπλακούν ενεργά στα πολιτικά δρώμενα, κατά

τρόπο μάλιστα ριζοσπαστικό, ως προς τις υφιστάμενες δομές²³. Οι πολιτικοί περιορισμοί, από τη άλλη, σχετίζονται με τους παράγοντες εκείνους, όπως η καταπίεση, οι οποίοι αποθαρρύνουν την ενεργό πολιτική ανάμειξη (Tarrow, 1998, 20). Οι αλλαγές στις παραπάνω δύο αυτές παραμέτρους είναι που δημιουργούν τις ευκαιρίες για συλλογική δράση, παράμετροι οι οποίοι αν και αναφέρονται σε δομικές μεταβολές και είναι εξωτερικοί ως προς τα άτομα, εντούτοις αφορούν κοινωνικοπολιτικές συνθήκες οι οποίες έχουν περισσότερο περιστασιακό χαρακτήρα. Επί της ουσίας, αποτελούν “ανοίγματα” του εκάστοτε συστήματος²⁴ τα οποία και σε τελική ανάλυση μεταφράζονται σε κίνητρα για συλλογική πολιτική δράση (Tarrow, 1998, 77).

Τα προαναφερόμενα “ανοίγματα” είναι που επιτρέπουν την συγκρότηση των κοινωνικών κινήματων. Οι πολιτικές ευκαιρίες επί της ουσίας μεταφράζονται σε κίνητρα για συμμετοχή στην πολιτική ζωή, για πολιτική δράση η οποία όταν αποκτήσει μαζικό χαρακτήρα και αποκρυσταλλωθεί σε κοινωνικά δίκτυα αποδίδει τελικά την εικόνα του κοινωνικού κινήματος (Tarrow, 1998, 23). Ακόμα και η μερική, αν όχι πλήρης, πρόσβαση στα πολιτικά δρώμενα είναι που ενεργοποιεί την κοινωνική συνείδηση και επαυξάνει τις πιθανότητες μαζικής κινητοποίησης.

Πίσω από μια τέτοια παρατήρηση όμως υποβόσκει η σχέση μεταξύ συμβατικής και μη συμβατικής πολιτικής δράσης²⁵. Το παραπάνω διπολικό σχήμα, υπό το οποίο κατηγοριοποιούνται οι επίσημες πολιτικές πρακτικές της μοντέρνας εποχής όπως τα κόμματα αλλά και οι επαναστάσεις, τα κοινωνικά κινήματα, και οι εξεγέρσεις, φαίνεται ότι αντανακλά περισσότερο θεωρητικούς ιδεοτύπους παρά την σύγχρονη πολιτική πραγματικότητα (McAdam, Tarrow, Tilly, 2001, 6). Στην πραγματικότητα, τα όρια μεταξύ θεσμικής και μη

²³ Το δημοκρατικό πολίτευμα, για παράδειγμα, συστήνει ένα ιδιαίτερα φιλόξενο πολιτικό περιβάλλον για την άρθρωση ενός εναλλακτικού πολιτικού λόγου.

²⁴ Μεταξύ των συνθηκών που ευνοούν την αλλαγή των πολιτικών ευκαιριών συγκαταλέγονται οι μεταβολές στον εκάστοτε συσχετισμό των πολιτικών δυνάμεων, ο εκδημοκρατισμός του υφιστάμενου καθεστώτος- γεγονός που επιτρέπει ευρύτερη πρόσβαση και συμμετοχή στην πολιτική αρένα- ο ρόλος που τείνει να αναλαμβάνει το κράτος.

²⁵ Η με άλλα λόγια τη σχέση μεταξύ θεσμικής και μη θεσμικής δράσης.

θεσμικής πολιτικής δράσης δεν είναι πάντα ορατά, αφού τα δύο αυτά είδη δράσης δεν αναπτύσσονται ανεξάρτητα το ένα από το άλλο και παράλληλα περιλαμβάνουν παρόμοιες πολιτικές πρακτικές²⁶ (McAdam, Tarrow, Tilly, 2001, 7). Από την άλλη πλευρά, κατά πόσο οι νέες μορφές πολιτικής πρακτικής που θα προκύψουν στα πλαίσια μιας δεδομένης κοινωνικοπολιτικής κατάστασης, θα μπορέσουν να θέσουν υπό αμφισβήτηση την υφιστάμενη τάξη πραγμάτων, με άλλα λόγια κατά πόσο θα παραχθεί η λεγόμενη “υπερβατική πολιτική”, η οποία και σε τελική ανάλυση ενεργοποιεί την κοινωνική δυναμική, φαίνεται ότι εξαρτάται από τους κύκλους που διαγράφει η “πολιτική της αμφισβήτησης” (Tarrow, 1998, 141).

Οι κύκλοι αυτοί, σύμφωνα με τη θεωρία του Tarrow, περιγράφουν τον τρόπο με τον οποίο η αμφισβήτηση ενσαρκωμένη στους όρους που θέτουν τα κοινωνικά κινήματα αποκτά συμπαγή μορφή, γίνεται αναγνωρίσιμη μέσα από συγκεκριμένα πλαίσια δράσης, συμβόλων, αιτημάτων, διαχέεται στο ευρύτερο, εθνικό ή ακόμα και υπερεθνικό πολιτικό στερέωμα δημιουργώντας ένα γενικευμένο ρεύμα άρνησης και έμπρακτης αμφισβήτησης του status quo. Συχνά η κατάσταση αυτή συνοδεύεται από συγκρούσεις και προστριβές, ενώ δεν εκλείπουν οι πράξεις βίας. Βέβαια, δεν είναι λίγοι οι μελετητές εκείνοι οι οποίοι υποστηρίζουν ότι οι βίαιες εκδηλώσεις έχουν εκλείψει από τις σύγχρονες πρακτικές δράσης των κοινωνικών κινημάτων. Ως αίτιο αυτής της στρατηγικής στροφής των κινημάτων, αναγνωρίζεται η ανάδυση του εθνικού κράτους και η αναγωγή του τελευταίου ως μοναδικού φορέα άσκησης νομιμοποιημένης βίας (Della Porta, 1995, 216) αλλά και η ιστορικά σταδιακή θεσμοποίηση των πρακτικών που θέτουν σε εφαρμογή τα κινήματα²⁷. Παρόλα αυτά δεν μπορεί να παραμεριστεί το γεγονός ότι η βία εμπλέκεται συχνά στον πολιτικό ακτιβισμό, έστω και ως κατάλοιπο ξεπερασμένων και αρχαϊκών μορφών συλλογικής δράσης (Tarrow, 1995, 96). Αυτό

²⁶ Οι συμμαχίες, η υπεράσπιση της ταυτότητας (είτε πρόκειται για πολιτική είτε για πολιτιστική ταυτότητα), η στρατηγική διάδραση, αποτελούν σύμφωνα πάντα με θεωρητικούς της Κινητοποίησης Πόρων κοινά στοιχεία δράσης τόσο θεσμικών οργανώσεων όσο και των μη συμβατικών μορφών πολιτικής δράσης (όπως τα κοινωνικά κινήματα (Βλ. McAdam, Tarrow, Tilly, 2001)

²⁷ Οι ειρηνικές πορείες διαμαρτυρίες, οι τακτικές των μοιροκόταξ, ακόμα και η χρησιμοποίηση των μέσω μαζικής ενημέρωσης εις όφελος μετάδοσης και διάδοσης των αγώνων των κινημάτων έχουν σήμερα παγιωθεί ως καθιερωμένες πρακτικές δράσης..

που θα πρέπει να τονίσουμε είναι ότι συγκριτικά με προγενέστερα θεωρητικά ρεύματα, περισσότερο προσανατολισμένα στη ψυχολογία της μάζας, η βία παύει να προσεγγίζεται όχι ως απόρροια της ταυτοποίησης στην οποία αυθυποβάλλονται οι συμμετέχοντες, ή των αισθημάτων απογοήτευσης και υποτίμησης του παρόντος (Hoffer, 1969), αλλά ως “παραστάσεις” του πολιτικού ακτιβισμού (Tarrow, 1998, 94).

Η έννοια της “παράστασης” ή αλλιώς της ομαλοποίησης της συλλογικής δράσης στην σύγχρονη εποχή συσχετίζεται με το γεγονός της θεσμοποίησης των κοινωνικών κινημάτων και της μη επαναστατικής ολοκλήρωσης του κύκλου της αμφισβήτησης. Η περίοδος της έντασης και γενικής αναταραχής μπορεί να ξεθυμάνει- όπως συχνά συμβαίνει, είτε λόγω των αποτελεσματικότερων τακτικών των αστυνομικών δυνάμεων ή απλά λόγω ενός εσωτερικού κατευνασμού του κινήματος- δίνοντας τη θέση της σε πολιτικές πρακτικές περισσότερο ρεφορμιστικού χαρακτήρα. Χρησιμοποιώντας τα θεωρητικά εργαλεία των Πολιτικών Ευκαιριών, η περίπτωση της βελτιωμένης απόδοσης των επίσημων κρατικών κατασταλτικών μηχανισμών έναντι των κινημάτων συνεπάγεται άμβλυνση των πολιτικών ευκαιριών, άρα αναπροσαρμογή των στόχων και επαναπροσδιορισμός των διαθέσιμων μέσων. Όσον αφορά από την άλλη μεριά την περίπτωση του εσωτερικού κατευνασμού, έχουμε μείωση των εσωτερικών πόρων- είτε μπορεί να αποδοθεί στην χαλάρωση των εσωτερικών δεσμών και της αλληλεγγύης των μελών του κινήματος, είτε στην αδράνεια των περιφερειακών υποστηρικτών του- όπως υποστηρίζει η Θεωρία Κινητοποίησης Πόρων, γεγονός που επιφέρει παρόμοια αποτελέσματα. Μέσα σε ανάλογες συνθήκες, τίθενται σε εφαρμογή τακτικές διαπραγματεύσεων και μεσολάβησης προκειμένου να παραχθούν τα επιθυμητά αποτελέσματα.

Τόσο στα έργα του Tarrow όσο και του Tilly, η έννοια της παράστασης κατέχει σημαντική θέση. Έχοντας υπόψη μας τη θεωρία του Goffman και την ανάλυση της θεατρικότητας που διαπνέει την καθημερινότητα των ατόμων, η *παράσταση* των κοινωνικών κινημάτων η οποία περιλαμβάνει την κατασκευή, υιοθέτηση και ενεργοποίηση συμβόλων, συνθημάτων,

τραγουδιών αλλά ακόμα και μορφοποιημένων δράσεων, όπως ο συγχρονισμένος βηματισμός στις πορείες, αφορά ένα είδος τελετουργικού που σκοπό έχει την αυτοπροβολή των συμμετεχόντων ως ομοιογενή και συμπαγή ομάδα με κοινές καταβολές (Tilly, 2002, 89). Ο χειρισμός των εντυπώσεων, γεγονός από το οποίο τα κοινωνικά κινήματα καρπώνονται όχι μόνο συμμάχους αλλά και πολιτικό κύρος στο σύγχρονο πεδίο εξουσιών, εν μέρει φαίνεται να αποτυπώνεται σε αυτό το καταστατικό της δράσης που περιγράφει η Θεωρία των Πολιτικών Ευκαιριών, επιβεβαιώνοντας κατά μία έννοια τον Goffman όταν μίλαγε για την τάση των ατόμων-προσώπων της θεατρικής παράστασης συνειδητά να κατευθύνουν και να ελέγξουν τις εντυπώσεις που οι άλλοι δημιουργούν γι' αυτούς (Goffman, 1959). Μάλιστα, ο Tilly θα αναφέρει ότι τα κοινωνικά κινήματα από μια άποψη είναι ένα είδος καμπάνιας την οποία μπορούμε να παραλληλίσουμε με την προεκλογική καμπάνια, με τη διαφορά ότι ενώ η τελευταία αποζημιώνεται από τις ψήφους που θα λάβει, τα κοινωνικά κινήματα ενδυναμώνονται από την αποτελεσματική διάδοση των μηνυμάτων τους. (Tilly, 2002, 88).

Σημαντικό ρόλο στη διάδοση των αρχών και αγώνων των κοινωνικών κινήματων, αλλά και αναπόφευκτος πρωταγωνιστής της παράστασής τους εμφανίζονται τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Η θέση τους στο ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι εμφανίζεται αμφίρροπη: από τη μια δημιουργούν συνθήκες οι οποίες επιτρέπουν έστω και τη μερική πρόσβαση στην πολιτικό στίβο, μετατρέπονται δηλαδή σε παράγοντες μεταβολής των εκάστοτε πολιτικών ευκαιριών, από την άλλη έχουν τη δύναμη να λειτουργούν αποτρεπτικά δυσχεραίνοντας την πρόσβαση των κινήματων στους αναγκαίους για την επιβίωση τους πόρους, υλικούς και μη. Ο αμφιλεγόμενος αυτός ρόλος τους, όπως είναι ευδιάκριτο, σχετίζεται με το γεγονός ότι από την αυγή του μοντερνισμού τα μέσα μαζικής επικοινωνίας αναδείχτηκαν ως σημαντικά οικονομικά αλλά και πολιτικά υποκείμενα (Σεραφετινίδου, 1999).

Ξεκινώντας αντίστροφα, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας δεν αποτελούν ουδέτερους πομπούς μετάδοσης των συλλογικών δραστηριοτήτων. Σύμφωνα με τη θεωρία των Πολιτικών

Ευκαιριών τα ΜΜΕ επιλέγουν επί της ουσίας τα ιδεολογικά σύμβολα που πρόκειται να προβάλλουν ή να υποστηρίξουν στο ευρύτερο κοινό (Tarrow, 1998, 114). Αποτέλεσμα αυτής της μεροληπτικής στάσης των μέσων ως προς τα κοινωνικά κινήματα, είναι η αδυναμία των τελευταίων να κερδίσουν πρόσβαση στο δημόσιο λόγο- σε εθνικό αλλά πια και υπερεθνικό επίπεδο και κατ' επέκταση να καρπωθούν την υποστήριξη του ευρύτερου σιωπηλού μέχρις στιγμής κοινού.

Η διάδοση των συμβόλων²⁸ σχετίζεται άμεσα με την επιβίωση ενός κοινωνικού κινήματος, αφού μέσω αυτών λαμβάνει χώρα τόσο η συγκρότηση της συναίνεσης όσο και η κινητοποίηση αυτής. Η συναίνεση είναι το ζωτικό εκείνο στοιχείο που οι ηγέτες των κινήματων οφείλουν να διαχειριστούν με τέτοιο τρόπο ώστε να παραμείνει εν ενεργεία και να διοχετευθεί σε γόνιμες μαχητικές πρακτικές. Αποτελεί μία από τις “αμηχανίες” που διακατέχουν τα κοινωνικά κινήματα και η οποία θα προσυπογράψει την επιτυχία των δράσεών τους (Tilly, 2002, 89). Σε τελική ανάλυση μέσω της επιδιωκόμενης συναίνεσης, αποκτά πιο συγκεκριμένο νόημα η πολιτική καμπάνια τους, ενισχύεται το WUNG, μειώνοντας το αναπόφευκτο κόστος που συνεπάγεται ο πολιτικός ακτιβισμός. Έχοντας αυτά υπόψη μας, ο ρόλος των μέσων μαζικής επικοινωνίας αποδεικνύεται κυρίως κατά τον 20^ο αιώνα ιδιαίτερα σημαντικός αφού η πιθανή επιλεκτική αποσιωποποίηση των συμβόλων μετατρέπεται σε πολιτικό περιορισμό δυσχεραίνοντας την αναγκαία πρόσβαση στο δημόσιο διάλογο.

Τα πράγματα βέβαια περιπλέκονται όταν μελετάμε τη σχέση κοινωνικών κινήματων και ΜΜΕ. Η απεικόνιση των πρώτων από τα μέσα ενημέρωσης ως κινήματα γνώμης, υποσκάπτοντας κατά αυτόν τον τρόπο τα “επαναστατικά” τους θεμέλια, αλλά και η αντιπαλότητα που συχνά καλλιεργείται προς αυτά από τα ΜΜΕ σε συμβολικό επίπεδο (Ψημίτης, 2006, 20), μια θέση η οποία υποστηρίζεται από πολλούς μελετητές, επαναφέρει ένα

²⁸ Για το ρόλο των συμβόλων κατά την πρώιμη φάση των κοινωνικών κινήματων βλ. Hobsbawm, 1959, “Primitive rebels; studies in archaic forms of social movement in the 19th and 20th centuries”, Frederick A. Praeger, New York

βασικό ερώτημα: ποια η σχέση των ΜΜΕ με την παραγωγή νοήματος; Ακολουθώντας το παραπάνω σκεπτικό, μακριά από πλουραλιστικές θεωρητικές προσεγγίσεις σύμφωνα με τις οποίες τα μέσα είτε αποτελούν τον καθρέφτη της αντικειμενικής πραγματικότητας είτε προβάλλουν μια διαστρεβλωμένη οπτική των κοινωνικών πραγμάτων, εδώ υπερισχύει μια γκραμσιανού τύπου θεώρηση. Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας υπό αυτό το πρίσμα υπηρετούν την “ηθική και πολιτισμική υπόσταση του κράτους” (Σεραφετινίδου, 2002, 134) με την προστασία και περαιτέρω διάχυση του κυρίαρχου λόγου. Η έννοια της ηγεμονίας παρεισδύει εδώ και μάλιστα έρχεται σε άμεση αντιπαράθεση με τις διαβρωτικές ως προς την επιδιωκόμενη κοινωνική συναίνεση- αρχές και διεκδικήσεις που έντονα προβάλλουν τα κοινωνικά κινήματα.

Αυτού του τύπου η συμβολική διαμάχη μεταξύ κινημάτων και μέσων επικοινωνίας δεν εντοπίζεται εκ πρώτης όψεως στις θεωρητικές προσεγγίσεις των Πολιτικών Ευκαιριών. Τα ΜΜΕ μπορεί να μετατρέπονται σε αγωγούς των μηνυμάτων που προβάλλουν τα κινήματα ή αντίθετα όπως αναφέραμε να μεροληπτούν υπέρ ή κατά συγκεκριμένων προσπαθειών, δεν γίνεται όμως, τουλάχιστον κατά τρόπο εμφανή, κανενός τύπου σύνδεση με τον ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό ρόλο που τείνουν να λαμβάνουν αυτά στην σύγχρονή μας εποχή. Το γεγονός αυτό οφείλεται εν μέρει στο ότι οι στοχαστές που ανήκουν σε αυτό το ρεύμα δεν θεωρούν ότι τα κοινωνικά κινήματα έχουν *a priori* έναν επαναστατικό χαρακτήρα, αντίθετα φαίνεται να τα διαχειρίζονται περισσότερο ως ένα συναινετικό-σε σχέση με τις κυρίαρχες εξουσιαστικές δομές- μοντέλο συλλογικής δράσης. Οι όποιες ασυμφωνίες και αν εμφανίζονται φαίνεται να λαμβάνουν χώρα μέσα στο σύγχρονο αλλά καθιερωμένο πολιτικό παιχνίδι.

Δεύτερον, στα πλαίσια των υπό εξέταση θεωρητικών παραδόσεων η μελέτη των μέσων μαζικής επικοινωνίας περιορίζεται αυστηρά μέσα στο δίπολο της πρόσβασης/ περιορισμού των πολιτικών ευκαιριών. Τα ΜΜΕ γίνονται αντιληπτά ως συστατικά στοιχεία του σύγχρονου πολιτικού συστήματος το οποίο ούτως ή άλλως θεωρείται δεδομένο και αμετάκλητο. Η

θεωρία των Πολιτικών Ευκαιριών αλλά και της Κινητοποίησης Πόρων δεν προβαίνει σε καμιά τύπου κριτική του σύγχρονου κοινωνικοπολιτικού γίνεσθαι. Ακόμα και η προσέγγιση των κοινωνικών κινημάτων γίνεται με τέτοιο τρόπο ώστε να διατηρείται, όσο είναι δυνατόν, η εγκυρότητα των θεωρητικών πορισμάτων. Ακολουθώντας έναν προσανατολισμό που θα μπορούσε να προσιδιάζει στην αξιολογική ουδετερότητα που διακήρυττε ο Weber, η στάση που φαίνεται να διατηρούν οι συγκεκριμένοι στοχαστές είναι εκείνη του εξωτερικού παρατηρητή, ιδεολογικά αποφορτισμένου και αυστηρά προσανατολισμένου στην συγκριτική-ιστορική ανάλυση των γεγονότων (Cohen, 1985, 665). Όπως θα δούμε και στην επόμενη ενότητα, η Θεωρία των Νέων Κοινωνικών Κινήματων απέχει μακριά από αυτήν την παράδοση, γεγονός που εν μέρει οφείλεται στις μαρξικές καταβολές των κυριότερων στοχαστών της.

Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, συνεισφέρουν επίσης στο άνοιγμα των πολιτικών ευκαιριών κατά τρεις σημαντικούς τρόπους. Πρώτον, επιτρέπουν και συνεισφέρουν στη διάδοση των ιδεών του κινήματος. Το ράδιο κατά την περίοδο των πολιτικών αναταράξεων του '68, αποδείχτηκε σημαντικός σύμμαχος και κατά μία έννοια ανυπέρβλητος εχθρός των τότε κυρίαρχων ελίτ εξουσίας (Tarrow, 1998, 114). Μέσω αυτού, η φωνή των τότε κινημάτων, απέκτησε ισχύ και δυναμικότητα. Οι αρχές αλλά και οι δράσεις τους μεταφέρονταν από χώρα σε χώρα, διαχέονταν στο παγκόσμιο κοινωνικό στερέωμα, δημιουργώντας νέα πολιτικά υποκείμενα και νέες εστίες πολιτικής σύγκρουσης. Το ράδιο φαίνεται ότι επέτρεψε την πυροδότηση μιας ήδη τεταμένης κατάστασης, δίνοντας ορμή στον κύκλο της πολιτικής της αμφισβήτησης.

Δεύτερον, τα μηνύματα που μεταδίδονται από τα ΜΜΕ λειτουργούν επικουρικά σε αυτό που ήδη ονομάσαμε συγκρότηση της συναίνεσης και εδώ ίσως να εντοπίζεται το σημείο εκείνο όπου υφίσταται μια πρωτογενής σύγκλιση με γκραμισιανές/ αλτουσεριανές προσεγγίσεις. Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας αντιμετωπίζονται εδώ ως θεσμοί “που δεν αντανakλούν απλώς ή εκφράζουν μια ήδη πραγματοποιημένη συναίνεση, αλλά συντελούν καθοριστικά στη

διαδικασία διαμόρφωσης της συναίνεσης” (Κωνσταντινίδου, 2002, 159. Ο ιδεολογικά φορτισμένος λόγος των μέσων μαζικής επικοινωνίας είναι που μεσολαβεί στην εκ νέου διαμόρφωση της συναίνεσης, η οποία και σε τελική ανάλυση απορρέει από την κυρίαρχη ιδεολογική ατμόσφαιρα της εποχής. Η συναίνεση αυτή κατ’ επέκταση επιτρέπει όχι μόνο την ενδυνάμωση ήδη διαμορφωμένων ταυτοτήτων αλλά και τη δημιουργία ή αλλιώς κατασκευή νέων.

Ιδιαίτερη βαρύτητα στο σημείο όμως αυτό πρέπει να δώσουμε στην έννοια της *κατασκευής* της ταυτότητας. Αν και συναντάμε συχνά τον όρο αυτό στα υπό εξέταση θεωρητικά κείμενα, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι μάλλον η έννοια της κατασκευής χρησιμοποιείται καταχρηστικά. Επί της ουσίας αναφέρεται στην “ενεργοποίηση” της ταυτότητας, αναγνωρίζοντας κατά αυτόν τον τρόπο την ύπαρξη των ιδιοτήτων εκείνων που φέρνουν τα άτομα και οι οποίες τους προσδίδουν μια ταυτότητα σε σχέση με τους άλλους ανθρώπους και κατ’ επέκταση μια υποτυπώδης σχέση με το ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον. Τα άτομα θεωρούνται φορείς πολλαπλών ταυτοτήτων αφού άλλοτε δρουν ως εργαζόμενοι, ως άνδρες/ γυναίκες, ως καταναλωτές ή παραγωγοί, προβάλλοντας άλλοτε την εθνική και άλλοτε τη θρησκευτική τους ταυτότητα. Ο Tilly μάλιστα θα υποστηρίξει ότι η ταυτότητα προκύπτει από την κοινωνική εμπειρία και σχετίζεται με τη δημόσια αναπαράσταση αυτής μέσω των συμπαγών δικτύων που συγκροτούν τα άτομα μεταξύ τους (Tilly, 2002, 49). Η παραπάνω πρόταση δεν συνεπάγεται και αποδοχή κονστρουκτιβιστικών θεωρήσεων γύρω από τη συγκρότηση της ταυτότητας, ούτε υπεράσπιση διαδραστικών αντιλήψεων που σχετίζονται με τη νοηματοδότηση της κοινής εμπειρίας. Ο Tilly ταλαντευόμενος μεταξύ δομικού ρεαλισμού και κοινωνικού κονστρουκτιβισμού, αναφέρει ότι η κοινωνική ταυτότητα υφίσταται σε σχέση πάντα με τους άλλους ανθρώπους, αποτελεί απαραίτητη συνθήκη για την ανάπτυξη των κοινωνικών σχέσεων. Εν συνεχεία, επισημαίνει ότι η πολλαπλότητα των ταυτοτήτων που απολαμβάνουν τα άτομα είναι αποδεικτικό στοιχείο της πολύμορφης σχέσης που συνδέει το

μεμονωμένο άτομο με τον κόσμο και την ευρύτερη κοινωνία, από την άλλη πλευρά όμως η ταυτότητα μορφοποιείται και αποκτά υπόσταση μέσα από κοινωνικά δίκτυα και ενεργοποιείται από τις ευκαιρίες που παράγει το ευρύτερο πολιτικό περιβάλλον (Tilly, 2002, 50).

Κατ' επέκταση, όταν ο Tarrow θα υποστηρίξει ότι τα μέσα μαζικής επικοινωνίας συντείνουν στην κατασκευή της ταυτότητας, επί της ουσίας αναφέρεται στη διάδοση συμβόλων που επιτυγχάνεται μέσω αυτών και εν συνεχεία στην ενεργοποίηση της κοινωνικής ταυτότητας των δεκτών. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια γίνεται αντιληπτό ότι η συλλογική ταυτότητα που υιοθετούν και προβάλλουν τα κοινωνικά κινήματα δεν αφορά αμετάκλητα στοιχεία, ούτε αναπτύσσεται μέσα σε στεγανά πλαίσια. Όπως ακριβώς αλλάζει το ρεπερτόριο των κινήματων, ίσως και οι δεσμοί αλληλεγγύης που συνδέουν τα μέλη μεταξύ τους, έτσι προσαρμόζεται και η αίσθηση της ταυτότητας ανάλογα με τις πολιτικές ευκαιρίες και τους πολιτικούς περιορισμούς που παρουσιάζονται (Tarrow, 1998, 120).

Όσον αφορά το θέμα των MME, αυτό που οφείλουμε να τονίσουμε εδώ είναι το γεγονός ότι μέσω αυτών τα κινήματα έχουν την δυνατότητα να δημιουργήσουν πια πολιτικές ευκαιρίες. Το ράδιο, η τηλεόραση και πολύ πρόσφατα ο παγκόσμιος ιστός προσφέρουν ένα βήμα λόγου στα κινήματα, μια ευκαιρία να συνδιαλεχτούν κατά μία έννοια με την παγκόσμια κοινότητα ή όπως έλεγε ο ΜακΛούαν με το παγκόσμιο χωριό (McLuhan & Powers, 1992). Κατ' αυτόν τον τρόπο δημιουργούν ένα άνοιγμα στο πολιτικό περιβάλλον, μια μερική όπως είπαμε πρόσβαση στη δημόσια πολιτική αρένα, επιτρέποντας ακόμα και σε ομάδες ή άτομα που υπολείπονται εσωτερικών αλλά και εξωτερικών πόρων να επωφεληθούν από αυτή τη μεταβολή των πολιτικών ευκαιριών. Η ανάδυση νέων πολιτικών υποκειμένων και νέων στόχων, καθώς και η διόγκωση του κύκλου της αμφισβήτησης συστήνουν τα μετέπειτα και μερικές φορές αναμενόμενα πια αποτελέσματά της.

ii) Οι θεωρίες των Νέων Κοινωνικών Κινήσεων

Στα πλαίσια της θεωρίας των Νέων Κοινωνικών Κινήσεων που αναπτύχθηκε αυτή τη φορά στην Ευρώπη, εντάσσεται ένα πλήθος στοχαστών από τον Habermas και τον Clauss Offe ως τον Touraine, τον Melucci και την Donatella della Porta. Οι κοινές τους συνισταμένες φαίνεται να είναι πρώτον, η μελέτη του φαινομένου των **νέων** κοινωνικών κινήσεων και δεύτερον, οι αλλαγές που επήλθαν σε κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό επίπεδο κατά τη μετάβαση από τη λεγόμενη μοντέρνα εποχή στη μετά- νεωτερική, μετά- βιομηχανική εποχή ή όπως συχνά αποκαλείται εποχής της πληροφορίας. Οι άξονες υπό το πρίσμα των οποίων θα επιχειρήσουμε να διαπραγματευτούμε τις κατά γενική ομολογία διαφορετικές προσεγγίσεις των παραπάνω στοχαστών είναι : η ύπαρξη ή όχι ταξικής βάσης στην συγκρότηση των νέων κοινωνικών κινήσεων, το ζήτημα του μεταϋλισμού κατά τη διαδικασία κατασκευής της συλλογικής ταυτότητας, ο ρόλος των νέων επικοινωνιακών μέσων στην σύσταση, επιβίωση αλλά και εξέλιξη ενός κινήματος και τέλος η πολιτική τους πρόταση ή αλλιώς σε όρους της Θεωρίας Κινητοποίησης Πόρων, η θέση τους στον παγκόσμιο πια πολιτικό ανταγωνισμό.

α. Το ζήτημα της ταξικής βάσης των νέων κοινωνικών κινήσεων και η προάσπιση των μεταϋλικών αξιών

Τα ερωτήματα που τίθενται εξ' αρχής είναι αν τα νέα κοινωνικά κινήματα έχουν ταξική βάση, αν κατ' επέκταση συγκροτούνται και ενεργούν υπό όρους ταξικής συνείδησης και τέλος αν υπό αυτές τις συνθήκες μπορούμε να κάνουμε λόγο για ταξική πάλη. Τα παραπάνω αποτελούν μία μόνο, αν και σημαντική πτυχή από μια σειρά ερωτημάτων που οι μεν επικριτές των νέων κινήσεων έχουν θέσει όσον αφορά τη “γνησιότητα” του “νέου” αυτού φαινομένου και οι δε υποστηρικτές τους χρησιμοποιούν ως θεωρητική αφετηρία της ανάλυσής τους . Ο

αρχικός προβληματισμός που φαίνεται να διατρέχει τη σχετική βιβλιογραφία, έχει να κάνει με το ποια είναι τα στοιχεία εκείνα που μας επιτρέπουν να μιλάμε για ένα νέο κοινωνικό φαινόμενο και συμπληρωματικά αν όντως βρισκόμαστε εν όψει μιας καινούργιας μορφής συλλογικής δράσης ή αν απλά πρόκειται για μια ακαδημαϊκού τύπου θεωρητική κατασκευή η οποία σε τελική ανάλυση δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Η θεωρητική διαμάχη που λαμβάνει χώρα στρέφεται γύρω από το ζήτημα των νέων μεσαίων τάξεων και της ριζοσπαστικής δράσης τους καθώς και από το ζήτημα μιας ιδεολογικής στροφής από τη μοντέρνα προάσπιση υλικών αξιών στην μεταμοντέρνα παραγωγή και διάχυση των λεγόμενων μεταϋλικών αξιών.

Ήδη από το 1976 ο D. Bell στο κλασικό πια έργο του “The coming of post-industrial society” χαρτογραφούσε την έλευση μιας καινούργιας εποχής, της *κοινωνίας της γνώσης*. Συγκρίνοντας δημογραφικά στατιστικά δεδομένα προσπάθησε να αποδώσει την εικόνα μιας νέας μορφής κοινωνικής συγκρότησης η οποία στηρίζεται στην αποτελεσματική διαχείριση και αξιοποίηση της γνώσης και της πληροφορίας. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, τα θεμέλια της μεταβιομηχανικής κοινωνίας αφορούν “ένα παιχνίδι μεταξύ ατόμων” (Bell, 1976, 116) στη βάση του οποίου η επιστήμη και η έρευνα επιστρατεύεται εις το όνομα οργανωτικών, διαχειριστικών και γραφειοκρατικών σκοπιμοτήτων και αρχών. Η μετάβαση αυτή των σύγχρονών του δυτικών κοινωνιών από την βιομηχανική κοινωνία- όπου κεντρικός προβληματισμός αποτελεί η παγίωση της διαδικασίας παραγωγής και η απόδοση με καθαρά οικονομικούς όρους- στη μεταβιομηχανική, γίνεται εν μέρει ορατή από την άνοδο που σημειώνει ο τομέας της παιδείας και εκπαίδευσης ²⁹ μετά τις δύο μεταπολεμικές δεκαετίες. Αν και ο ίδιος ερμηνεύει την εξέγερση των νέων τον Μάη του ’68 ως αντίδραση στην αναδυόμενη τότε κουλτούρα που απαιτούσε ολοένα και μεγαλύτερη εξειδίκευση και επιστημονική κατάρτιση (Bell, 1976, 118), παρόλα αυτά το έργο του θα δώσει το έναυσμα για

²⁹ Όσον αφορά τόσο την κρατική μέριμνα σε ζητήματα παιδείας αλλά και την προσβασιμότητα σε ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα .

τη μετέπειτα διαπραγμάτευση των λεγόμενων νέων μορφών πολιτικής πρακτικής μέσα από το πρίσμα των νέων μεσαίων τάξεων.

Προτού όμως κάνουμε την σύνδεση νέων μεσαίων τάξεων και νέων κοινωνικών κινημάτων, σκόπιμο είναι να κάνουμε τη διάκριση μεταξύ κοινωνικής και ταξικής βάσης. Η έννοια της κοινωνικής βάσης ανταποκρίνεται περισσότερο στην κοινωνική ή δημογραφική σύσταση των κινημάτων αυτών, ενώ η έννοια της ταξικής βάσης προϋποθέτει, έστω και σε ένα πρώιμο στάδιο, την ύπαρξη μιας ταξικής συνείδησης³⁰. Οι ποσοτικές έρευνες που κατά καιρούς έχουν λάβει χώρα όσον αφορά τους συμμετέχοντες και υποστηρικτές των νέων κοινωνικών κινημάτων (βλ. Rootes, 1995, 220-235), επιδιώκουν να εξετάσουν την κοινωνική ομοιομορφία ή ετερομορφία της νέας αυτής μορφής συλλογικής δράσης. Κατά πόσο αυτές οι κοινωνικές ομάδες συστήνουν ή εν γένει θα συγκροτήσουν μια ενιαία τάξη, αποτελεί ένα διαφορετικού τύπου ερώτημα και ίσως το πιο πολύπλοκο.

Ο Eder από την πλευρά του θα υποστηρίξει ότι η μαρξική έννοια της τάξης, αναπτύσσεται μέσα σε ένα καθαρά νατουραλιστικό πλαίσιο. Ο ίδιος μάλιστα θα αναφέρει ότι “η εργατική τάξη ήταν φυσικά δεμένη με τα μέσα παραγωγής, αποτελούσε ταυτόχρονα φυσικό και κοινωνικό φαινόμενο”, για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι ο βιομηχανικός κόσμος θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ημι-μοντέρνος αν “ορίσουμε το μοντερνισμό ως η αποφυσικοποίηση της κοινωνικής πραγματικότητας” (Eder, 1995, 136). Εναλλακτικά προτείνει μια πιο κονστρουκτιβιστική προσέγγιση της έννοιας της τάξης, στη βάση τριών στοιχείων : της ικανότητας των κοινωνικών ομάδων να ορίζουν και επαναδιαπραγματεύονται συμφέροντα και αξίες και κατ’ αυτόν τον τρόπο να αυτοπροσδιορίζονται ως συλλογική οντότητα- τα δημογραφικά χαρακτηριστικά δεν έχουν εδώ τον πρώτο λόγο στην διαδικασία νοηματοδότησης της τάξης. Το δεύτερο στοιχείο αφορά την επιλογή του πλαισίου

³⁰ Ο Μαρξ συγκεκριμένα θα αναφέρει : “το προλεταριάτο περνάει από διάφορες εξελικτικές φάσεις. Με τη γέννησή του αρχίζει και η πάλη του ενάντια στην αστική τάξη” (Μαρξ, 1997, 34)

σύγκρουσης, με λίγα λόγια την οριοθέτηση του πεδίου επί του οποίου θα διοχετευτεί η παραγόμενη συλλογική δράση.

Τέλος, ο Eder κάνει λόγο για τα δομικά αποτελέσματα της συλλογικής δράσης, αντιστρέφοντας τον συλλογισμό του. Υποστηρίζει εν ολίγοις ότι τα άτομα δραστηριοποιούνται όχι στη βάση αισθημάτων αποστέρησης και προβλημάτων που δημιουργεί η ταξική δομή της σύγχρονης κοινωνίας, αλλά υπερασπίζοντας αξίες οι οποίες βρίσκουν αντίκρισμα σε πανανθρώπινο επίπεδο. Κατ' αυτόν τον τρόπο συγκροτείται μια συλλογική ταυτότητα η οποία σε τελική ανάλυση παράγει την απαραίτητη για τη συγκρότηση μιας τάξης,- συνείδηση (Eder, 1995, 32-36). Μέσα σε αυτό πρίσμα ο Eder όχι μόνο δίδει μια μετά-νεωτερική εικόνα της έννοιας της τάξης- η αντίληψή του απέχει από διπολικά μοντέρνα σχήματα σκέψης- αλλά επίσης κάνει τη σύνδεση τάξης και συλλογικής δράσης, τοποθετώντας τέλος τις μεσαίες τάξεις στον πυρήνα των νέων κοινωνικών κινημάτων. Όσον αφορά το τελευταίο αυτό σκέλος, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η συλλογική δράση μπορεί σε τελική ανάλυση να οδηγήσει εκ των υστέρων στην συγκρότηση μιας κοινωνικής τάξης- εξάλλου κατά τον ίδιο η τάξη αποτελεί όχι ένα παγιωμένο κοινωνικό φαινόμενο αλλά ένα φαινόμενο το οποίο τίθεται προς κατασκευή.

Βέβαια θα πρέπει να τονίσουμε, ότι η νατουραλιστική προσέγγιση που αποδίδει στην μαρξική θεωρία ο Eder, - είναι ένα σημείο στη θεωρία του γερμανού στοχαστή στο οποίο οφείλουμε να σταθούμε κριτικά. Η αστική κοινωνία που περιγράφει ο Μαρξ στο “Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος” είναι μια κοινωνία ραγδαίων και ισοπεδωτικών αλλαγών σε όλα τα επίπεδα της τότε κοινωνικής πραγματικότητας. Συγκεκριμένα αναφέρει: “Οι συνεχείς επαναστάσεις στην παραγωγή, η αδιάκοπη αναστάτωση όλων των κοινωνικών συνθηκών, η αιώνια αβεβαιότητα και κινητικότητα, ιδού τι διακρίνει την εποχή της αστικής τάξης από όλες τις προηγούμενες” (Μαρξ, 1997, 22). Μέσα σε αυτές τις συνθήκες ο κοινωνικοπολιτικός ιστός μεταβάλλεται και μετατρέπεται σε ασφυκτικό κλοιό για το προλεταριάτο αλλά και την τάξη των παραδοσιακών βιοτεχνών οι οποίοι μη μπορώντας να αντεπεξέλθουν στις νέες

καταστάσεις υποχρεώνονται να θέσουν την εργασία τους υπό τον κλοιό εκμετάλλευσης που επιβάλλει το καπιταλιστικό σύστημα. Η συγκρότηση της εργατικής τάξης μέσα στα νέα αυτά δεδομένα γίνεται σταδιακά, έχει εξελικτική μορφή. Προτού δηλαδή οι προλετάριοι οργανωθούν σε συνδικάτα και συγκροτηθεί μια μαχητική ταξική συνείδηση, οι εργάτες συστήνουν μια άμορφη μάζα³¹ η οποία ανθίσταται αρχικά στην εισαγωγή μηχανημάτων³² - τα πρώτα ορατά σημάδια της νέας εποχής.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, η σύσταση της εργατικής τάξης του 19^{ου} αιώνα δεν φαίνεται να υπάγεται κάτω από φυσικούς ή έστω ημι- μοντέρνους νόμους. Κατ' επέκταση η ταξική πάλη που έλαβε χώρα στον βιομηχανικό κόσμο ήταν αποτέλεσμα δομικών παραγόντων (Della Porta & Diani, 1999, 30) και πιο συγκεκριμένα αποτέλεσμα της εγγενούς αντιφατικότητας του καπιταλιστικού συστήματος και όχι μιας φυσικοποιημένης κοινωνικοπολιτικής κατάστασης όπως χαρακτηριστικά υποστήριζε ο Eder. Από την άλλη πλευρά όμως, η κονστρουκτιβιστική οπτική του Eder, γύρω από το ζήτημα κατασκευής της τάξης, ίσως να αποτελεί μια έμμεση απάντηση στα ερωτήματα που τίθενται από πλευράς πολλών στοχαστών για το αν η νέα μεσαία τάξη μπορεί παρά την ετερομορφία της να συστήσει την ταξική βάση των νέων κοινωνικών κινημάτων. Προτού όμως εξετάσουμε αυτήν την παράμετρο θα αναπτύξουμε εν συντομία την επιχειρηματολογία που αναπτύσσεται ως προς την κοινωνική βάση των νέων κοινωνικών κινημάτων.

Η μια μερίδα θεωρητικών υποστηρίζει ότι τα νέα κοινωνικά κινήματα πηγάζουν από τη ριζοσπαστικότητα της νέας μεσαίας τάξης (Eder 1995, Inglehart 1977, Offe 1985, Habermas 1981). Οι αλλαγές που έλαβαν χώρα στον τομέα της παραγωγής- πέρασμα από το φορντικό τρόπο παραγωγής στο μετά-φορντικό ή όπως θα το θέσει ο Νεγρεπόντης στον κατακερματισμό

³¹ “Στη φάση αυτή, οι δουλευτές σχηματίζουν μια δίχως συνοχή μάζα, διασκορπισμένη σε ολόκληρη τη χώρα και κατατεμαχισμένη από τον αναμεταξύ τους ανταγωνισμό. Δεν αποτελεί ακόμα αποτέλεσμα δικής τους ενωτικής δράσης η μαζική συσπείρωση των εργατών, αλλά της ένωσης της αστικής τάξης, η οποία προκειμένου να προχωρήσει στην επίτευξη των δικών της πολιτικών βλέψεων είναι αναγκασμένη να κινητοποιήσει σύνολο το προλεταριάτο, και για την ώρα, έχει τη δύναμη να κάνει κάτι τέτοιο” (Μαρξ, 1997, 34-35)

³² Για τους λουδίτες βλ. Μαρξ, “Το Κεφάλαιο”, τόμος Α, εκ. Κεντρική Επιτροπή ΚΚΕ, 1954, σελ 675

και στην εξατομίκευση της παραγωγής (Νεγρεπόντης, 2001)- αλλά και στον κοινωνικοπολιτικό τομέα, θα επισυνάψουν τη νέα μεταβιομηχανική εποχή στα πλαίσια της οποίας θα αναδυθεί μια νέα ριζοσπαστική κοινωνική κατηγορία- η νέα μεσαία τάξη. Ο νέος ρόλος των μέσων μαζικής ενημέρωσης στην διεύρυνση και συγκρότηση της εμπειρίας, οι τεχνολογικές και επιστημονικές καινοτομίες, η μαζική πρόσβαση στον τομέα της ανώτατης εκπαίδευσης, οι αναδιοργάνωση του επαγγελματικού τομέα³³, ήταν μερικές μόνο από τις αλλαγές εκείνες οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα την αποδυνάμωση των παλιών συγκρούσεων (Della Porta & Diani, 1999, 44).

Μακριά από τον τεχνολογικό ντετερμινισμό που διακηρύττουν οι υπέρμαχοι της κοινωνίας της πληροφορίας, οι οποίοι και οραματίζονται στη βάση των προαναφερθέντων αλλαγών την σύσταση μιας νέας κοινωνίας που θα την χαρακτηρίζει η “αρμονικότητα”, η “οικουμενικότητα” και η “ενδυνάμωση” (Νεγρεπόντης, 2001, 234), εδώ η έμφαση δίδεται στα νέα πεδία συγκρούσεων που δημιουργούνται. Οι παραπάνω εξελίξεις έχουν κατά κύριο λόγο ως αποτέλεσμα τον κατακερματισμό της κοινής εμπειρίας και την αδυναμία συγκρότησης ενός συλλογικού εγώ όπως αυτό θεσμικά τουλάχιστον εκπροσωπούσαν τα εργατικά συνδικάτα (Della Porta & Diani, 1999, 32). Η διαπίστωση αυτή της Della Porta έρχεται να επιβεβαιώσει την αμφιβολία της για το αν οι νέα μεσαία τάξη, η οποία κατά την ίδια λόγω της κουλτούρας και παιδείας της δραστηριοποιείται μέσω των νέων κοινωνικών κινημάτων (Della Porta & Diani, 1999, 47), μπορεί μέσα σε αυτό το κοινωνικοπολιτικό κλίμα, να αναδείξει μια συλλογική ταυτότητα και κατ’ επέκταση να συγκροτήσει μια συμπαγή κοινωνική κατηγορία.

Η σύνδεση νέας μεσαίας τάξης και σύγχρονων κοινωνικών κινημάτων είναι ένα από τα στοιχεία εκείνα τα οποία μας επιτρέπουν να κάνουμε λόγο για νέες μορφές πολιτικής πρακτικής, μια αλλαγή του πολιτικού τοπίου την οποία μπορούμε ήδη να αναγνώσουμε κατά

³³ Η οργάνωση της εργασίας υπέστη σοβαρές αλλαγές λόγω πρώτον του φαινομένου της μετανάστευσης και την είσοδο των γυναικών στον τομέα της παραγωγής. Δεύτερον, με την εμφάνιση νέων μορφών εργασίας όπως η εξ’ αποστάσεως και η ημι-απασχόληση και τρίτον με την άνοδο του τομέα των υπηρεσιών έναντι του παραδοσιακού τομέα της μεταποίησης.

τη κρίσιμη δεκαετία του '60. Κατά τον Offe οι δύο μεταπολεμικές δεκαετίες χαρακτηρίζονται από το κοινό αίσθημα για οικονομική ασφάλεια, στενά συνδεδεμένη με το κράτος πρόνοιας (Offe, 1985, 823), για παραγωγικότητα και συνεχή ανάπτυξη σε όλα τα επίπεδα της κοινωνίας³⁴. Κατά τη δεκαετία του 1960 φαίνεται να σημειώνεται μια ιδεολογική στροφή προς αξίες που υπερασπίζονται πια την ποιότητα ζωής και όχι υλικές απολαύσεις.

Το πέρασμα αυτό προς ένα “νέο παράδειγμα”³⁵ (Offe, 1985, 825), συμπίπτει κατά τον Inglehart πρώτον, με το γεγονός ότι ένα μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού των δυτικών κοινωνιών απολάμβαναν ήδη μια οικονομική ασφάλεια. Δεύτερον, η άνοδος του μορφωτικού επιπέδου του πληθυσμού έφερε ως αποτέλεσμα την αμφισβήτηση της αυθεντικότητας και ιεραρχίας που ο γραφειοκρατικός μηχανισμός του κράτους πρόνοιας είχε επιβάλλει. Σε συνδυασμό μάλιστα με μια πολιτική ευαισθητοποίηση από πλευράς της μάζας όσον αφορά τα κοινά, μετέβαλλε τις μέχρι τότε ισορροπίες του πολιτικού παιχνιδιού. Η πολιτική έπαψε να αποτελεί προνομιακός χώρος δράσης των υφιστάμενων ελίτ, με αποτέλεσμα νέες μορφές πολιτικής δράσης, όπως τα κοινωνικά κινήματα, να κερδίζουν έδαφος (Inglehart, 1977, 14-15).

Τρίτον, μέσα σε αυτές τις συνθήκες τα κοινωνικά αιτήματα δεν μεταφράζονται πια υπό όρους της παραδοσιακής ταξικής πάλης αλλά αφορούν την οικοδόμηση μιας “ιδανικής πολιτείας”. Η βαρύτητα αυτή τη φορά δίνεται στην υπεράσπιση της υποκειμενικότητας και της πολιτιστικής ταυτότητας. Η προαγωγή των νέων αυτών μορφών πολιτικής πρακτικής σχετίζονται τέλος με το γεγονός ότι οι νεότερες γενιές των δυτικών κοινωνιών μεγάλωσαν σε ένα αρκετά διαφορετικό κόσμο από τις προγενέστερες γενιές. Το γεγονός δηλαδή ότι δεν βίωσαν έναν ολοκληρωτικό πόλεμο ή την απειλή εισβολής στην πατρίδα τους αποδείχτηκε καθοριστικής σημασίας για την ανάδυση μιας νέας γενιάς και κατ’ επέκταση την ανάπτυξη

³⁴ Μια κατάσταση η οποία σηματοδοτεί τη λεγόμενη μοντέρνα εποχή και η οποία σύμφωνα με τον Baudrillard την εποχή του “οργίου”, αναφερόμενος ακριβώς στον παροξυσμό και την ραγδαία εξέλιξη των κοινωνιών της νεωτερικότητας τόσο σε υλικό επίπεδο όσο και σε πνευματικό (Baudrillard, 1996).

³⁵ Ο Offe χρησιμοποιώντας την ορολογία του Khun πιθανόν να θέλει να τονίσει ότι οι αλλαγές που σημειώθηκαν στο πεδίο της συμβολικής παραγωγής αποτέλεσαν τις βάσεις για την εγκαθίδρυση μιας νέας κινούσας αρχής η οποία πρόκειται να σηματοδοτήσει μια ολόκληρη εποχή.

μιας νέας κουλτούρας που αυτή τη φορά θα θίξει σχεδόν αποκλειστικά, ζητήματα αξιοπρέπειας και αυτονομίας (Inglehart, 1977, 11).

Υπό αυτές τις συνθήκες αναδύθηκε η νέα μεσαία τάξη, ο κοινωνικός πυρήνας των σύγχρονων κινημάτων. Κατά πολλούς μελετητές, η ιδιάζουσα κοινωνική της θέση είναι που συμβάλλει εξίσου με τους προαναφερθέντες παράγοντες, στην καλλιέργεια ενός ριζοσπαστικού πνεύματος. Το γεγονός δηλαδή ότι δεν εμπίπτουν στις χαμηλότερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις, αλλά ούτε μπορούν να ταυτιστούν με τις ανώτερες, επιτρέπει στα άτομα που ανήκουν στη νέα μεσαία τάξη να αναπτύξουν μια κουλτούρα μακριά από τις κυρίαρχες ταξικές σχέσεις (Eder, 1995, 27), μια κουλτούρα η οποία θα υποστηρίξει την υποκειμενικότητα έναντι της ομοιομορφίας που επιβάλλει η εργαλειακή ορθολογικότητα και ομοιομορφία της μοντέρνας εποχής.

Κατ' επέκταση, η έκκληση σε αξίες και ιδανικά που απέχουν από ταξικά συμφέροντα και διαβουλεύσεις, η καλλιέργεια ενός λόγου ο οποίος δεν προασπίζεται οικονομικά ή επαγγελματικά αιτήματα εις όφελος μιας **συγκεκριμένης** κοινωνικής ομάδας, συστήνουν τα στοιχεία εκείνα- στο βαθμό βέβαια που παράγεται συλλογική δράση- που αποδίδουν στη νέα μεσαία τάξη μια πρωτοποριακή δυναμική. Ταυτόχρονα όμως, τα χαρακτηριστικά αυτά προσδίδουν στη νέα αυτή κατηγορία μια ποικιλομορφία η οποία εγείρει σημαντικά ερωτήματα για την ύπαρξη ή μη μιας συλλογικής συνείδησης και κατ' επέκταση τη δυνατότητα συγκρότησης μιας συμπαγούς κοινωνικής τάξης.

Ο Eder όπως είδαμε θα προτάξει μια κονστρουκτιβιστική οπτική όσον αφορά την έννοια της τάξης, νομιμοποιώντας κατ' αυτόν τον τρόπο τη θέση της νέας μεσαίας τάξης μέσα στον σύγχρονο πολιτικό στίβο. Παντρεύοντας νεωτεριστικές προσεγγίσεις με μεταμοντέρνες, επιχειρεί να παράγει μια θεωρία για τη συλλογική δράση διαμέσου της οποίας αναπαράγεται

και επαναπροσδιορίζεται η ταξική δομή³⁶. Επισημαίνοντας με λίγα λόγια, ότι οι σύγχρονες μορφές συλλογικής δράσης και κινητοποίησης είναι που αποτελούν κομβικό σημείο για την εκ νέου νοηματοδότηση των ταξικών σχέσεων (Eder, 1995, 37), θέτει στο επίκεντρο της κοινωνικής δυναμικής τα νέα κοινωνικά κινήματα³⁷.

Ο Offe από την άλλη πλευρά, θα κάνει λόγο για μια συμμαχία η οποία πέρα από τη νέα μεσαία τάξη, αυτή τη φορά περιλαμβάνει τμήματα της παλιάς μεσαίας τάξης καθώς και το τμήμα εκείνο του πληθυσμού το οποίο βρίσκεται έξω από την αγορά εργασίας όπως οι άνεργοι, οι φοιτητές, οι νοικοκυρές³⁸ κτλ. (Offe, 1985, 831). Στο ερώτημα κατά πόσο αυτή η συμμαχία έχει ταξικό χαρακτήρα ο Offe είναι κατηγορηματικός. Ακολουθώντας το σκεπτικό του Giddens θα αναφέρει ότι ενώ δρα και συνδιαλέγεται ως τάξη, τα αιτήματα που προβάλλει δεν είναι ταξικά προσδιορισμένα. Με λίγα λόγια ενώ τα μέλη των παραπάνω κοινωνικών κατηγοριών παρουσιάζουν κοινές ιδεολογικές συνισταμένες, στη βάση των οποίων δραστηριοποιούνται, παρόλα αυτά οι διεκδικήσεις τους αφορούν αξίες και συμφέροντα τα οποία βρίσκουν αντίκρισμα στην παγκόσμια κοινωνία. Σε τελική ανάλυση, η πολιτική τους δράση, -είναι πολιτική μιας τάξης αλλά όχι εις όφελος αυτής (Offe, 1985, 833).

Το σημείο αυτό είναι κομβικό για την κατανόηση του ρόλου που τείνουν να αναλαμβάνουν τα νέα κοινωνικά κινήματα. Η πολιτική και κοινωνική πάλη που εκφράζεται μέσω αυτών διαφέρει ριζικά από την παραδοσιακή έννοια της ταξικής πάλης, χαράσσοντας ταυτόχρονα τα όρια με το παλιότερο εργατικό κίνημα. Για την ακρίβεια ο Offe θα υποστηρίξει ότι τα

³⁶ Ο Eder φαίνεται να ακολουθεί το σκεπτικό του Anderson όσον αφορά την έννοια της τάξης (βλ. Anderson B., “Φαντασιακές Κοινότητες”, μτφ Χατζαρούλα, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1997). Παράλληλα όμως, η προσπάθειά του αυτή έρχεται να ενισχύσει τη νεωτεριστική κοινωνική δομή, κατά την οποία οι ταξικές σχέσεις κατέχουν πρωτεύοντα ρόλο στην κατανόηση του κοινωνικού γίγνεσθαι.

³⁷ Βέβαια τέτοιου τύπου διαπραγμάτευση της συλλογικής δράσης δεν την πρωτοσυναντάμε στον Eder. Ο Touraine είναι εκείνος ο οποίος θα αναπτύξει μια θεωρία όσον αφορά τη διαχρονική κίνηση και εξέλιξη της κοινωνίας στη βάση της έννοιας της “ιστορικότητας”. Σε αυτά τα πλαίσια η συλλογική δράση και κατά κύριο λόγο τα κοινωνικά κινήματα τοποθετούνται στο κέντρο της κοινωνικής δυναμικής αφού μέσω αυτών και υπό καθαρά πολιτισμικούς όρους, επαναπροσανατολίζεται η ιστορικότητα της κοινωνίας (Ψημίτης, 2006, 132). Ενάντια σε παρόμοιες κατευθύνσεις τέθηκε ο Melucci επισημαίνοντας ότι η διαπραγμάτευση των κοινωνικών κινήματων και μάλιστα των σύγχρονων, ως ενιαία εμπειρική κατηγορία, ως “υποκείμενα” τα οποία δρουν στο ιστορικό στερέωμα, σχετίζεται με τελεολογικές αφηγήσεις (Melucci, 1995, 110)

³⁸ Υπέρ μιας τέτοιας συμμαχίας θα ταχθεί και ο Melucci (βλ. Melucci, 1989, 52-54)

σύγχρονα κινήματα βρίσκονται στον αντίθετο πόλο με το μοντέλο της ταξικής πάλης- τα ζητήματα που τίγονται έχουν έναν παγκόσμιο χαρακτήρα, ενώ η σύγκρουση που λαμβάνει σήμερα χώρα δεν έχει ταξικές διαστάσεις (Offe, 1985, 835). Ο λόγος, κατ' επέκταση στρέφεται γύρω από μια πολιτική δράση η οποία πηγάζει εν μέρει από τη ριζοσπαστική κουλτούρα της νέας μεσαίας τάξης³⁹, μια κουλτούρα η οποία επαναφέρει ζητήματα αυτονομίας και ταυτότητας στην σύγχρονη πολιτική ατζέντα και ταυτόχρονα εναντιώνεται στη χειραγώγηση και τον έλεγχο που ασκούν οι σύγχρονοι μέθοδοι βιοπολιτικής. Παράλληλα όμως, πηγάζει και από τη δράση των λεγόμενων “μη- εμπορευματοποιημένων” κοινωνικών ομάδων όπως οι φοιτητές και οι νοικοκυρές της μεσαίας τάξης, οι οποίες εμφανίζονται πιο επιρρεπείς στις αρνητικές συνέπειες του μοντερνισμού⁴⁰.

Από την άλλη πλευρά, δεν είναι λίγοι οι στοχαστές εκείνοι οι οποίοι όχι μόνο θα αντιπαρατεθούν στις παραπάνω προσεγγίσεις, αλλά μάλιστα θα κάνουν λόγο για επίπλαστες θεωρητικές κατασκευές χωρίς αναλυτική βαρύτητα. Τα σημεία σύγκρουσης με τις προαναφερθείσες προσεγγίσεις αφορούν, πρώτον, το γεγονός ότι ανεξάρτητα από τις επιμέρους έρευνες που έχουν λάβει χώρα όσον αφορά την κοινωνική βάση των σύγχρονων κοινωνικών κινημάτων, επί της ουσίας ακριβώς λόγω της ετερομορφίας των τελευταίων, δεν μπορούμε να κάνουμε λόγο για μια νέα μεσαία τάξη ως η κινητήρια δύναμη των νέων αυτών μορφών συλλογικής δράσης (Rootes, 1995, 227). Δεύτερον, ακόμα και αν αποδεχτούμε το ρόλο αυτό της νέας μεσαίας τάξης, δεν είναι λίγοι εκείνοι οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η ριζοσπαστική της διάθεση δεν αποτελεί αυταπόδεικτη αρχή. Για την ακρίβεια, μια μερίδα στοχαστών έχει κατά καιρούς εκφράσει τη δυσπιστία της όσον αφορά αυτήν την εγγενή κατά μία έννοια τάση της νέας μεσαίας τάξης, να “παλέψει” για την οικοδόμηση ενός απελεύθερου κόσμου.

³⁹ Στο σημείο αυτό συμφωνεί με τον Inglehart, όσον αφορά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της νέας μεσαίας τάξης

⁴⁰ Κατά τον Offe οι ομάδες αυτές ζουν υπό συνθήκες ορατών και αυστηρών μηχανισμών επίβλεψης και ελέγχου και διαθέτουν ελεύθερο χρόνο που τους επιτρέπει να δραστηριοποιηθούν πολιτικά (Offe, 1985, 835)

Θα πρέπει στο σημείο αυτό να επισημάνουμε ότι ο κοινωνικοπολιτικός ρόλος της νέας μεσαίας τάξης δεν ταυτίστηκε εξ' αρχής με επαναστατικές διαθέσεις και την αναζήτηση μιας "ιδανικής πολιτείας"⁴¹. Αντίθετα, η άνοδος της νέας αυτής κοινωνικής κατηγορίας, κατά την περίοδο του ύστερου καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής συνέπεσε με μια νέου τύπου διαχειριστική αρχή, παραγόμενη από το ίδιο το σύστημα, η οποία αυτή τη φορά έφερε στο φως νέες μορφές εξάρτησης και χειραγώγησης. Η τάξη των χαρτογιακάδων, όπως συχνά αναφέρεται η νέα μεσαία τάξη, αφορά στο τμήμα εκείνο του πληθυσμού το οποίο απασχολούμενο στον τομέα των υπηρεσιών, σε υψηλόβαθμες ή μη θέσεις, διαχειρίζεται ανθρώπους και σύμβολα, και χωρίς να παράγει υπεραξία συνεισφέρει παρόλα αυτά καταλυτικά στην οργάνωση και στον χειρισμό του κεφαλαίου. Αν και οι ίδιοι εμφανίζονται πλήρως εξαρτημένοι από τους σύγχρονους γραφειοκρατικούς μηχανισμούς, απομακρυσμένοι όπως και οι εργάτες από τα μέσα παραγωγής, παρόλα αυτά φαίνεται να κατέχουν σημαντική θέση στην αναπαραγωγή του ίδιου του συστήματος (C. W. Mills, 1987). Η μαρξιστική και μεταμαρξιστική παράδοση ανάγει τα αίτια συγκρότησης της νέας αυτής τάξης στην ίδια τη φιλοσοφία των επικρατούντων δομικών σχέσεων, με λίγα λόγια την τοποθετούν στο επίκεντρο των διαχειριστικών μεθόδων του μονοπωλιακού καπιταλισμού.

Βέβαια πρέπει να τονίσουμε στο σημείο αυτό, ότι οι θεωρητικές παραδόσεις που θέλουν τη νέα μεσαία τάξη ως προπύργιο των σύγχρονων κοινωνικών κινημάτων αναφέρονται κυρίως στις κοινωνικές εκείνες ομάδες οι οποίες απασχολούνται στον τομέα των υπηρεσιών και κατά κύριο λόγο στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας. Η ανώτατη εκπαίδευσή τους, σε συνδυασμό με την ευαισθητοποίηση που επιδεικνύουν λόγω του επαγγελματικού τους προσανατολισμού, αποτελούν τα στοιχεία εκείνα που συνθέτουν με επιτυχία το πορτρέτο του σύγχρονου ριζοσπαστικού συλλογικού δράστη. Η επισήμανση αυτή όμως προσκρούει σε δυο ειδών ολισθήματα. Από τη μία, παραγκωνίζεται η σημασία του γεγονότος ότι στις σύγχρονες

⁴¹ Μάλιστα δεν είναι λίγοι εκείνοι οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η άνοδος φασιστικών καθεστώτων αλλά και το ξέσπασμα εθνικιστικών κινημάτων οφείλεται εν μέρει στην συμμετοχή των νέων μεσαίων τάξεων (Pakulski, 1995, 55)

καπιταλιστικές κοινωνίες ο γραφειοκρατικός μηχανισμός έχει διεισδύσει και μάλιστα με αποκαλυπτικά αποτελεσματικούς τρόπους, σε όλες τις πτυχές της σύγχρονης κοινωνίας⁴². Μία παράμετρος βέβαια, που και οι υπέρμαχοι της ριζοσπαστικότητας των νέων κινημάτων όχι μόνο αποδέχονται αλλά μάλιστα προβάλλουν ως αναμφισβήτητη πραγματικότητα ενάντια της οποίας διαμορφώνεται ο σύγχρονος πολιτικός αντίλογος. Παρόλα αυτά, ο τομέας των υπηρεσιών, το εκκολαπτήριο κατά μία άποψη της πνευματικής δύναμης των κινημάτων, δεν αντιβαίνει τον παραπάνω νόμο της γραφειοκρατικής λογικής. Κατ' επέκταση, η δράση των νέων μεσαίων τάξεων δεν μπορεί δηλαδή να αποδοθεί σε μακροκοινωνικούς παράγοντες όπως στην αλληλουχία γενεών όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο Inglehart, αλλά περισσότερο σε συγκυριακούς παράγοντες⁴³.

Το δεύτερο σημείο είναι ότι τέτοιου τύπου αναλύσεις παρουσιάζουν έντονα τα στοιχεία της αυτοαναφορικότητας. Εν ολίγοις, έχοντας ως αφετηρία την ανάδυση μιας ριζοσπαστικής τάξης κάνουν λόγο για μια συλλογική δράση η οποία εξ' ορισμού είναι επαναστατική. Η αντίσymbατικότητα των κοινωνικών κινημάτων θεωρείται εν μέρει δεδομένη και νομιμοποιείται στη βάση του αρχικού επιχειρήματος περί ενός πυρήνα που ενίσταται στην ομοιομορφοποίηση που προωθούν οι φιλελεύθερες πρακτικές των καιρών μας. Η συμμαχία που προτείνει ο Offe, ίσως να αποτελεί μια απάντηση σε τέτοιου είδους ερωτήματα, αφού η ανάλυσή του παίρνει περισσότερο το χαρακτήρα ενός άτυπου πολιτικού συνασπισμού, το μέλλον του οποίου εξαρτάται από τον ευρύτερο συσχετισμό των πολιτικών δυνάμεων⁴⁴ (Offe, 1985, 856).

Τέλος, πολλοί στοχαστές προβάλλουν σοβαρές ενστάσεις για το κατά πόσο τα νέα κοινωνικά κινήματα διαφέρουν από τα παλαιά, σε βαθμό μάλιστα που σήμερα να κάνουμε λόγο για θεωρητικές σχολές που αναλύουν το “σύγχρονο” αυτό φαινόμενο. Η προάσπιση των

⁴² Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Σεραφετινίδου, 2003, “Το φαινόμενο της γραφειοκρατίας”, εκδ. Gutenberg, Αθήνα

⁴³ Ίσως και αυτόν τον συγκυριακό χαρακτήρα να επιθυμούν να ρυθμίσουν, έστω και θεωρητικά, μέσω του προβληματισμού τους γύρω από την έννοια της τάξης. Η νομιμοποίηση σε επίπεδο λόγου των νέων μεσαίων στρωμάτων ως τάξη, ακόμα και σε αναλυτικό επίπεδο, δίδει μια πιο συμπαγή και θεμελειακά στέρεη εικόνα των νέων κινημάτων.

⁴⁴ Κατά πόσο δηλαδή η συμμαχία αυτή θα προσαρτηθεί στις παραδοσιακές δυνάμεις της Δεξιάς ή της Αριστεράς.

λεγόμενων μεταϋλικών αξιών, η υπεράσπιση του δικαιώματος για ετερονομία και αυτοδιαχείριση του ατόμου στη βάση πολιτιστικών, εθνικών ή φυλετικών διαφορών κατά των Pickvance δεν συστήνουν κάποια καινοτομία όσον αφορά την σύγχρονες συλλογικές πρακτικές. Κατά τον ίδιο, οι θεωρίες των νέων κοινωνικών κινημάτων εμφανίζονται ανιστόρητες, περιθωριοποιώντας κινήματα όπως το περιβαλλοντολογικό ή το φεμινιστικό που έδρασαν και πριν την κρίσιμη δεκαετία του 1960, μαχόμενα για συμβολικά αγαθά και για την ελεύθερη έκφραση της υποκειμενικότητας. Υποστηρίζοντας ότι το εργατικό κίνημα του 19^{ου} αιώνα δεν αφορούσε μόνο εργασιακά ζητήματα αλλά οι διεκδικήσεις του εφάπτονταν εν μέρει και με το πεδίο της συμβολικής παραγωγής και αντίστροφα ότι τα σύγχρονα κινήματα δεν απομακρύνονται εντελώς από οικονομικοπολιτικές επιδιώξεις, θα καταλήξει ότι ίσως τελικά ο όρος “νέα” να εξυπηρετεί μια ακαδημαϊκού τύπου ανάγκη για την ανάδυση μιας νέας σχολής κοινωνικών ερευνητών (Pickvance, 1995).

Ως απάντηση σε τέτοιου τύπου κριτικές τόσο ο Offe όσο και ο Melucci ή ακόμα και η Della Porta, θα υποστηρίξουν ότι η καινοτομία των σύγχρονων κινημάτων δεν σχετίζεται με μια ιδεολογική στροφή από τις υλικές στις λεγόμενες μεταϋλικές αξίες. Ο Offe μάλιστα θα αναφέρει ότι επί της ουσίας ο λόγος των νέων αυτών κινημάτων συντάσσεται στη βάση μιας κριτικής του μοντερνισμού. Το αίτημα με λίγα λόγια που προβάλλεται δεν σχετίζεται ούτε με μια ιδεολογική αναδρομή σε προ- μοντέρνες κοινωνικοπολιτικές καταστάσεις (όσον αφορά ζητήματα περί επιστροφής στον κοινοτισμό) αλλά ούτε με την ανάδυση νέων αξιών όπως εκείνων της ισότητας και προστασίας της υποκειμενικότητας. Αντίθετα, τα αιτήματα που προτάσσουν αφορούν ξεκάθαρα πανανθρώπινες αξίες- ο λόγος περί των οποίων τον συναντάμε ακόμα και στα κείμενα του Διαφωτισμού- οι οποίες αυτή τη φορά τίθενται σε μια διαφορετική βάση.

Στο επίκεντρο του διαλόγου τώρα τοποθετείται η απαίτηση για αποδέσμευση των συμβολικών αυτών αγαθών από τους μοντέρνους εξουσιαστικούς δεσμούς (Offe, 1985, 840).

Με άλλα λόγια το ζήτημα εδώ στρέφεται στην απελευθέρωση αξιών και κατ' επέκταση στην απελευθέρωση του ίδιου του υποκειμένου από τις σύγχρονες μορφές βιοεξουσίας που έχουν ως σκοπό την υποταγή και πολιτικοποίηση της “γυμνής ζωής”⁴⁵ (Agamben, 2005), από την γραφειοκρατικοποιημένη και τεχνολογικά οριοθετημένη σύγχρονη πραγματικότητα η οποία επιβάλλει επιτακτικά την ομοιομορφία και τη χειραγωγήση. Πρόκειται επί της ουσίας για μια μοντέρνα μορφή εθελοδοουλείας, αποτέλεσμα των σύγχρονων εξουσιαστικών πρακτικών, ενάντια στην οποία τίθενται τα νέα κοινωνικά κινήματα.

Ο Offe στη βάση των παραπάνω επισημάνσεων θα κάνει επί της ουσίας λόγο για μετά-μοντέρνα κινήματα, ως η ενσάρκωση της άρνησης των νεωτεριστικών πρακτικών και διευθετήσεων, χωρίς παρόλα αυτά να κάνει το πέρασμα, σε μακρό-επίπεδο, προς τη μετά-νεωτερική κοινωνία. Η θεώρησή του στενά συνδεδεμένη με το κράτος πρόνοιας και τη διάβρωση του κοινωνικού ιστού από εποπτικές και διαχειριστικές αρχές, δεν συνδέεται με κανένα τρόπο με μεταμοντέρνες παραδοχές της πραγματικότητας. Η σκέψη του παραμένει επικεντρωμένη στην κατά τον Lyotard, μοντέρνα αφήγηση, με αποτέλεσμα όμως η ανάλυσή του να παραμένει σε κάποια σημεία απλά περιγραφική. Ενώ δηλαδή, αναφέρει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των νέων κοινωνικών κινήματων όπως η ελαστική και άτυπη δομή τους, παρόλα αυτά δεν γίνεται λόγος για το ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον το οποίο παράγει και αναπαράγει τέτοιου τύπου πρακτικές, επισημαίνοντας κατά αυτόν τον τρόπο τη διαφορά με προγενέστερες συλλογικές μορφές δράσης.

Αντίθετα ο Melucci θα υποστηρίξει ότι η καινοτομία των νέων κοινωνικών κινήματων, αν προβούμε σε έναν τέτοιο χαρακτηρισμό, είναι αποτέλεσμα των σύγχρονων συμβολικών

⁴⁵ Σύμφωνα με τον Agamben, κατά την περίοδο της νεωτερικότητας λαμβάνει χώρα μια νέα μορφή εξουσίας η οποία τείνει όχι μόνο να καθυποτάσσει το σώμα, μέσω των τεχνολογιών του εαυτού, για τις οποίες έχει ήδη κάνει λόγο ο Φουκώ, αλλά και να το τοποθετεί στο επίκεντρο της πολιτικής εξουσίας. Το σώμα γίνεται το νέο πεδίο άσκησης της εξουσίας, σε βαθμό μάλιστα η παραγωγή του βιοπολιτικού πια σώματος να εμφανίζεται ως θεμέλιος λίθος της νεωτερικής πολιτικής ιδεολογίας. Η γυμνή ζωή, η οποία κατά τον Agamben αναφέρεται στη “φονεύσιμη και άθυτη ζωή- εκείνη που μπορεί να θανατωθεί ατιμωρητί, χωρίς ωστόσο να αποτελεί άξια θυσιαστήρια προσφορά” (Agamben, 2005, 27), μετατρέπεται σε κομβικό σημείο για τις σύγχρονες δομές της πολιτικής εξουσίας, ενώ ταυτόχρονα σε μέσο για την χειραφέτηση από αυτήν.

προκλήσεων μιας εποχής έντονων ανακατατάξεων σε όλους σχεδόν τους τομείς της ανθρώπινης εμπειρίας (Melucci, 1995). Κατ' επέκταση, αν και ο διαχωρισμός παλιών και νέων κινημάτων έχει περισσότερο αναλυτική αξία παρά εμπειρική (Della Porta & Diani, 1999, 56), παρόλα αυτά διαμέσου των τελευταίων μπορούμε να αναγνώσουμε σημαντικές πτυχές της σύγχρονης πραγματικότητας, όπως η κεντρική θέση που κατέχει η συλλογική ταυτότητα και το ρόλο αυτής στη δημιουργία κοινωνικών σχέσεων. Στην ενότητα που έπεται και ακολουθώντας την επιχειρηματολογία του Melucci θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε τα στοιχεία εκείνα που μας επιτρέπουν αν κάνουμε λόγο για νέες μορφές πολιτικής πρακτικής και για το ρόλο της ταυτότητας σε αυτές, προκειμένου σε τελική ανάλυση να αποφανθούμε για το αν στις μέρες μας λαμβάνει χώρα ένας πολιτιστικός ντετερμινισμός που πολλοί ονόμασαν ως πολιτική του life-style.

β. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των νέων κοινωνικών κινημάτων και η συγκρότηση της συλλογικής ταυτότητας

Ποια είναι όμως τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των νέων κοινωνικών κινημάτων και κατά πόσο μπορούμε να διαχειριστούμε το κοινωνικό αυτό φαινόμενο ως καλειδοσκόπιο διαμέσου του οποίου μας επιτρέπεται να ερμηνεύσουμε τις αλλαγές που έχουν λάβει χώρα στο σύγχρονο κοινωνικοπολιτικό γίγνεσθαι; Κατά τον Touraine, σε κάθε ιστορική κοινωνία αντιστοιχεί ένας συγκεκριμένος τύπος κοινωνικής διαμάχης, υφίσταται μια κεντρομόλος σύγκρουση, στη βάση της οποία συστήνονται οι εκάστοτε κοινωνικοπολιτικές σχέσεις (Touraine, 1985, 773). Κατ' επέκταση όπως τον προηγούμενο αιώνα η ταξική πάλη είχε ως στόχο την “απαλλοτρίωση” των μέσων παραγωγής από την κεφαλαιοκρατική εξουσία, στις μέρες μας λαμβάνει χώρα μια διαφορετικού τύπου σύγκρουση, η οποία έχει περισσότερο πολιτιστικό περιεχόμενο και απαιτεί την “απαλλοτρίωση” των κυρίαρχων πολιτιστικών κωδίκων. Το **πρώτο** επομένως χαρακτηριστικό που μπορούμε να αποδώσουμε στα νέα αυτά κινήματα είναι αυτό που πολλοί ονόμασαν ως *αυτό-ανάκλαση* των κινημάτων⁴⁶ (Melucci, 1989, Della Porta & Diani, 1999).

Η κυριαρχία του ανθρώπου επί της φύσης, διπολικά σχήματα σκέψης και λόγου, εξαγγελίες για την σύσταση μιας ορθολογικής κοινωνίας μακριά από θρησκευτικά και μεταφυσικά κατάλοιπα, αποτελούν τα χαρακτηριστικά της νεωτερικότητας. Εις το όνομα της προόδου και της αναζήτησης μιας κοινωνίας όπου την πρωτοκαθεδρία θα κατέχει ο Λόγος πλάστηκαν οράματα που διακήρυτταν την ανάδυση του “νέου” ανθρώπου, ο οποίος θα είναι σε θέση να ανακτήσει τον έλεγχο ακόμα και της ίδιας της υλικής του υπόστασης⁴⁷. Τομείς της ανθρώπινης εμπειρίας και πραγματικότητας που μέχρι πρόσφατα αφορούσαν αποκλειστικά την ιδιωτική σφαίρα, στην σύγχρονή μας εποχή γίνονται αντικείμενο διερεύνησης και

⁴⁶ Ο όρος που εδώ χρησιμοποιείται είναι self-reflexiveness. Την έννοια του reflexive την συναντάμε τόσο στη φαινομενολογία του Husserl όσο και στον γερμανικό ιδεαλισμό.

⁴⁷ Μία αποστολή που έχουν αναλάβει οι σύγχρονες γενετικές και βιολογικές επιστήμες

διαχείρισης, από εμπειρογνώμονες και ειδικών παντός τύπου. Το φαινόμενο αυτό που σε όρους πολιτικής θεωρίας μεταφράζεται σε σύγκλιση του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα, είναι που οδήγησε στην ανάδυση κοινωνικοπολιτιστικών κινημάτων (Touraine, 1985, 780) δια στόματος των οποίων εκφράζεται :

“...η επίκληση του δικαιώματος στην ατομική ταυτότητα, νοούμενη ως μια διαρκώς οικοδομούμενη και μετασχηματιζόμενη ενότητα με βάση προσωπικές εμπειρίες του κάθε ανθρώπου...” (Τουραίν, 1999,105)

Η προάσπιση κατ’ επέκταση της ατομικής και πολιτιστικής ταυτότητας κατά τον Touraine, κάνει σαφές ότι η σύγχρονη σύγκρουση σχετίζεται με το αίτημα για υπεράσπιση του δικαιώματος αυτονομίας και αυτοδιαχείρισης του υποκειμένου, μία απαίτηση η οποία τείνει να δίνει προτεραιότητα στο παρόν και όχι σε οράματα ενός μακρινού μέλλοντος, όπως προωθούν οι σύγχρονες τεχνολογικές και διοικητικές εφαρμογές (Τουραίν, 1999, 79). Η συλλογική δράση πια έχει ως σκοπό να παρέμβει στις ίδιες τις δομές της ανθρώπινης φύσης, να θέσει στο επίκεντρο της κινητοποίησης την ίδια τη δράση ως έχει και όχι την ανάγκη να υποτάξει το φυσικό ή ακόμα κοινωνικό περιβάλλον, όπως συνέβαινε κατά την περίοδο της βιομηχανικής επανάστασης (Melucci, 1989, 46). Πρόκειται μάλλον για ένα είδος εσωστρεφούς συλλογικής δράσης⁴⁸ κατά την οποία η ταυτότητα μετατρέπεται σε πεδίο πάλης αφού από τη μια πλευρά αντιπροσωπεύει τις άπειρες δυνατότητες που ο σύγχρονος κόσμος παρέχει στα άτομα και από την άλλη μετατρέπεται σε απτή απόδειξη του γεγονότος ότι οι επιλογές αυτές ταυτόχρονα καταπνίγονται από τις κυρίαρχες δομές. Η έννοια της αυτό-ανάκλασης εμπεριέχει ακριβώς αυτές τις συνισταμένες.

Ο Giddens αναλύοντας την νεωτερικότητα, αναφέρει ότι ένα βασικό χαρακτηριστικό της, το οποίο μάλιστα την διαφοροποιεί από προγενέστερες εποχές, είναι η αναστοχαστικότητα. Η

⁴⁸ Κατά πόσο βέβαια αυτή η εσωστρεφής συλλογική δράση μπορεί να επιφέρει αλλαγές στο κοινωνικοπολιτικό γίγνεσθαι θα το δούμε στην πορεία.

παράδοση, ως σημείο αναφοράς των κοινωνικών σχέσεων αλλά και οργάνωσης του χωροχρόνου, αποκτά κατά την περίοδο της νεωτερικότητας δευτερεύοντα ρόλο. Οι κοινωνικές πρακτικές, η διαχείριση της κοινωνικής ζωής λαμβάνει χώρα κατά τον Giddens εις το όνομα της *απότοκης γνώσης* και της *αύξουσας πληροφόρησης* και όχι τόσο της μνήμης και των κοινών καταβολών όπως ίσχυε σε προ-νεωτερικές κοινωνίες (Giddens, 2001, 55). Στην σύγχρονή μας εποχή, η συλλογική δράση γίνεται αυτοσκοπός αφού η αναστοχαστικότητα αποκτά έναν εσωστρεφή χαρακτήρα, γίνεται αυτοαναφορική παρεμβαίνοντας στις δομές της ίδιας της δράσης.

Το **δεύτερο** χαρακτηριστικό των νέων κοινωνικών κινημάτων, είναι ότι στο επίκεντρο της συλλογικής δράσης τοποθετείται η πληροφορία⁴⁹, η παραγωγή και αναπαραγωγή της οποίας διαχέεται μέσω δικτύων που οι σύγχρονοι συλλογικοί δράστες συγκροτούν. Το **τρίτο** αυτό στοιχείο, τα δίκτυα, κατέχει βαρύνουσα σημασία στην ανάλυση των νέων κοινωνικών κινημάτων. Η μη ιεραρχικές δομές τους, η συγκρότηση της ταυτότητας ως κινητήρια δύναμη της συλλογικής δράσης αποτελούν τα βασικά χαρακτηριστικά των δικτύων αυτών, τα οποία όμως και σε αντίθεση με όσα πρεσβεύει η αμερικάνικη θεωρητική παράδοση, φαίνεται ότι δρουν σε δύο επίπεδα.

Τόσο η Θεωρία Κινητοποίησης Πόρων όσο και των Πολιτικών Ευκαιριών, μελέτησαν τα κοινωνικά κινήματα στη βάση των ορατών τους εκφράσεων, με λίγα λόγια ασχολήθηκαν διεξοδικά με τον τρόπο με τον οποίο δραστηριοποιούνται, κοινοποιώντας τους στόχους, τις αξίες και την ταυτότητά τους. Ο Melucci από την άλλη πλευρά θα επικεντρώσει το ενδιαφέρον του σε μια λιγότερο ορατή πτυχή του φαινομένου, η οποία αποκτά βαρύνουσα σημασία ως προς την κατανόηση της έννοιας του δικτύου. Ο Ιταλός στοχαστής θα αναφέρει ότι τα κοινωνικά δίκτυα απολαμβάνουν μια λανθάνουσα μορφή δραστηριοποίησης η οποία αναπαράγεται σε καθημερινή βάση μέσω της συνεχούς ενημέρωσης των μελών του κινήματος,

⁴⁹ Η πληροφορία κατά την περίοδο της μετα-βιομηχανικής εποχής αποτελεί το κυρίαρχο ίσως πεδίο εξουσίας. Ο Λυοτάρ χαρακτηριστικά θα αναφέρει ότι “το ζήτημα της γνώσης την εποχή της πληροφορικής είναι περισσότερο από ποτέ το ζήτημα της διακυβέρνησης” (Λυοτάρ, 1993, 41)

της διαμόρφωσης κοινωνικών δεσμών, της επανανοηματοδότησης του χώρου και του χρόνου αλλά και μέσω της υιοθέτησης εναλλακτικών τρόπων ζωής (Melucci, 1989, 71). Ο πολιτικός ακτιβισμός των κινημάτων, δηλαδή η *δημόσια παράσταση* των κινημάτων, αναδύεται μόνο όταν οριστεί ένα πολιτικό πεδίο σύγκρουσης, αλλιώς τα κινήματα παραμένουν στην λανθάνουσα κατάσταση που ήδη περιγράψαμε.

Αυτό που πρέπει να σημειώσουμε όμως, είναι ότι ενώ συμβαίνει συχνά να ταυτίζεται ένα κοινωνικό κίνημα με τις δημόσιες ορατές εκφράσεις και διεκδικήσεις του, δεν σημαίνει αυτόματα ότι κατά την λανθάνουσα μορφή του δεν διακατέχεται από δυναμικότητα. Αντίθετα, ένα κοινωνικό κίνημα ζει και αναπτύσσεται στα “υπόγεια” αυτά καθημερινά δίκτυα τα οποία μέσω της διαντίδρασης και της συμβολικής παραγωγής αμφισβητούν την υφιστάμενη τάξη πραγμάτων, ενδύοντας την βιωμένη εμπειρία με νέα νοήματα. Μέσω παρόμοιων τακτικών προβάλλουν μια διαφορετικού τύπου οργάνωση της καθημερινής ζωής, η οποία και αντιστέκεται στον αποικισμό του βιοκόσμου στον οποίο έχει υποταχθεί η σύγχρονή μας εποχή (Habermas, 1981).

Τέλος και ίσως ένα πολύ σημαντικό στοιχείο των νέων κοινωνικών κινημάτων είναι η διεθνικότητά τους ή κατά τον Melucci η “υπερεθνική διάσταση της συλλογικής δράσης” (Melucci, 1989, 74). Σύμφωνα με τους περισσότερους στοχαστές, από τη δεκαετία του 1960 και έπειτα, ο παγκόσμιος χάρτης άλλαξε. Η θεσμοποίηση υπερεθνικών οργανισμών και φορέων οι οποίοι διαχειρίζονται ζητήματα της παγκόσμιας πια ατζέντας και κατ’ επέκταση η διεθνοποίηση κοινωνικοπολιτικών προβλημάτων δημιούργησε ένα πολυδιάστατο σύστημα παγκόσμιων σχέσεων, το οποίο ενισχύθηκε όπως είναι ευνόητο από την ανάπτυξη των μέσων επικοινωνίας.

Μέσα σε αυτό το κλίμα, οι σύγχρονες συγκρούσεις υπό τη μορφή των νέων κοινωνικών κινημάτων λειτουργούν ως “συμβολικοί πολλαπλασιαστές δράσης” (Melucci, 1996, 129). Κατ’ αυτόν τον τρόπο, οι πολιτικές ευκαιρίες και περιορισμοί αφορούν πια την παγκόσμιο

κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον, ενώ παράλληλα ο λόγος των νέων κοινωνικών κινημάτων βρίσκει αντίκρισμα και μετατρέπεται σε φωνή η οποία έχει παγκόσμιες διαστάσεις. Με λίγα λόγια, η σύγχρονη πάλη δεν περιορίζεται εντός εθνικών συνόρων αντίθετα η έννοια του δικτύου, κυρίαρχη όπως είπαμε στα νέα κοινωνικά κινήματα, απολαμβάνει μια διεθνική υπόσταση, δημιουργώντας αλληλοεμπλεκόμενες εστίες συλλογικής κινητοποίησης σε όλα τα μήκη και πλάτη του κόσμου.

Τα χαρακτηριστικά αυτού του τύπου παγκοσμιοποίησης της δράσης σχετίζεται με την έννοια της *διάχυσης* με την οποία ασχολήθηκαν διεξοδικά και ο Tilly και ο Tarrow. Μέσα στο κλίμα που πολύ συνοπτικά περιγράψαμε, οι στόχοι, τα αιτήματα αλλά και το οργανωτικό πλαίσιο της δράσης ενός κινήματος διαχέεται, υιοθετείται ή ακόμα προσαρμόζεται από κινήματα που δρουν σε άλλες χώρες και υπό άλλες συνθήκες. Κατ' αυτόν τον τρόπο μάλιστα, επιστρέφοντας και στη Θεωρία των Πολιτικών Ευκαιριών, μπορεί να λάβει χώρα και να αναπτυχθεί ο κύκλος της αμφισβήτησης, όπως συνέβηκε τον Μάη του 1968 (Della Porta & Tarrow, 2004, 3).

Η διεθνική δράση των νέων κοινωνικών κινημάτων εμφανίζει και άλλες δυο πτυχές. Πρώτον, την ανάδυση συγκρούσεων σε εθνικό επίπεδο, την απαρχή των οποίων όμως μπορούμε να αναζητήσουμε σε διεθνική κλίμακα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, ιδιαίτερα όσον αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση, είναι η λήψη αποφάσεων πάνω σε θεσμικά ζητήματα όπως της παιδείας, από κεντρικούς οργανωτικούς φορείς της Ε.Ε., οι οποίες πυροδοτούν αντιδράσεις και την κινητοποίηση κοινωνικών κινημάτων σε εθνικό επίπεδο. Το δεύτερο στοιχείο που συνεπάγεται η διεθνική συλλογική δράση, αφορά την υποστήριξη και την ενθάρρυνση κοινωνικών κινημάτων αλλά και μη κυβερνητικών οργανώσεων που δρουν και δραστηριοποιούνται εντός εθνικών συνόρων, από φορείς και αντίστοιχα κινήματα άλλων χωρών (Della Porta & Tarrow, 2004, 4-5).

Κατ' επέκταση, τα νέα στοιχεία που εισάγονται σε σχέση με τους προγενέστερους θεωρητικούς προσανατολισμούς, είναι η κατασκευή της ταυτότητας ως κινητήριοις μοχλός της

συλλογικής δράσης, η έννοια του δικτύου με υπερεθνικές διαστάσεις, η διαφοροποίηση μεταξύ ενός κοινωνικού κινήματος και της δημόσιας παράστασης αυτού- ένα στοιχείο το οποίο η Θεωρία Κινητοποίησης Πόρων αλλά και των Πολιτικών Ευκαιριών αντιμετωπίζουν ως ενιαία αναλυτική κατηγορία. Τα σημεία στα οποία και θα επιμείνουμε είναι δύο, η ταυτότητα και δεύτερον, η διεθνικότητα ως αποτέλεσμα εν μέρει της ανάπτυξης των νέων μέσων επικοινωνίας και συγκεκριμένα του διαδικτύου. Οι δύο αυτές παράμετροι τοποθετούνται μεταξύ άλλων στη βάση της θεωρίας των νέων κοινωνικών κινήματων, επιτρέποντάς μας χωρίς να προβαίνουμε σε άσκοπες αναγωγές, να προσεγγίσουμε με μεγαλύτερη διαύγεια σύγχρονες μορφές κινήματων όπως εκείνο των Ζαπατίστας με το οποίο και θα ασχοληθούμε στην τελευταία ενότητα.

Το ζήτημα της ταυτότητας κατά την αμερικάνικη παράδοση αναφέρεται όπως είδαμε στην ενεργοποίηση των στοιχείων εκείνων μέσω των οποίων τα άτομα αυτοπροσδιορίζονται ως κοινωνικά και πολιτικά υποκείμενα. Με λίγα λόγια και όσον αφορά την σύσταση των κοινωνικών κινήματων, η ταυτότητα έρχεται να επικυρώσει εκ των υστέρων την συλλογικότητα και αλληλεγγύη των ατόμων που δραστηριοποιούνται μέσω ενός κινήματος στη βάση των επίκτητων χαρακτηριστικών του φύλου, της εθνικότητας, της φυλής ή ακόμα των αξιών που τα άτομα συγκεντρώνουν ως πολιτισμικό κεφάλαιο. Η διαπραγμάτευση εν ολίγοις της ταυτότητας έχει ένα καθαρά νεωτεριστικό χαρακτήρα, στηριζόμενη σε διπολικά σχήματα αποδοχής (η έννοια του εγώ και του εμείς) και αποκλεισμού (οι άλλοι).

Εν αντιθέσει, οι θεωρίες που προτάσσουν πιο επιτακτικά το ζήτημα της πολιτισμικής ταυτότητας⁵⁰, έτσι όπως αναλύθηκε από τους Melucci, Della Porta ή ακόμα και τον Touraine, αναφέρονται στην κατασκευή της ταυτότητας ως διαδραστική διαδικασία μεταξύ των ατόμων,

⁵⁰ Ο Ψημίτης θα αναφέρει ότι η έννοια της “πολιτισμικής ταυτότητας” επί της ουσίας ανταποκρίνεται στην σύγχρονή μας εποχή, την εποχή του τέλους των ιδεολογιών. Με λίγα λόγια το γεγονός ότι πια δια υφίστανται μετα-κοινωνικές εγγυήσεις και ο αυτοπροσδιορισμός του ατόμου δεν γίνεται στη βάση καθολικών κατηγοριών όπως εκείνων της θρησκείας ή της εδαφικότητας (Touraine, 1985), “οδήγησε στην εμφάνιση μιας σχετικιστικής νοοτροπίας” (Ψημίτης, 1999, 87). Αυτή η μεταμοντέρνα κατάσταση, δημιουργεί σύγχυση και ανασφάλεια στα άτομα, τα οποία πια καλούνται να επιλέξουν τα στοιχεία εκείνα στη βάση των οποίων θα κατασκευάσουν την ταυτότητά τους, υποστηρίζοντας μια πολιτική πια της αναγνώρισης της διαφορετικότητας (Ψημίτης, 2002, 69).

μια ταυτότητα η οποία επί της ουσίας παράγεται παρά είναι δεδομένη και αμετάκλητη. Ο ουσιοκρατικός χαρακτήρας που της απέδωσε η αμερικάνικη παράδοση, δίνει τη θέση του σε μια κονστρουκτιβιστική οπτική η οποία δίνει έμφαση στην ικανότητα των ατόμων να αυτοπροσδιορίζονται αλλά και να νοηματοδοτούν τον κόσμο κατά τρόπο που να αρμόζει στις επιδιώξεις και στα οράματα των μελών ενός κινήματος. Ο Melucci συγκεκριμένα θα τονίσει ότι η κατασκευή της συλλογικής ταυτότητας είναι άρρηκτα συνυφασμένη με τη δράση, αφού μέσω από κοινά πλαίσια γνώσης, μέσα από διαπραγματεύσεις μεταξύ των ατόμων και προσωπικές επαφές χτίζεται επί της ουσίας η συλλογική ταυτότητα (Melucci, 1996, 70-71), η οποία και σε τελική ανάλυση δεν εξαρτάται ούτε προσαρμόζεται στους υφιστάμενους πολιτικούς κώδικες (Offe, 1985, 831).

Εν συνεχεία, θα πρέπει να τονίσουμε ότι η νεωτεριστική οπτική γύρω από την έννοια της ταυτότητας εμπεριέχει ένα λανθάνον συγκρουσιακό στοιχείο. Η ταξινόμηση του ανθρώπινης εμπειρίας στη βάση διπολικών σχημάτων όπως άνδρας-γυναίκα, αστός-προλετάριος, αριστερός-δεξιός κ.ο.κ, υποθάλλει κοινωνικοπολιτικές διχοτομήσεις. Αντίθετα η έννοια της κατασκευής της συλλογικής ταυτότητας υπονοεί την συνύπαρξη αντιθετικών στοιχείων εις το όνομα της προάσπισης της προσωπικής αυτονομίας. Η έννοια της συνύπαρξης με τη σειρά της δεν εμπεριέχει ιεραρχικές αξιώσεις, αντίθετα αναφέρεται στην συμβίωση, στην συνάντηση πολυπολιτισμικών αξιών και παραδοχών ή αλλιώς και σύμφωνα με τον Touraine αναφέρεται στην αναγνώριση της διαφοράς και όχι απλά στην ανοχή αυτής (Touraine, 1995, 273).

Το δεύτερο σημείο στο οποίο και θα εμμείνουμε είναι η ανάπτυξη των νέων μέσων επικοινωνίας και κυρίως του διαδικτύου και η συνεισφορά τους στη δράση των νέων κοινωνικών κινημάτων. Αναλύοντας τα γεγονότα του Μάη του 1968, ο Tarrow έκανε λόγο για το ρόλο του ραδιόφωνου όσον αφορά τη διάχυση των τότε επαναστατικών μηνυμάτων αλλά και τη διαμόρφωση της απαιτούμενης συναίνεσης. Οι ισορροπίες αυτές που κατά μία έννοια μπορούσαν να διαφυλάξουν τα παραδοσιακά μέσα επικοινωνίας, ανατρέπεται με την είσοδο

του διαδικτύου. Η σχέση πομπού και δέκτη χάνει το πρωταρχικό περιεχόμενό της, αποδίδοντας πια έναν μη-γραμμικό χαρακτήρα στην επικοινωνία, ένα χαρακτηριστικό το οποίο συμβαδίζει όπως είδαμε με τη λογική αλλά και την οργάνωση των νέων κοινωνικών κινημάτων.

Η άναρχη δομή του διαδικτύου όχι μόνο επιτάχυνε την διάδοση των ιδεών των κοινωνικών κινημάτων και την συνεχή πληροφόρηση του κοινού, αλλά μάλιστα επέτρεψε την αυτοοργάνωση επιμέρους ομάδων και κατ' επέκταση την ενεργή συμμετοχή τους σε συλλογικές δράσεις και καμπάνιες. Το internet ακριβώς λόγω του ότι αποτελεί ένα διαδραστικό μέσο επικοινωνίας, το οποίο δεν αναγνωρίζει χωροχρονικούς περιορισμούς αλλά ούτε ιεραρχικούς κώδικες, έδωσε μια νέα ώθηση στον σύγχρονο πολιτικό ακτιβισμό αφού επέτρεψε την ιδεολογική γειτνίαση ομάδων και κοινωνικών φορέων μάλιστα με αποτελέσματα που κατά καιρούς έχουν φέρει σε αμηχανία τις ιθύνουσες πολιτικές δυνάμεις του παγκόσμιου χώρου. Η εγγύτητα, η αποκέντρωση και η ταχύτητα, χαρακτηριστικά τα οποία φέρνει το διαδίκτυο⁵¹, είναι που επέτρεψαν την συνάντηση και διαδήλωση ετερογενών κοινωνικών ομάδων στο Seattle τον Νοέμβριο του 1999, κατά τη διάρκεια της σύσκεψης του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (Pirpa, 2002, 208).

Επίσης, το διαδίκτυο έδωσε την ευκαιρία σε άτομα, κοινωνικές ομάδες και φορείς να συνεργαστούν και να δραστηριοποιηθούν κάτω μάλιστα από ιδιαίτερα αντίξοες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες, όπως για παράδειγμα υπό δικτατορικά καθεστώτα (Pirpa, ο.π.). Αυτή η ιδιαιτερότητα του internet, η οποία σχετίζεται με την άναρχη δομή του η οποία δεν επιτρέπει κανενός τύπου διακυβέρνηση, έρχεται να αντιπαρατεθεί με τη θεωρία των Πολιτικών Ευκαιριών αποδεικνύοντας ότι ακόμα και στην περίπτωση αυξημένου κοινωνικοπολιτικού

⁵¹ Χαρακτηριστικά τα οποία αποδέχονται όχι μόνο οι υπερασπιστές του διαδικτύου και της έλευσης της πληροφορικής κοινωνίας (βλ. Δερτούζος 1998, Νεγρεπόντης, 2001) αλλά και οι αντίπαλοι αυτής (βλ. Virilio, 2000)

ελέγχου, όπου η έννοια της δημοκρατίας και της ελευθερίας λόγου αποτελεί ουτοπία, μπορεί να υποστηρίξει το αίσθημα για συλλογική δράση⁵².

Η Θεωρία Πολιτικών Ευκαιριών αλλά και της Κινητοποίησης Πόρων, σύστησε όπως είδαμε την προσέγγισή τους πάνω στα ίχνη του δυτικού δημοκρατικού κόσμου. Η κοινωνία της αφθονίας αποτέλεσε το υπόβαθρο και τα κοινωνικά κινήματα το προϊόν αυτής. Τα τελευταία χρόνια όμως, μετά τα γεγονότα της Λατινικής Αμερικής και τα κινήματα που αναδύθηκαν από αιτήματα καταπιεσμένων εθνοτήτων, αποδεικνύει ότι οι δύο αυτές θεωρητικές προσεγγίσεις υστερούν τουλάχιστον ως προς τη διορατικότητά τους. Αντίθετα οι θεωρίες των Νέων Κοινωνικών Κινήματων, λαμβάνοντας υπόψη τους τις σύγχρονες παγκόσμιες πια συνθήκες απέδωσαν με διαύγεια την νέα διάσταση των κοινωνικών κινήματων- τη διεθνική τους υπόσταση, η οποία έχει λάβει σάρκα και οστά με τη βοήθεια του διαδικτύου.

Κατ' επέκταση, έχοντας τις παραπάνω παρατηρήσεις υπόψη μας μπορούμε να απαντήσουμε στο ερώτημα αν όντως βρισκόμαστε προ των πυλών της ανόδου της πολιτικής του lifestyle και εν όψει ενός πολιτιστικού ντετερμινισμού ο οποίος στέκεται κοντόφθαλμα μπροστά σε ουσιώδη ζητήματα της σύγχρονης πολιτικής ατζέντας. Ο λόγος γύρω από ζητήματα αυτοοργάνωσης και αυτοδιαχείρισης όπως ήδη ειπώθηκε, σίγουρα δεν διεκδικεί κανενός τύπου καινοτομία στην ιστορία της ανθρώπινης σκέψης. Η προτεραιότητα που δίδεται σε αυτά από πλευράς των νέων κοινωνικών κινήματων σχετίζεται με τις συνθήκες τις σύγχρονης μεταβιομηχανικής κοινωνίας και στην απειλή που τα τελευταία δέχονται από τους σύγχρονους γραφειοκρατικούς/ χειραγωγικούς θεσμούς. Η προάσπιση της ετερότητας και υποκειμενικότητας δεν αφορούν α-πολιτικές πρακτικές, τουλάχιστον όχι με την ευρεία έννοια του όρου πολιτικός. Ωστόσο, το κατά πόσο μπορούν να συστήσουν μια ισχυρή πολιτική αντιπρόταση έναντι της υφιστάμενης κοινωνικής κατάστασης είναι ένα διαφορετικού τύπου ερώτημα που πρέπει να θέσουμε.

⁵² Βέβαια πρέπει να σημειώσουμε ότι δεν εκλείπουν και τα περιστατικά όπου ακόμα και η χρήση του internet δεν γίνεται χωρίς λογοκρισία όπως για παράδειγμα η περίπτωση της Κίνας

γ. Η πολιτική πρόταση των νέων κοινωνικών κινημάτων

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση μας γύρω από το ζήτημα των νέων κοινωνικών κινημάτων, τα ερωτήματα που προκύπτουν είναι πολλά. Πρώτα από όλα, ποια η πολιτική θέση των σύγχρονων οργανωμένων μορφών συλλογικής δράσης ή με άλλα λόγια ποιο το πολιτικό πεδίο δράσης τους; Η Θεωρία Κινητοποίησης Πόρων έκανε λόγο για κοινωνικά μορφώματα, σχηματιζόμενα από ορθολογικούς δράστες, τα οποία ισότιμα λαμβάνουν μέρος στον σύγχρονο πολιτικό ανταγωνισμό μέσα από διαδικασίες διαπραγμάτευσης, συμβιβασμού, μεσολάβησης. Μέσω επιλεγμένων και στοχοθετημένων κινήσεων, οι προτάσεις των κινημάτων αυτών διαχέονται και τοποθετούνται στην δημόσια πολιτική αρένα ως πολιτικά προϊόντα. Με λίγα λόγια, η προαναφερόμενη θεωρία αναγνωρίζει το πολιτικό περιεχόμενο των νέων κοινωνικών κινημάτων, ενώ εμμέσως τοποθετεί τη δράση τους στην σφαίρα της κοινωνίας των πολιτών.

Ξεκινώντας αντίστροφα, η υπαγωγή των κοινωνικών κινημάτων στη κοινωνία των πολιτών σύμφωνα με την αμερικάνικη παράδοση προϋποθέτει έστω και την μερική θεσμοποίηση αυτών προκειμένου να αναπτύξουν την απαιτούμενη δυναμική αλλά και πολιτική αναγνώριση. Η αποτελεσματικότητα των δράσεών τους, μπορεί να αποτιμηθεί μέσω μιας διαδικασίας εξορθολογισμού των κινημάτων αυτών, η οποία συνεπάγεται τη σταδιακή μετατροπή τους από την χαοτική και σπασμωδική συλλογική έκφραση, σε μια δράση η οποία περισσότερο κλίνει προς την ορθολογικότητα ως προς τον σκοπό. Με λίγα λόγια, στα πλαίσια τόσο της Θεωρίας Κινητοποίησης Πόρων όσο και αυτής του Tarrow ή του Tilly, η συλλογική δράση σε ένα πρώτο επίπεδο συνεπάγεται άμορφα δίκτυα που προασπίζονται μη διαπραγματεύσιμες αρχές, προσανατολισμένα σε μαζικού τύπου διαδηλώσεις. Κατά το στάδιο αυτό, λαμβάνει χώρα μεταξύ των άλλων η κατασκευή ή μάλλον ο σχηματισμός της ταυτότητας. Η επόμενη φάση, αφορά την παγίωση και την θεσμοποίηση των κινημάτων, υιοθετώντας μια πολιτική πρακτική

διαπραγμάτευσης συνυπολογίζοντας της εκάστοτε πολιτικές ευκαιρίες και τους πολιτικούς περιορισμούς (Cohen & Arato, 1992, 556-557).

Παραδείγματα μιας τέτοιας εξελικτικής διαδικασίας μπορούμε να εντοπίσουμε στην ιστορία σύγχρονων κοινωνικών κινημάτων, αποδεικνύοντας εν μέρει το γεγονός ότι η σταδιακή θεσμοποίηση της συλλογικής δράσης έχει θετικές επιπτώσεις τόσο στο πολιτικό status των κινημάτων αυτών, όσο και στην δυναμική τους. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Διεθνούς Αμνηστίας η οποία ενώ ξεκίνησε πριν από 40 περίπου χρόνια ως κοινωνικό κίνημα για την προάσπιση των δικαιωμάτων των “κρατουμένων συνείδησης”, μέσα σε 6 περίπου μήνες εξελίχθηκε σε ένα ισχυρό διεθνές κίνημα, φτάνοντας στην σύγχρονή μας εποχή να κάνουμε λόγο για έναν από τους πιο ισχυρούς θεσμούς που υπερασπίζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα⁵³. Προς την ίδια κατεύθυνση φαίνεται να κινήθηκε το φεμινιστικό κίνημα, του οποίου η διείδυση στους υφιστάμενους πολιτικούς κύκλους επέφερε σημαντικές αλλαγές στο παγκόσμιο κοινωνικοπολιτικό γίγνεσθαι.

Ανεξάρτητα όμως από τα στοιχεία αυτά, δεν είναι λίγοι οι στοχαστές εκείνοι οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η θεσμοποίηση των κοινωνικών κινημάτων και η συμμετοχή τους στην κοινωνία των πολιτών ως “νομικά κατοχυρωμένα” κοινωνικά μορφώματα, θέτει σε κίνδυνο την ίδια την ουσία της συλλογικής δράσης- δηλαδή την ριζοσπαστική της διάθεση. Ο Melucci για παράδειγμα κάνοντας λόγο για το φεμινιστικό κίνημα, θα υποστηρίξει ότι η επιτυχία του υπό πολιτικούς όρους επί της ουσίας αποδυνάμωσε το κίνημα αυτό καθεαυτό, αφού επέφερε την γραφειοκρατικοποίησή του και την ανάπτυξη μιας γενιάς επαγγελματιών ακτιβιστών. Βέβαια, επισήμανε ότι τα μηνύματα περί προάσπισης της διαφορετικότητας που εισήγαγε το φεμινιστικό κίνημα, παρέμειναν ζωντανά σε πολιτιστικό επίπεδο, έγιναν κινητήριοι μοχλός για τα μετέπειτα κοινωνικά κινήματα (Melucci, 1984, 831). Ο ίδιος θα επισημάνει ότι τα κινήματα οφείλουν να δραστηριοποιούνται σε έναν ενδιάμεσο χώρο μεταξύ κράτους και

⁵³ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. www.amnesty.org.gr

κοινωνίας των πολιτών, σε εκείνους τους ελεύθερους και θεσμικά ανεπηρέαστους δημόσιους χώρους (Melucci, 1995, 115), η λειτουργία των οποίων δεν συνίσταται στην θεσμοποίηση των κινημάτων και στην διείσδυσή τους σε πολιτικά κόμματα αλλά τη διάχυση των αξιών και μηνυμάτων τους σε όλη την κοινωνία (Melucci, 1984, 831). Κατ' αυτόν τον τρόπο, τα κινήματα διατηρούν την αυτονομία τους, ενώ από την άλλη πλευρά οι προτάσεις τους εισακούονται στα ανώτερα πολιτικά θυλάκια, επηρεάζοντας τις επίσημες πολιτικές πρακτικές (Melucci, ο.π.). Αν και ο Melucci, δεν θα προβεί σε λεπτομέρειες όσον αφορά τη θέση των κινημάτων στους δημόσιους αυτούς χώρους, παρόλα αυτά είναι ευδιάκριτο το γεγονός ότι η διαδικασία της θεσμοποίησης της συλλογικής δράσης κατ' αυτόν συνεπάγεται συναίνεση ως προς την υφιστάμενη τάξη πραγμάτων, με κόστος υψηλό για την μαχητικότητα των κοινωνικών κινημάτων.

Επιστρέφοντας όμως στο παράδειγμα της Διεθνούς Αμνηστίας αλλά και του φεμινιστικού κινήματος, θα πρέπει να επισημάνουμε κάποιες σημαντικές παραμέτρους. Και στις δύο προαναφερθείσες περιπτώσεις, δεν διαγράφεται κάποια αυστηρή πορεία από την αυθόρμητη συλλογική δράση προς την ορθολογική/ εργαλειακή, όπως συχνά αναφέρεται. Η οργάνωση της Διεθνούς Αμνηστίας, στην οποία συνυπάρχει η ιεραρχία (επαγγελματίες ερευνητές και επιστήμονες, επίσημες πολιτικές καμπάνιες) με μια οριζόντιου τύπου οργάνωση (στις τελικές αποφάσεις συμμετέχει ολόκληρο το σώμα της Αμνηστίας συμπεριλαμβανομένου και των εθελοντών, παράλληλες δράσεις από μαχητικούς ακτιβιστές), αποδεικνύει ότι ακόμα και σε αυτό το στάδιο, τα κοινωνικά κινήματα εναλλάσσουν τις πρακτικές τους, συμπεριφερόμενα άλλοτε ως επίσημοι πολιτικοί θεσμοί και άλλοτε ως μαζικές κοινωνικές οργανώσεις.

Από την άλλη πλευρά, μπορεί το φεμινιστικό κίνημα μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο να πέτυχε σημαντικούς πολιτικούς στόχους, όπως το δικαίωμα ψήφου των γυναικών, το προσωπικό δικαίωμα στην αντισύλληψη, παρόλα αυτά όμως οι επιτυχίες αυτές δεν επέφεραν καμία αλλαγή στον παγκόσμιο πολιτικό λόγο όσον αφορά την αυτή καθεαυτή θέση της

γυναίκας στη κοινωνία (Cohen & Arato, 1992, 553). Η αποτελεσματικότητα επομένως του συγκεκριμένου κινήματος έγκειται στο γεγονός ότι μόνο μετά το 1968, όπου ο φεμινισμός διείσδυσε σε όλες τις πτυχές της καθημερινότητας, αγγίζοντας ζητήματα ταυτότητας αλλά και της καθημερινής αναπαράστασης της εικόνας της γυναίκας, μπόρεσε να επηρεάσει και κατ' επέκταση να αλλάξει τον Λόγο γύρω από το θέμα της ισότητας και της διαφορετικότητας. Ο ρεφορμισμός εκ των άνω, δεν μπορεί να επιφέρει σημαντικές αλλαγές στους επίσημους πολιτιστικούς κώδικες, ένα μάθημα το οποίο εξέλαβε το φεμινιστικό κίνημα ενσωματώνοντας στις πρακτικές τους τόσο την διαπραγμάτευση και μεσολάβηση όσο και την μαζική δράση και αντίδραση(Cohen & Arato, 1992, 558).

Κατ' επέκταση, τα κοινωνικά κινήματα δρώντας στην σφαίρα της κοινωνίας των πολιτών δεν αποτελούν μονοδιάστατα κοινωνικά φαινόμενο. Εν ολίγοις η προσέγγισή τους, τόσο σε θεωρητικό όσο και σε εμπειρικό επίπεδο, δεν αφορά αντιστοιχίες τύπου μη θεσμικές οργανώσεις/ ριζοσπαστισμός και θεσμοποίηση/ συντηρητισμός. Τα σύγχρονα κινήματα παρουσιάζουν δυο πτυχές, μια **επιθετική** που σκοπό έχει την προάσπιση νέων αξιών, την ανάδυση νέων κοινωνικών υποκειμένων και μια **αμυντική**, η οποία αφορά την διατήρηση κεκτημένων συμβολικών αγαθών (Cohen & Arato, 1992, 531). Κατά πόσο θα επέλθει ισορροπία μεταξύ των δύο αυτών διαστάσεων και κατά πόσο σε εμπειρικό επίπεδο επιτυγχάνεται κάτι τέτοιο χωρίς να διακυβεύεται η αυτονομία των κινήματων και χωρίς να διαβρώνονται οι προς προάσπιση αξίες και πεποιθήσεις τους, απαιτεί μια εις βάθος εμπειρική ανάλυση των σύγχρονων κινήματων, κάτι που υπερβαίνει τα όρια της παρούσας προσπάθειας.

Παρόλα αυτά όμως μπορούμε ίσως να υποστηρίξουμε ότι η εμπειρία που αντλούμε από κινήματα όπως εκείνο της Διεθνούς Αμνηστίας, του Φεμινιστικού κινήματος, ακόμα και του εργατικού, του Οικολογικού κινήματος ή των Ομοφυλοφίλων , μας διδάσκει ότι η θεσμοποίηση αυτών σίγουρα επέτρεψε έστω και τη μερική κατοχύρωση στόχων και δικαιωμάτων. Η οικολογική συνείδηση, η αναγνώριση της γυναίκας ως κοινωνικό και πολιτικό

υποκείμενο, η προάσπιση των δικαιωμάτων των μεταναστών και προσφύγων, αποτελούν ζητήματα τα οποία όχι μόνο έγιναν ορατά, αλλά επίσης μετατράπηκαν σε μείζονος σημασίας θέματα της σύγχρονης παγκόσμιας πολιτικής ατζέντας. Η μεσολάβηση, η διαπραγμάτευση, ο πολιτικός ανταγωνισμός, στοιχεία στα οποία αναφέρθηκαν οι θεωρητικοί των Πολιτικών Ευκαιριών, φαίνεται ότι αποτελούν μια πολύ σημαντική δίοδο για τα νέα κοινωνικά κινήματα. Η έννοια της αλλαγής και της επανάστασης στα πλαίσια αυτά, αφορά των πόλεμο θέσεων για τον οποίο έκανε λόγο ο Γκράμσι, ο ρεφορμισμός με άλλα λόγια ίσως να αποτελεί το μοναδικό όπλο ενάντια στην υφιστάμενη τάξη πραγμάτων, τουλάχιστον όσον αφορά τη Δύση. Από την άλλη πλευρά, το γεγονός ότι μια τέτοια στρατηγική μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την γραφειοκρατικοποίηση ενός κινήματος, αποτελεί ένα τίμημα σχεδόν αναπόφευκτο και με “μοιραίες” για το κίνημα συνέπειες.

Το δεύτερο σημείο στο οποίο και θα σταθούμε αφορά το “πολιτικό περιεχόμενο” των σύγχρονων κοινωνικών κινήματων. Ο Touraine θα κάνει τη διάκριση μεταξύ “πολιτικών” και “πολιτιστικών” κινήματων, υποστηρίζοντας ότι στην σύγχρονή μας εποχή αναδύονται ολοένα και περισσότερα πολιτικά κινήματα, τα οποία δεν έχουν κοινωνικό περιεχόμενο και τα οποία προσανατολίζονται προς ιδεολογικές διαμάχες (Touraine, 2002, 93). Πρόκειται επί της ουσίας για δράσεις, όπως το κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης, οι οποίες επιτίθενται είτε στα ανώτερα πολιτικά κλιμάκια της παγκόσμιας πολιτικής αρένας, είτε στο ίδιο το σύστημα. Από αυτού του τύπου όμως τις συλλογικές δράσεις δεν αναδύονται νέα κοινωνικά υποκείμενα, δεν επιτρέπουν την ανασύσταση της κοινωνίας υπό νέες συνθήκες και νέες συντεταγμένες, διότι τα κινήματα αυτά δεν εμπεριέχουν μια “κατάφαση”. Είναι κινήματα τα οποία μάχονται εις το όνομα μιας άρνησης, για παράδειγμα ενάντια στη φιλελεύθερη λογική, χωρίς από την άλλη να περικλείουν μια κατάφαση, αξίες με άλλα λόγια, που το κοινωνικό σύνολο θεωρεί κεντρικής σημασίας (Touraine, 1999, 76). Εξ’ ορισμού, τα κινήματα που διαπραγματεύονται ζητήματα ταυτότητας και αυτονομίας του υποκειμένου πληρούν τις παραπάνω προϋποθέσεις, επιτρέπουν

τον κοινωνικό λόγο και αντίλογο και ίσως αποτελούν την μόνη ελπίδα κατά τον ίδιο, αναβίωσης της κοινωνίας των πολιτών (Touraine, 2002, 93).

Σύμφωνα με τον Touraine, σήμερα γινόμαστε μάρτυρες όχι μόνο της ανάδυσης πολιτικών κινημάτων αλλά μιας τάσης μετατροπής των πολιτιστικών κινημάτων σε πολιτικά. Ένα φαινόμενο το οποίο συναντάται ακόμα και στην πολυσυζητημένη Λατινική Αμερική, γεγονός που κρούει τον κώδωνα του κινδύνου για το μέλλον της συλλογικής δράσης. Στα παραδείγματα που δίνει συμπεριλαμβάνει και την εξέγερση των ιθαγενών στο Μεξικό και τη δράση των Ζαπατίστας, υποστηρίζοντας όμως ότι εκεί έχει διασωθεί ο “πολιτιστικός χαρακτήρας” του συγκεκριμένου κινήματος (Touraine, ο.π.).

Έχοντας υπόψη μας τη φιλολογία που έχει αναπτυχθεί γύρω από το ζήτημα των νέων κοινωνικών κινημάτων, τη θέση που αυτά δύναται να καταλάβουν στο παγκόσμιο πολιτικό σύστημα αλλά και τα επιμέρους χαρακτηριστικά τους, στην ενότητα που έπεται θα ασχοληθούμε διεξοδικά με το κίνημα των Ζαπατίστας. Τα ερωτήματα που θα θέσουμε είναι κατά πόσο η δράση τους συστήνει ένα κοινωνικό κίνημα, θα προσπαθήσουμε να διακρίνουμε τα στάδια από τα οποία μέχρι σήμερα έχει διατρέξει και τέλος θα επιχειρήσουμε να διακρίνουμε τη δικιά του πολιτική πρόταση. Οι όροι της θεσμοποίησης, του πολιτικού ή πολιτιστικού κινήματος, έτσι όπως αναπτύχθηκαν εδώ, θα μας επιτρέψουν να βγάλουμε κάποια συμπεράσματα για το είδος ίσως του κινήματος που σήμερα έχει απασχολήσει τη διεθνή κοινότητα.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Το Κίνημα των Ζαπατίστας

Α. Η πορεία του Ζαπατιστικού Κινήματος από την ίδρυση του EZLN ως την “Άλλη Καμπάνια” και την 6^η Διακήρυξη της Ζούγκλας Λακαντόνα

Η πορεία που χάραξε το κίνημα των Ζαπατίστας από τις 17 Νοέμβρη του 1983, όπου και υπολογίζεται η ίδρυση του EZLN (Ζαπατιστικός Στρατός για την Εθνική Απελευθέρωση) ως και τις μέρες μας, καταγράφεται συνοπτικά στον ακόλουθο χρονολογικό πίνακα⁵⁴:

- **17 Νοεμβρίου 1983-** Ιδρύεται ο Ζαπατιστικός Στρατός για την Εθνική Απελευθέρωση κοντά στην λίμνη Miramar της Ζούγκλας Λακαντόνα, στην επαρχία της Τσιάπας που είναι η φτωχότερη περιοχή του Μεξικού
- **Φθινόπωρο 1991-** Η τροποποίηση του άρθρου 27⁵⁵ από τον Πρόεδρο Carlos Salinas, έχει ως αποτέλεσμα την κήρυξη πολέμου από τον EZLN
- **1 Ιανουαρίου 1994-** Εξέγερση των Ζαπατίστας και κατάληψη του San Cristóbal και 5 ακόμα δήμων της Τσιάπας. Από το δημοτικό μέγαρο κοινοποιείται η Πρώτη Διακήρυξη της Ζούγκλας Λακαντόνα, με την οποία οι Ζαπατίστας επίσημα κηρύσσουν τον πόλεμο στην μεξικάνικη κυβέρνηση. Την ίδια μέρα υπογράφεται μεταξύ Μεξικού και ΗΠΑ η οικονομική συμφωνία γνωστή με το όνομα NAFTA⁵⁶ (North American Free Trade Agreement). Η μεξικάνικη κυβέρνηση αντέδρασε άμεσα με στρατιωτικές και παραστρατιωτικές επιχειρήσεις .

⁵⁴ Ως κύρια πηγή χρησιμοποιούμε το βιβλίο του Ross, 2000, “The War against Oblivion: The Zapatista Chronicles”, Common Courage Press, σελ.13-15. Χρησιμοποιούμε επίσης τις ακόλουθες διαδικτυακές πηγές www.zmag.org , www.narconews.org και www.globalexchange.org/countries/mexico/news/349.html

⁵⁵ Η τροποποίηση του άρθρου 27, η οποία θεωρείται προπομπός της υπογραφής της συνθήκης του NAFTA, άνοιγε το δρόμο για την ιδιωτικοποίηση της μεξικάνικης γης από διεθνικές εταιρείες

⁵⁶ “Η συνθήκη NAFTA αποτελεί θανατική καταδίκη για τους ιθαγενείς. Με την εφαρμογή της θα επιδεινωθεί η πώλωση του πλούτου στο Μεξικό και κατ’ επέκταση θα αυξηθεί η φτώχεια και η εξαθλίωση των φτωχών του Μεξικού” (Υποδιοικητής Marcos), πηγή www.ezl.org

- **12 Ιανουαρίου 1994-** Ο πρόεδρος Salina διατάσσει κατάπαυση του πυρός και αρχίζουν οι διαπραγματεύσεις
- **10 Ιουνίου 1994-** Δεύτερη Διακήρυξη της Ζούγκλας Λακαντόνα
- **19 Δεκεμβρίου 1994-** Με πρωτοβουλία του EZLN, 38 δήμοι της Τσιάπας αυτοοργανώνονται
- **1 Ιανουαρίου 1995-** Τρίτη Διακήρυξη της Ζούγκλας Λακαντόνα
- **9 Φεβρουαρίου 1995-** Υπό τις διαταγές του νέου προέδρου του Μεξικού Zedillo, χιλιάδες στρατεύματα εισβάλλουν στη Ζούγκλα Λακαντόνα με σκοπό να συλλάβουν τα ηγετικά στελέχη του EZLN. Ο νέος κύκλος διαπραγματεύσεων μεταξύ του EZLN και της κυβέρνησης του Zedillo δεν θα ξεκινήσει πριν τις 9 Απριλίου
- **27 Αυγούστου 1995-** Το ανοιχτό κάλεσμα του EZLN για δημόσια συζήτηση όσον αφορά το μέλλον της εξέγερσης, είχε ως αντίκτυπο την συμμετοχή άνω του ενός εκατομμυρίου μεξικανών, ιθαγενών και μη.
- **1 Ιανουαρίου 1996-** Τέταρτη Διακήρυξη της Ζούγκλας Λακαντόνα
- **16 Φεβρουαρίου 1996-** Υπογράφεται η συμφωνία του San Andrés για τα δικαιώματα των ιθαγενών (San Andrés Accords on Indigenous Rights and Culture), σύμφωνα με την οποία αναγνωρίζονται συνταγματικά οι κοινότητες των γηγενών, αυξάνοντας την πολιτική δύναμη τους και προωθώντας ταυτόχρονα την κουλτούρα τους.
- **28 Ιουλίου 1996-** Ο EZLN καλωσορίζει χιλιάδες μεξικανούς και ξένους επισκέπτες στο πρώτο Φόρουμ για την Ανθρωπότητα και ενάντια στο Νέο-φιλελευθερισμό
- **29 Αυγούστου 1996-** Ο EZLN διακόπτει το διάλογο με τη μεξικάνικη κυβέρνηση λόγω έλλειψη συνεργασίας της τελευταίας και της αυξημένης παρουσίας στρατού στην ευρύτερη περιοχή της Τσιάπας. Ο EZLN τονίζει ότι δεν πρόκειται να υποχωρήσει αν δεν ικανοποιηθούν τα παρακάτω πέντε αιτήματα: **α.** Εφαρμογή και νόμιμη κατοχύρωση της συμφωνίας του San Andrés, ιδίως όσον αφορά τα δικαιώματα των

ιθαγενών **β.** Η μεξικάνικη κυβέρνηση να παραδώσει επίσημη πρόταση προκειμένου να προωθήσει ζητήματα δικαιοσύνης και δημοκρατίας **γ.** Αποφυλάκιση των πολιτικών κρατουμένων, που έχουν κατηγορηθεί ως Ζαπατίστας **δ.** Απομάκρυνση των παραστρατιωτικών ομάδων και **ε.** Συνάντηση με ειδικά εντεταλμένη κυβερνητική ομάδα προκειμένου να συζητηθεί το ζήτημα των ιθαγενών, με διάθεση και ικανότητες να επιλυθεί η τεταμένη κατάσταση.

- **12 Οκτωβρίου 1996-** Ιδρύεται η Εθνική Επιτροπή Ιθαγενών,
- **29 Νοεμβρίου 1996-** Συστήνεται η Commission of Concordia and Pacification (COCOPA), η οποία ανέλαβε εποπτικό ρόλο όσον αφορά την ομαλή διεξαγωγή διαλόγου ανάμεσα στους ιθαγενείς και την μεξικάνικη κυβέρνηση. Η πρώτη ευθύνη που ανέλαβε, ήταν να μετατρέψει τη συμφωνία του San Andrés σε επίσημη νομοθετική αρχή. Τις πρώτες προτάσεις της COCOPA απέρριψε η μεξικάνικη κυβέρνηση τον Δεκέμβριο του 1996.
- **10-18 Σεπτεμβρίου 1997-** 1.111 Ζαπατίστας επισκέπτονται τη πόλη του Μεξικού προκειμένου να παρευρεθούν στην ίδρυση του FZLN (Ζαπατιστικό Μέτωπο για την Εθνική Απελευθέρωση)
- **29 Νοεμβρίου 1997-** Ο EZLN δηλώνει ότι οι διαπραγματεύσεις δεν θα συνεχιστούν αν δεν ικανοποιηθούν τα πέντε αιτήματα της 29^{ης} Αυγούστου 1996
- **Ιανουάριος 1998-** Στρατεύματα εισέβαλλαν σε δεκάδες ζαπατιστικούς δήμους
- **10 Ιουνίου 1998-** Πέμπτη Διακήρυξη της Ζούγκλας Λακαντόνα
- **20-22 Νοεμβρίου 1998-** Πρώτη συνάντηση του EZLN με τη διεθνική κοινωνία των πολιτών
- **Μάρτιος 1999-** Πάνω από 3.000.000 μεξικανοί ψήφισαν την άμεση εφαρμογή της συμφωνίας του San Andrés

- **15 Αυγούστου 1999-** Δεύτερη συνάντηση του EZLN με τη διεθνή κοινωνία των πολιτών
- **Δεκέμβριος 2000** – Ο EZLN απευθύνει εθνικό διάγγελμα όσον αφορά τις προτάσεις του Cocopa Law on Indigenous Rights and Culture, τις οποίες η μεξικάνικη κυβέρνηση υποσχέθηκε να εκπληρώσει αλλά αθέτησε το λόγο της
- **2,3 και 4 Μαρτίου 2001-** Στην πόλη του Μεξικού πραγματοποιήθηκε το Εθνικό Συμβούλιο Ιθαγενών (Indigenous National Congress), στο οποίο παραβρέθηκαν πάνω από 6000 άτομα. Μεταξύ των άλλων θεμάτων, έγινε έκκληση στην εθνική και διεθνή κοινωνία των πολιτών έμπρακτα να εκφράσουν την υποστήριξή τους στον αγώνα των ιθαγενών του Μεξικού παίρνοντας μέρος στην προγραμματισμένη διαδήλωση που πρόκειται να λάβει χώρα στο Zócalo του Μεξικού την 11^η Μαρτίου 2001. Το Εθνικό Συμβούλιο Ιθαγενών επίσημα αναγνωρίστηκε ως μόνιμο σώμα εκπροσώπησης όλων των ιθαγενών του Μεξικού. Στις 27 Απριλίου του ίδιου χρόνου η Γερουσία εγκρίνει το νομοσχέδιο για τα δικαιώματα των ιθαγενών. Δύο μέρες αργότερα, στις 29 Απριλίου, οι Ζαπατίστας αρνούνται να συνεχίσουν τις διαπραγματεύσεις υποστηρίζοντας ότι επί της ουσίας το νομοσχέδιο δεν προστατεύει τα νόμιμα δικαιώματα των ιθαγενών όπως το δικαίωμά τους για αυτονομία και αυτοδιαχείριση των φυσικών πόρων. Η κατάσταση αυτή θα παραμείνει τεταμένη, μέχρι τον Δεκέμβριο του 2001 όπου και θα επανεξεταστεί το νομοσχέδιο από τη Γερουσία.
- **19 Ιουνίου 2005-** Ο EZLN σημάνει κόκκινο συναγερμό. Σύμφωνα με το ανακοινωθέν, διατάσσεται το κλείσιμο των Καρακόλες και των γραφείων των Συμβουλίων Καλής Διακυβέρνησης ενώ επιστρατεύονται όλα τα μέλη του EZLN προκειμένου να επιστρέψουν στη Ζούγκλα Λακαντόνα. Η ανακοίνωση αυτή προκάλεσε ποικίλες αντιδράσεις στη διεθνή κοινωνία των πολιτών οδηγώντας μερικούς στο να κάνουν λόγο για διάλυση του Ζαπατιστικού Κινήματος και άλλους στο να υποστηρίζουν ότι

πρόκειται για στρατηγική κίνηση η οποία πρόκειται να σημάνει την έναρξη νέου κύκλου πολεμικών αναμετρήσεων.

- **21 Ιουνίου 2005-** Δια στόματος του υποδιοικητή Marcos, ο EZLN απευθυνόμενος στην εθνική και διεθνή κοινωνία των πολιτών δηλώνει ότι ήρθε η ώρα για ανασύνταξη, προκειμένου από κοινού να αποφασίσουν την πορεία του κινήματος.
- **28 Ιουνίου 2005-** Έκτη Διακήρυξη της Ζούγκλας Λακαντόνα- Έναρξη της “Άλλης Καμπάνιας”
- **1 Ιανουαρίου 2006 και εντεύθεν-** Με απόφαση της Κομισιόν Σέξτα (Επιτροπή της Έκτης Διακήρυξης) μέλη του EZLN ταξίδεψαν σε περισσότερες από 20 πολιτείες του Μεξικού προκειμένου να υλοποιηθούν οι προτάσεις της 6^{ης} Διακήρυξης. Τον Ιούνιο του 2006 οργανώθηκε η νέα Διηπειρωτική Συνάντηση για την Ανθρωπότητα και Ενάντια στον Νεοφιλελευθερισμό, η οποία και θα ονομαστεί “Διαγαλαξιακή”.

ι. Η πορεία του Ζαπατιστικού Κινήματος : Μια δεύτερη ανάγνωση

Από την 1^η Ιανουαρίου του 1994, ένα βασικό μέλημα του EZLN ήταν η επικοινωνία και η διαρκής ενημέρωση του κοινού ως προς το χαρακτήρα και τους σκοπούς του Ζαπατιστικού κινήματος. Προκειμένου να πραγματοποιηθούν οι δύο αυτοί πυλώνες, οι οποίοι όπως και θα δούμε στην συνέχεια λειτουργούν ως δικλείδα ασφαλείας για την επιβίωση αλλά και για την περαιτέρω ανάπτυξη του κινήματος, ο EZLN εξέδιδε τις γνωστές Διακηρύξεις της Ζούγκλας Λακαντόνα, οι οποίες φαίνεται να εσωκλείουν την πεμπτουσία τόσο της ιθαγενούς κουλτούρας, όσο και της στρατηγικής τους δράσης. Μέσα από τις διακηρύξεις αυτές, εντοπίζονται αλλαγές σε επίπεδο αξιών και ιδεολογίας, οι οποίες με τη σειρά τους σηματοδοτούν αλλαγές σε επίπεδο πρακτικής και δράσης.

“Enough is enough” αποτελεί τη λέξη κλειδί του πρώτου κειμένου που δημοσίευσε ο EZLN , αποτυπώνοντας κατ’ αυτόν τον τρόπο τη δυσαρέσκεια και την αγανάκτηση των ιθαγενών του Μεξικού. Πρόκειται επί της ουσίας για ένα πολεμικό κείμενο⁵⁷ το οποίο έχει τους ακόλουθους στόχους : πρώτον, να υπερασπιστεί δημόσια τη λεγόμενη μεξικανικότητα, την ταυτότητα των μαχόμενων και να αναδείξει την ιστορική συνέχεια της πάλης των ιθαγενών για αναγνώριση και ανεξαρτησία- μια αναδρομή η οποία ξεκινάει από το 1910 και τους αγώνες των Villa και Zapata. Δεύτερον, να διασπείρει ένα μήνυμα πολέμου το οποίο ως αποδέκτες έχει όλους τους μεξικανούς και ως παραλήπτη τη μεξικάνικη κυβέρνηση η οποία έχει αποδείξει το σκληρό πρόσωπό της. Από τη μια πλευρά, η ανάγκη αυτοπροσδιορισμού και κατ’ επέκταση η επιθυμία ενεργοποίησης της ιθαγενούς ταυτότητας στην συνείδηση του μεξικάνικου λαού και, από την άλλη, η αγανάκτηση έναντι μιας πολιτικής εκμετάλλευσης και καταπίεσης που επί δεκαετίες υφίσταται το σύνολο του μεξικάνικου πληθυσμού από τους ιθύνοντες της εξουσίας, είναι στοιχεία ορατά στην πρώτη αυτή διακήρυξη. Το παρακάτω απόσπασμα είναι υποδηλωτικό της παραπάνω υπόθεσης :

“Είμαστε οι κληρονόμοι των πραγματικών ιδρυτών του έθνους μας. Οι παραμελημένοι είμαστε χιλιάδες και γι’ αυτόν τον λόγο καλούμε τους αδελφούς και αδελφές μας να συνδράμουν στον αγώνα μας, έτσι ώστε να μην πεθάνουμε από την πείνα λόγω των ακόρεστων φιλοδοξιών της 70χρονης δικτατορίας καθοδηγούμενη από μια κλίκα προδοτών οι οποίοι αντιπροσωπεύουν τα πιο συντηρητικά και διεφθαρμένα στρώματα του πληθυσμού. Είναι οι ίδιοι οι οποίοι εναντιώθηκαν στον Hidalgo και στον Morelos, οι ίδιοι οι οποίοι πρόδωσαν τον Vincente Guerrero, οι ίδιοι οι οποίοι ξεπούλησαν τη μισή γη μας σε ξένους εισβολείς, οι ίδιοι οι οποίοι έφεραν έναν ευρωπαϊό πρίγκιπα να κυβερνήσει τη χώρα μας, οι ίδιοι οι οποίοι συγκρότησαν την “επιστημονική” δικτατορία του Porfirista, οι ίδιοι οι οποίοι εναντιώθηκαν στην απαλλοτρίωση του πετρελαίου, οι ίδιοι οι οποίοι σφάγιασαν τους εργάτες του σιδηροδρομικού σταθμού το 1958 και τους φοιτητές του 1968, οι ίδιοι οι οποίοι έχουν πάρει τα πάντα από μας, πραγματικά τα πάντα...”

⁵⁷ “Σύμφωνα με αυτήν την Διακήρυξη Πολέμου, ζητάμε από τις υπόλοιπες εθνικές δυνάμεις να συνηγορήσουν προκειμένου να αποκατασταθεί η νομιμότητα και η σταθερότητα του έθνους, ανατρέποντας τον δικτάτορα”

Εν όψει της κοινωνικοπολιτικής αυτής κατάστασης ο EZLN παροτρύνει τους ιθαγενείς συμπολίτες του να θέσουν σε εφαρμογή το αναπαλλοτρίωτο δικαίωμά τους για αντίσταση, έτσι όπως αυτό κατοχυρώνεται από το άρθρο 39 του συντάγματος. Σκοπός είναι η εγκαθίδρυση ενός πραγματικά ελεύθερου και γνήσια δημοκρατικού καθεστώτος. Τα σημεία εκείνα στα οποία επιμένει και θα επιμείνει ο αγώνας των Ζαπατίστας είναι τα εξής έντεκα: εργασία, γη, στέγαση, ψωμί, υγεία, εκπαίδευση, ανεξαρτησία, ελευθερία, δημοκρατία, δικαιοσύνη και ειρήνη.

Τρίτον, γίνεται έκκληση σε διεθνείς οργανισμούς και στον Ερυθρό Σταυρό να αναλάβουν εποπτικό ρόλο στην προσπάθεια αυτή αυτοδιαχείρισης των ιθαγενών, προκειμένου να προστατευτεί ο άμαχος πληθυσμός. Η ωμότητα των στρατιωτικών και παραστρατιωτικών ομάδων ενάντια στον ιθαγενή πληθυσμό είναι που ώθησε τον EZLN να απευθυνθεί στη διεθνή κοινότητα για προστασία. Συγκεκριμένα αναφέρεται : “...επίσης ζητάμε από διεθνείς οργανισμούς και από τον Διεθνή Ερυθρό Σταυρό να παρακολουθεί και να ρυθμίζει τις μάχες μας, έτσι ώστε οι προσπάθειές μας να λάβουν σάρκα και οστά χωρίς ωστόσο να κινδυνεύσει ο άμαχος πληθυσμός μας...”.

Μετά την πρώτη αυτή διακήρυξη, η οποία και σηματοδοτεί την έναρξη ενός ένοπλου αγώνα αντίστασης, οι Ζαπατίστας έστρεψαν την προσοχή τους στην αυτοοργάνωση των εξεγερμένων κοινοτήτων. Διέκοψαν τις όποιες σχέσεις με τη κεντρική διοίκηση και με τη βοήθεια εθελοντικών ομάδων άρχισε η ανοικοδόμηση των δήμων της Τσιάπας, στη βάση της αρχής της αυτοδιοίκησης και αυτοδιαχείρισης⁵⁸. Το πρώτο στάδιο του επαναστατικού αγώνα των Ζαπατίστας, φαίνεται τουλάχιστον μέχρι και τον Ιούνιο του 1994, ότι είχε σχεδόν ολοκληρωθεί.

Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις και οι σφαγές που μεσολάβησαν , καθώς και η αδιαλλαξία που επέδειξε η κυβέρνηση όσον αφορά την ικανοποίηση των αιτημάτων των ιθαγενών, φαίνεται

⁵⁸ Περισσότερες πληροφορίες στο www.indymedia.org

ότι έπαιξαν καταλυτικό ρόλο στη μετέπειτα πορεία του Ζαπατιστικού αγώνα. Η δεύτερη διακήρυξη της Ζούγκλας Λακαντόνα αλλά και όσες επακολούθησαν αποδεικνύουν περίτρανα ένα και μόνο γεγονός: ότι ο αγώνας των Ζαπατίστας άρχισε, τουλάχιστον εκ πρώτης όψεως, να λαμβάνει πολιτικό περιεχόμενο και μάλιστα εθνικών διαστάσεων, ενώ ταυτόχρονα ο λόγος πήρε τη θέση των όπλων. Τα πρώτα σημάδια αυτής της αλλαγής διαφαίνονται στην διακήρυξη της 10^{ης} Ιουνίου του 1994, ενώ μια δεύτερη και ίσως ακόμα πιο σημαντική στροφή ήδη άρχισε να σημειώνεται στην τρίτη διακήρυξη, μια πορεία η οποία κορυφώθηκε στις 28 Ιουνίου του 2006 με την έναρξη της “Άλλης Καμπάνιας”.

Η Δεύτερη Διακήρυξη της Ζούγκλας Λακαντόνα αποτελεί ένα πολιτικό κείμενο. Καθολικές αξίες όπως η ελευθερία, η δημοκρατία, η δικαιοσύνη αλλά και η αξιοπρέπεια τοποθετούνται στο επίκεντρο του πολιτικού στοχασμού των Ζαπατίστας. Εν ολίγοις, ο EZLN με το κείμενο αυτό συντάσσει ένα ευέλικτο πολιτικό πρόγραμμα, ένα πρόγραμμα το οποίο απέχει από παραδοσιακές μαρξικές και μετά-μαρξικές ιδεολογίες. Κάνει λόγο επί της ουσίας για το θάνατο του υπάρχοντος πολιτικού συστήματος, ένα σύστημα το οποίο τείνει να αναπαράγει και να διαιωνίζει τη διαφθορά και την εκμετάλλευση των αδυνάτων, ενώ ταυτόχρονα ανάγει την εξουσία σε αυτοσκοπό. Συγκεκριμένα:

“...η ικανοποίηση των αιτημάτων μας απαιτεί υποχρεωτικά το θάνατο του κρατικού πολιτικού συστήματος. Είτε ως αποτέλεσμα κατάρρευσης, είτε μέσω εκτελεστικού αποσπάσματος, ο θάνατος του υπάρχοντος πολιτικού συστήματος αποτελεί απαραίτητη, αν και ανεπαρκής, προϋπόθεση για τη μετάβαση προς τη δημοκρατία. Δεν υπάρχει λύση στα προβλήματα της Chiapas, ανεξάρτητη από μια λύση στα προβλήματα όλου του Μεξικού. Ο EZLN αντιλαμβάνεται ότι τα προβλήματα φτώχειας που αντιμετωπίζει το Μεξικό δεν έχουν να κάνουν απλά με μια έλλειψη φυσικών πόρων. Όλες οι προσπάθειες να αντιμετωπιστεί η φτώχεια απλά αναβάλλουν την εξεύρεση μιας λύσης αν δεν λάβουν χώρα μέσα σε ένα νέο πλαίσιο εθνικών, τοπικών και κοινοτικών πολιτικών σχέσεων: ένα πλαίσιο δημοκρατίας, ελευθερίας και δικαιοσύνης ...”

Το αίτημα κατ' επέκταση που προκύπτει επιτακτικά είναι η γέννηση μιας νέας πολιτικής κουλτούρας, η ανάδυση μιας νέας πολιτικής πρακτικής η οποία όμως θα προκύψει από τη συλλογική βούληση. Σε αντίθεση κατ' επέκταση με τις πολιτικές εκείνες θεωρίες που προβάλλουν ως αναγκαιότητα την ύπαρξη μιας πολιτικής πρωτοπορίας, προκειμένου να υλοποιηθεί το όραμα μιας ίσης και ανθρώπινης κοινωνίας- θέση που υποστήριξε τόσο ο Μαρξ, όσο και ο Λένιν- ο EZLN έθεσε ως θιασάρχη αλλά και εκτελεστικό όργανο των πολιτικών του οραμάτων, τον μεξικάνικο λαό. Ενώ δηλαδή ο EZLN συντάσσει ένα υποτυπώδες πολιτικό πρόγραμμα, το οποίο μεταξύ των άλλων περιλαμβάνει την ίδρυση ενός Εθνικού Δημοκρατικού Συνεδρίου και την συγκρότηση μιας προσωρινής κυβέρνησης προκειμένου να παραχθεί μια νέα Magna Carta, τονίζει ότι το ποια κατεύθυνση θα λάβει ο πολιτικός προγραμματισμός δεν εναπόκειται στην αρμοδιότητα του EZLN αλλά είναι μια απόφαση η οποία θα αποτελέσει προϊόν συλλογικής ευθύνης⁵⁹.

Για όλους τους παραπάνω λόγους, στη δεύτερη αυτή διακήρυξη της ζούγκλας Λακαντόνα, ο EZLN κάνει έκκληση στην Κοινωνία των Πολιτών- ένας όρος ο οποίος απευθύνεται όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Marcos, σε *όλους τους τίμιους μεξικανούς*. Πρόκειται επί της ουσίας για ένα γενικό κάλεσμα σε όλους τους πολίτες του Μεξικού, οι οποίοι συντάσσονται με τα αιτήματα και τις προτάσεις των Ζαπατίστας. “Live for Country or die for Liberty”, είναι η πρόταση που συμπυκνώνει το νόημα του συγκεκριμένου κειμένου, προσκαλώντας όλους τους μεξικάνους να ευαισθητοποιηθούν πάνω σε ένα ζήτημα: εκείνο της **αξιοπρέπειας**⁶⁰.

⁵⁹ “Δεν προτείνουμε ένα νέο κόσμο, αλλά περισσότερο ένα πολύ πιο πρόωρο στάδιο: το δρόμο για το νέο Μεξικό. Υπό αυτήν την έννοια, η επανάσταση αυτή δεν θα έχει ως αποτέλεσμα την σύσταση μιας νέας τάξης ή νέου εξουσιαστικού σώματος, αλλά μάλλον τη δημιουργία ενός ελεύθερου και δημοκρατικού “χώρου” πολιτικού αγώνα”, ενώ παρακάτω θα αναφέρει “Ο EZLN δεν έχει ιδέα τι είδους σύστημα και ποια κατεύθυνση θα πρέπει η χώρα να ακολουθήσει...Ο EZLN δηλώνει αυτό που είναι ήδη προφανές: έχει έρθει η εποχή που το Μεξικό έχει το δικαίωμα ελεύθερα και δημοκρατικά να αποφασίσει, την κατεύθυνση που θα ακολουθήσει. Από αυτόν τον ιστορικό δρόμο θα αναδυθεί όχι μόνο ένα καλύτερο και πιο δίκαιο Μεξικό αλλά επίσης και ένας νέου τύπου μεξικανός. Πάνω σε αυτό το θέμα στοιχηματίζουμε τις ζωές μας, έτσι ώστε η επόμενη γενιά μεξικανών θα έχουν μια χώρα στην οποία δεν θα ντρέπονται να ζούνε”

⁶⁰ Μάλιστα η δεύτερη διακήρυξη καταλήγει : “Είμαστε όλοι πολιορκημένοι : δεν επιτρέπουν την δημοκρατία, την ελευθερία και δικαιοσύνη να εισέλθει στο μεξικάνικο έδαφος. Αδελφοί και αδελφές, είμαστε όλοι πολιορκημένοι: μην παραδοθείτε! Αντισταθείτε! Να είστε αξιοπρεπείς! Δεν πρέπει να ξεπουληθούμε!”

Η έννοια της αξιοπρέπειας είναι κεντρικής σημασίας στην αναδυόμενη ιδεολογία του νέο-ζαπατισμού⁶¹, όπως συχνά αναφέρεται. Πάνω στην ιδέα της αξιοπρέπειας στηρίζονται οι ακόλουθες διχοτομίες: εκμεταλλευτές-εκμεταλλευόμενοι, δημοκρατία- καταπίεση και σε τελική ανάλυση, όπως θα πρωτοαναφερθεί στην Τρίτη πια Διακήρυξη, κοινωνικοπολιτική ελευθερία-νεοφιλελευθερισμός. Ο Holloway μάλιστα θα υποστηρίξει ότι “η αξιοπρέπεια είναι η άλλη πλευρά, πολλές φορές λησμονημένη, πολλές φορές υπονομευμένη, αυτού που ο Μαρξ αποκαλούσε αποξένωση: είναι ο αγώνας για την ανατροπή της αποξένωσης, για την αποφετιχοποίηση” (Holloway, 2005, 69).

Επί της ουσίας πρόκειται για την επαναστατικοποίηση της εργασίας, της ίδιας της ανθρώπινης ύπαρξης, της *απαρνημένης αλήθειας*, όπως θα αναφέρει χαρακτηριστικά ο Holloway. Με γνώμονα την αξιοπρέπεια, οι συνήθεις πολιτικές σχέσεις αλλά και η ίδια η έννοια της εξουσίας καταρρέει, έτσι ώστε τη θέση τους να καταλάβει μια νέα κοινωνικοπολιτική εξίσωση, εκείνη του “προχωράμε ρωτώντας” όπως έλεγε ο Marcos. Όπως χαρακτηριστικά αποτυπώνεται στη Δεύτερη Διακήρυξη, η νέα πολιτική κουλτούρα δεν είναι εκ των προτέρων προσδιορισμένη και απόλυτα καθορισμένη. Αντίθετα αποτελεί ένα προϊόν το οποίο καθ’ οδόν και στη βάση της συλλογικής βούλησης, θα λάβει σάρκα και οστά. Μια τέτοια πρόταση βέβαια, όπως είναι σχεδόν αυτονόητο, μπορεί να επιφέρει μεν τα επιθυμητά αποτελέσματα αλλά εξίσου ζωντανός είναι ο κίνδυνος της αποτυχίας.

Η έννοια της αξιοπρέπειας, στα μετέπειτα κείμενα των Ζαπατίστας, έρχεται να επικυρώσει και κυρίως να ενισχύσει μια νέα αλλαγή σε επίπεδο λόγου, αξιών αλλά και πρακτικής. Με εναρκτήριο βήμα την Τρίτη Διακήρυξη, όπου τα πυρά του νέο-ζαπατισμού στρέφονται για πρώτη φορά προς τον νεοφιλελευθερισμό ως διεθνικό καθεστώς υποδούλωσης και καταπίεσης

⁶¹ Για μια ιστορική αναδρομή του νέο-ζαπατισμού βλ. Lynn S., “Zapata Lives: Histories and cultural politics in southern Mexico”, University of California Press, Berkeley, 2002

της ανθρώπινης ύπαρξης⁶², το νέο κάλεσμα απευθύνεται σε όλους τους καταδυναστευόμενους πολίτες του Μεξικού ανεξαρτήτως φυλής, φύλου, θρησκείας και πολιτικών φρονημάτων. Ο στόχος της 1^{ης} Ιανουαρίου του 1995 ήταν η σύσταση ενός Εθνικού Απελευθερωτικού Κινήματος⁶³, ενώ ένα χρόνο αργότερα, με την Τέταρτη Διακήρυξη της Ζούγκλας Λακαντόνα, η ίδρυση του Ζαπατιστικού Μετώπου Εθνικής Απελευθέρωσης ως νέο πολιτικό όργανο διαλόγου, επικοινωνίας και μέσο συνάντησης των ενδιαφερομένων. Στην Τέταρτη μάλιστα Διακήρυξη, στα αιτήματα των Ζαπατίστας, έτσι όπως αυτά καταγράφηκαν το 1994, προστέθηκαν η πληροφόρηση και η ιθαγενής κουλτούρα.

Η πορεία αυτή φαίνεται ότι κορυφώθηκε στην Έκτη Διακήρυξη, εγκαινιάζοντας μια νέα περίοδο για τον Ζαπατιστικό αγώνα. Η “Άλλη Καμπάνια” όπως και ονομάστηκε κυρίως από τα διεθνή μέσα ενημέρωσης, αφορά μια διεθνή αντικαπιταλιστική συμμαχία με σκοπό την ανοικοδόμηση μιας νέας πολιτικής, η οποία απορρίπτει το κατεστημένο πολιτικό σύστημα, το οποίο και σε τελική ανάλυση έχει αποδείξει την αναξιπιστία και διαφθορά του. Αυτή τη φορά ο αγώνας των Ζαπατίστας γίνεται διεθνικός, δημοσιεύοντας ένα κείμενο του οποίου δύο είναι τα βασικά στοιχεία : ο Λόγος και η Οργή (Λασκάνο, 2006, 46). Στόχος είναι η επικοινωνία με τα μέλη της Εθνικής αλλά και κυρίως Διεθνικής Κοινωνίας των Πολιτών, η από κοινού δράση για την “οικοδόμηση ενός χώρου, όπου ατομικά και συλλογικά θα χτίζεται μια ριζοσπαστική πρόταση για να αλλάξουμε τις σχέσεις εκμετάλλευσης και κυριαρχίας” (Λασκάνο, ο.π., 47).

⁶² Συγκεκριμένα αναφέρεται : “Το 1994, η χρονιά που μόλις τελείωσε, επέδειξε το πραγματικό πρόσωπο του κτηνώδους συστήματος που μας καταδυναστεύει. Το οικονομικό, πολιτικό, κοινωνικό και κατασταλτικό πρόγραμμα του νέο-φιλελευθερισμού, απέδειξε την ανεπάρκειά του, τις απάτες του και τις αδικίες του, οι οποίες συστήνουν την ουσία του. Ο νέο-φιλελευθερισμός ως δόγμα και ως πραγματικότητα, πρέπει να ριχτεί στον κάλαθο των αχρήστων της εθνικής ιστορίας”

⁶³ “Καλούμε όλες τις κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις της χώρας, όλους τους τίμιους μεξικανούς, όλους αυτούς που μάχονται για τον εκδημοκρατισμό της εθνικής μας πραγματικότητας, να συγκροτήσουν ένα Εθνικό Απελευθερωτικό Κίνημα, χωρίς να υφίστανται διακρίσεις θρησκευτικής πίστης, φυλής ή πολιτικής ιδεολογίας, καλούμε όλους όσους τίθενται ενάντια στο υφιστάμενο πολιτικό σύστημα. Αυτό το Εθνικό Απελευθερωτικό Κίνημα θα παλέψει για έναν κοινό σκοπό, με όλα τα μέσα, σε όλα τα επίπεδα, για την εγκαθίδρυση μιας μεταβατικής κυβέρνησης, ενός νέου συντάγματος και της καταστροφής του υπάρχοντος πολιτικού κομματικού συστήματος”

Ο λόγος για μια “παγκοσμιοποίηση της εξέγερσης”⁶⁴, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην Έκτη Διακήρυξη, ο κίνδυνος καταστροφής των εθνών και της σύστασης ενός και μόνο Έθνους, εκείνο της *νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης*, η απόδοση του καπιταλισμού με φετιχικούς όρους⁶⁵, είναι που συντάσσουν τις νέες συντεταγμένες του ζαπατιστικού κινήματος. Ενώ όμως, πολλοί είναι εκείνοι οι οποίοι θα υποστηρίξουν ότι με το νέο αυτό κείμενό τους οι Ζαπατίστας “ανακτούν ένα ταξικό λεξιλόγιο σε μια εποχή που η κοινοβουλευτική Αριστερά κοιτάει πώς θα απαλλαγεί από αυτό” (Ναβάρρο, 2006, 54), ο λόγος της Έκτης Διακήρυξης απέχει μακριά από μοντέρνες ταξικές ιδεολογίες. Τα υποκείμενα⁶⁶, με λίγα λόγια, που φαίνεται να υποστηρίζουν αυτή την *παγκοσμιοποίηση της εξέγερσης*, προέρχονται από τις κοινωνικές εκείνες ομάδες οι οποίες έχουν ως κοινό σημείο τους την προάσπιση της ταυτότητάς τους, την ανωνυμία τους, τον κοινωνικό αποκλεισμό τους⁶⁷.

Μακριά κατ’ επέκταση από νεωτερικές ταξικές αφηγήσεις, το ζαπατιστικό κίνημα ξεκίνησε μια καμπάνια η οποία καλείται να λειτουργήσει ως γέφυρα επικοινωνίας και δράσης ανάμεσα στους ιθαγενείς του Μεξικού, του λαού της Κούβας, των κατοίκων του Βιγκράουντ της Ν. Αφρικής, των ομάδων λεσβιών της Αριστεράς και άλλων κοινοτήτων και συλλογικοτήτων προερχόμενες από 50 χώρες⁶⁸. Το ερώτημα όμως που θα θέσουμε στο σημείο αυτό είναι :

⁶⁴ “Συνοψίζοντας, ο καπιταλισμός της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης βασίζεται στην εκμετάλλευση, στην αρπαγή, την περιφρόνηση και την καταστολή όσων δεν παραδίδονται...Αλλά δεν είναι τόσο εύκολα για την νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση. Γιατί οι εκμεταλλευόμενοι κάθε χώρας δεν συμβιβάζονται και δεν λένε πια “έτσι είναι” αλλά εξεγείρονται. ...Και έτσι βλέπουμε σε όλο τον κόσμο τους καταπιεσμένους να χτίζουν αντιστάσεις για να μην υποταχθούν, δηλαδή εξεγείρονται και όχι σε μία χώρα αλλά αφθονούν παντού, δηλαδή, όπως υπάρχει μια νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση έτσι υπάρχει και μια παγκοσμιοποίηση της εξέγερσης...”.

⁶⁵ Συγκεκριμένα αναφέρεται “ο κατακτητής λοιπόν, ο καπιταλισμός, κάνει ότι θέλει, δηλαδή καταστρέφει και αλλάζει ότι δεν του αρέσει και εξαφανίζει εκείνο που τον εμποδίζει”.

⁶⁶ “Και σε αυτήν την παγκοσμιοποίηση της εξέγερσης δεν εμφανίζονται μόνο οι εργάτες της πόλης και της υπαίθρου αλλά εμφανίζονται και άλλοι και άλλες που είναι καταδιωγμένοι και περιφρονημένοι για τον ίδιο ακριβώς λόγο, επειδή δεν εγκαταλείπονται στην κυριαρχία, όπως οι γυναίκες, οι νέοι, οι ιθαγενείς, οι ομοφυλόφιλοι, οι λεσβίες, οι τρανσέξουαλ, οι μετανάστες και πολλές άλλες ομάδες που, αναμφισβήτητα, υπάρχουν στον κόσμο και που δεν τις βλέπουμε ως τη στιγμή που ξεσηκώνονται και κραυγάζουν ΦΤΑΝΕΙ ΠΙΑ στην περιφρόνηση και τότε τους βλέπουμε, τους ακούμε και τους γνωρίζουμε”

⁶⁷ Χαρακτηριστικά για τα οποία όπως είδαμε έκαναν λόγο οι θεωρητικοί των Νέων Κοινωνικών Κινήματων

⁶⁸ Σύμφωνα με στοιχεία που μας δίδει το περιοδικό Αλάνα άτομα και συλλογικότητες από τις ακόλουθες χώρες υπέγραψαν την Έκτη Διακήρυξη της Ζούγκλας Λακαντόνα, εκφράζοντας κατ’ αυτόν τον τρόπο την επιθυμία τους να συνταχθούν με την Άλλη Καμπάνια. Μεταξύ των χωρών αυτών αναφέρονται : Μάλι, Σενεγάλη, Αλγερία, Σιέρα Λεόνε, Κίνα, Ινδία, Ιαπωνία, Νεπάλ, Ισραήλ, Ουζμπεκιστάν, Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία, και Νέα Καληδονία

τελικά ο αγώνας των Ζαπατίστας συνιστά ένα σύγχρονο κοινωνικό κίνημα, με χαρακτηριστικά παρόμοια με αυτά που περιγράψαμε και αναλύσαμε στις προηγούμενες ενότητες;

B. Το κίνημα των Ζαπατίστας ως νέο κοινωνικό κίνημα

Αναλύοντας τα κοινωνικά κινήματα σε προηγούμενες ενότητες, παρατηρήσαμε ότι το κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον από το οποίο αναδύονται αλλά και στη βάση του οποίου αναπτύσσονται, είναι η μοντέρνα κατάσταση. Κατ' επέκταση, ο ελεύθερος, δημοκρατικός κόσμος του δυτικού πολιτισμού- θυμίζουμε ότι τα δύο πιο σημαντικά θεωρητικά ρεύματα ως προς τη μελέτη των κοινωνικών κινήματων, προήλθαν από την Αμερική και την Ευρώπη σχεδόν την ίδια χρονική περίοδο- είναι που συνθέτουν τον γεωπολιτικό χώρο των κοινωνικών κινήματων. Το ερώτημα επομένως, κατά πόσο μπορούμε να συμπεριλάβουμε στις προαναφερθείσες παραδόσεις τον αγώνα των Ζαπατίστας, αποτελεί ένα ζήτημα το οποίο απαιτεί σε ένα πρώτο επίπεδο να επιχειρήσουμε ένα θεωρητικό άλμα από τη Δύση στην Λατινική Αμερική. Χρησιμοποιώντας τα θεωρητικά εργαλεία που αντλήσαμε κυρίως από τις Θεωρίες των Νέων Κοινωνικών Κινήματων, θα επιχειρήσουμε στην παρούσα ενότητα να μελετήσουμε υπό αυτό πια το πρίσμα, την πορεία των ιθαγενών του Μεξικού.

Μεταξύ των χαρακτηριστικών εκείνων που συστήνουν την έννοια των νέων κοινωνικών κινήματων, συμπεριλάβαμε και το στοιχείο της *αυτό-ανάκλασης*. Η αυτό-ανάκλαση σχετίζεται με την αναγνώριση μιας αρνητικής κατάστασης και κυρίως με το πρόταγμα για αλλαγή, ένα στοιχείο το οποίο όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Touraine δεν μπορεί να εκλείπει όταν κάνουμε λόγο για κοινωνικό κίνημα⁶⁹. Εν συνεχεία υποστηρίξαμε, ότι στην σύγχρονή μας εποχή η ταυτότητα έχει αναχθεί στο κυρίαρχο εκείνο πεδίο πάλης διαμέσου του οποίου η

⁶⁹ “Είναι αλήθεια ότι δεν υπάρχει κοινωνικό κίνημα αν μια άρνηση δεν συνοδεύεται από μια κατάφαση...Για να διαμορφωθεί ένα κίνημα, δεν αρκεί να αντιτίθεται σε μια κυριαρχία, πρέπει οι διεκδικήσεις του να γίνονται στο όνομα ενός θετικού στοιχείου...” (Τουραίν, 1999, 76)

έννοια της αυτό-ανάκλασης λαμβάνει σάρκα και οστά. Με άλλα λόγια μετατρέπεται σε ένα κομβικό σημείο για την σύγχρονη συλλογική δράση, στη βάση του οποίου απορρίπτεται η αλλοτριωτική δύναμη του υπάρχοντος κοινωνικοπολιτικού συστήματος επί του υποκειμένου, υποστηρίζοντας ταυτόχρονα τις άπειρες δυνατότητες που στην πραγματικότητα κατέχει το άτομο για αυτοπροσδιορισμό και χειραφέτηση.

Η περιφρούρηση της ιθαγενούς ταυτότητας, η προβολή των *αοράτων της γης*, όπως συχνά αναφέρει ο Marcos στα γραπτά του, αποτελούν όπως παρακολουθήσαμε ένα από τα βασικά αιτήματα του Ζαπατιστικού αγώνα. Για ποια ιθαγενή ταυτότητα γίνεται ακριβώς όμως λόγος; Ποια είναι η ταυτότητα των μαχόμενων, όταν μάλιστα μετά τη Δεύτερη Διακήρυξη το κάλεσμα του EZLN απευθύνεται σε όλους τους *τίμιους μεξικανούς*, όταν εισάγονται αξίες όπως εκείνη της *αξιοπρέπειας* και όταν προωθούνται προσπάθειες όπως η σύσταση του Εθνικού Απελευθερωτικού Κινήματος και του Ζαπατιστικού Μετώπου Εθνικής Απελευθέρωσης στα οποία καλούνται να συμμετάσχουν όλοι ανεξαρτήτως φυλής, φύλου, θρησκείας και πολιτικών φρονημάτων;

Εν μέρει την απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα δίδει ο Castells όταν αναφέρει ότι η προάσπιση της εθνικής ταυτότητας δεν φαίνεται να αποτελεί το χαρακτηριστικό στοιχείο του κινήματος των Ζαπατίστας. Αντίθετα, άτομα διαφορετικού πολιτιστικού κεφαλαίου ενώθηκαν υπό το επιστέγασμα της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής εκμετάλλευσης που βίωναν, συγκροτώντας τελικά μια νέα ταυτότητα και όπως συγκεκριμένα αναφέρει μια νέα ινδιάνικη ταυτότητα (Castells, 1997, 79). Η σχέση τους με τη γη, τα καθημερινά προβλήματα που έπρεπε να αντιμετωπίσουν λόγω της υφιστάμενης κοινωνικοπολιτικής κατάστασης, σε συνδυασμό με ένα αίσθημα αλληλεγγύης που, λόγω των παραπάνω συνθηκών, αναπόφευκτα ανέπτυξαν μεταξύ τους οι ιθαγενείς κοινότητες του Μεξικού, αποτυπώνουν επί της ουσίας τους δεσμούς των ατόμων που συνέστησαν και συμμετέχουν στο Ζαπατιστικό κίνημα.

Η “νέα” αυτή ταυτότητα για την οποία έκανε λόγο ο Castells, δεν αναιρεί το γεγονός ότι όντως βρισκόμαστε ενώπιον ενός νέου κοινωνικού κινήματος και μάλιστα με χαρακτηριστικά παρόμοια με εκείνα που αναφέραμε σε προηγούμενες ενότητες. Η *νέα ινδιάνικη ταυτότητα* , φαίνεται να αποτελεί προϊόν σύνθεσης, με καθαρά κονστρουκτιβιστικούς όρους και όχι ένα διαχρονικά σταθερό και αμετάκλητο σημείο αναφοράς, κάτι το οποίο μας παραπέμπει στην έννοια της κατασκευής της ταυτότητας για την οποία όπως χαρακτηριστικά παρακολουθήσαμε, έκαναν λόγο οι θεωρητικοί της παράδοσης των νέων κοινωνικών. Η αντίδραση στις συνθήκες αποκλεισμού που έχει επιφέρει ο νεοφιλελευθερισμός καθώς και η μη αποδοχή του παρόντος ως αμετάκλητο και αναπόφευκτο μέλλον, με όλες τις συνέπειες που επισύρει σε επίπεδο επιβίωσης αλλά και ποιότητας ζωής για το μεμονωμένο άτομο αλλά και την κοινωνία εν γένει, αναδύθηκαν από την συγκρότηση της εικόνας του Εμείς και την αντιπαράθεσή της με εκείνης του Άλλου. Το Εμείς στην περίπτωση των Ζαπατίστας αφορούσε την εκ νέου κατασκευή της ιθαγενούς ταυτότητας, σε βαθμό μάλιστα που αργότερα να περιλαμβάνει πανανθρώπινα χαρακτηριστικά, ενώ η έννοια του Άλλου ταυτίστηκε με τον εκμεταλλευτή και τον δυνάστη- αρχικά με την μεξικάνικη κυβέρνηση και έπειτα με την νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονίσουμε ότι το κίνημα των Ζαπατίστας παρουσιάζει την εξής ιδιομορφία: ο λόγος και οι ιδεολογικές θέσεις τους, έτσι όπως αυτές εκφράζονται μέσα από κείμενα και τις διακηρύξεις τους, εμπεριέχει δυο βασικά στοιχεία: τον μύθο και την παραβολή. Ο μύθος, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Nash, είναι ιδιαίτερα ζωντανός στην κουλτούρα των ιθαγενών αφού μέσω αυτού επιτυγχάνεται να διατηρηθεί και να διασωθεί η συνέχεια μεταξύ των γενεών (Nash, 2001, 224). Η χρήση του μύθου όμως στα κείμενα των Ζαπατίστας, πέρα από τη διάσωση της παράδοσης και της ιθαγενούς κουλτούρας, επιτελεί και μια επιπρόσθετη λειτουργία. Επί της ουσίας χρησιμοποιώντας γνώριμα σύμβολα, πετυχαίνει να αφυπνίσει την συνείδηση των ιθαγενών ή μάλλον όπως λέει χαρακτηριστικά ο Nash, να

εισαγάγει στο ασυνείδητο των μεξικανών τις ιδέες ενός πολέμου αξιών (Nash, ο.π., 226). Οι ιστορίες του γέρο- Αντόνιο, που συναντάει κανείς συχνά στα κείμενα των Ζαπατίστας, έρχονται αρχικά να ενισχύσουν το στοιχείο της αλληλουχίας των γενεών και της πολιτιστικής ιστορικής συνέχειας και από την άλλη να μνήσουν το κοινό, με ένα γνώριμο τρόπο, σε έναν άλλο τρόπο σκέψης- εκείνον της εξέγερσης της αξιοπρέπειας.

Το δεύτερο σημείο στο οποίο αναφερθήκαμε είναι εκείνο της παραβολής. Λέγοντας παραβολή, επί της ουσίας κάνουμε λόγο για το χαρακτηριστικό εκείνο των νέων κοινωνικών κινημάτων που ο Melucci ονόμασε ως “συμβολικοί πολλαπλασιαστές δράσης”. Οι αξίες και οι ιδέες που προβάλλουν και προτάσσουν οι Ζαπατίστας, ακόμα και βιωματικές καταστάσεις που εκ πρώτης όψεως φαίνεται ότι αφορούν μόνο τους κατοίκους του Μεξικού, μετατρέπονται σε παγκόσμιους δείκτες αλληλεγγύης από τη μια και καταπίεσης από την άλλη. Μέσα από τις διηγήσεις τους και ίσως ακόμα και μέσα από την καθημερινότητά τους, η εικόνα των ιθαγενών του Μεξικού μετατρέπεται σε καθρέφτη όλου του κόσμου, μέσα από τον οποίο αντανακλάται όπως χαρακτηριστικά έχει αποτυπωθεί στην Έκτη πια Διακήρυξη, οι οδύνες που έχει επιβάλλει στην ανθρωπότητα η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση. Οι Ζαπατίστας σε τελική ανάλυση, παύουν να έχουν πρόσωπο, τείνουν να ενσαρκώνουν πια κάθε άτομο που βιώνει τις μέχρι πρότινος αναπόφευκτες συνέπειες της πλήρους εξομοίωσης. Ο Paco Ignacio Taibo II⁷⁰, αναφέρει σε ένα κείμενό του:

“...Είμαστε όλοι χωρίς να το ξέρουμε ιθαγενείς Τσιαπανέκοι και με τη σειρά του οι ιθαγενείς της Τσιάπας είναι επίσης ταυτοχρόνως κοπελίτσες της βόρειας Ισπανίας που πουλούν προϊόντα για αλληλεγγύη, νεαροί Κινέζοι της Νέας Υόρκης που κινηματογραφούν μια απεργία παρανόμων, γερμανοί εκδότες που τη νύχτα κάνουν περιφρούρηση για να υπερασπίσουν Τούρκους μετανάστες...”(Paco Ignacio Taibo II, 2006, 8)

⁷⁰ Ο Paco Ignacio Taibo II είναι ιδιωτικός ερευνητής στην πόλη του Μεξικού και έχει συνεργαστεί στενά με τον Marcos. Οι δυο τους συνέγραψαν και το γνωστό αστυνομικό μυθιστόρημα “Ανήσυχοι Νεκροί”.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο αγώνας των Ζαπατίστας από ένοπλη εξέγερση μετατράπηκε σε κοινωνικό κίνημα και μάλιστα με παγκόσμιες διαστάσεις. Στην εξέλιξη αυτή του κινήματος, σημαντική αναδείχτηκε η χαρισματική φιγούρα του Marcos ο οποίος μετατράπηκε σε γέφυρα επικοινωνίας με τα διεθνή ΜΜΕ. Ο μη επιτηδευμένος αλλά ουσιαστικός λόγος του ήταν που μεταξύ άλλων παραγόντων κατάφερε να στρέψει το βλέμμα και το ενδιαφέρον της διεθνής κοινότητας στους ιθαγενείς του Μεξικού και φυσικά να κερδίσει την υποστήριξή της⁷¹.

Ένας δεύτερος παράγοντας που επέτρεψε στον EZLN να αποκτήσει επιρροή σε παγκόσμια κλίμακα είναι η υιοθέτηση τακτικών παρόμοιων με εκείνες που ο Tilly ανέφερε ως *παράσταση των νέων κοινωνικών κινήματων*. Η κάλυψη των προσώπων των μαχόμενων με μαύρες μάσκες⁷², η πίπα που συνήθως κρατάει ο Marcos ακόμα και ο τρόπος με τον οποίο γίνονται οι δημόσιες εμφανίσεις ή συνεντεύξεις με μέλη του EZLN, έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη δημόσια προβολή του αγώνα τους (Castells, 1997, 79). Μέσω της *παράστασης*, τα κοινωνικά κινήματα προσπαθούν να επηρεάσουν το κοινό αίσθημα και να αυτοπροβληθούν ως συμπαγής και ομοιογενής ομάδα, μια λειτουργία που με επιτυχία κατάφεραν να φέρουν εις πέρας οι Ζαπατίστας με την υιοθέτηση των προαναφερθέντων συμβόλων⁷³.

Τέλος, η χρήση των νέων συστημάτων πληροφοριακής τεχνολογίας και κυρίως του Internet έδωσαν τη δυνατότητα στο κίνημα των Ζαπατίστας πρώτον, να κερδίσουν ένα βήμα στον παγκόσμιο στίβο και δεύτερον, να χτίσουν ένα δίκτυο συμπαράστασης, αλληλεγγύης και συνεχούς πληροφόρησης με τη διεθνική κοινωνία των πολιτών. Η εγκατάσταση και ελεύθερη χρήση του La Net, επέτρεψε στον EZLN να έρθει σε επαφή με μη κυβερνητικές οργανώσεις, με ακτιβιστές και πολιτικά ευαισθητοποιημένες ομάδες όλου του κόσμου, να διασπείρει τα

⁷¹ Η υποστήριξη της παγκόσμιας κοινότητας αποτέλεσε πρωταρχική μέριμνα για τον EZLN, όπως είδαμε από την Πρώτη κιόλας Διακήρυξη της Ζούγκλας Λακαντόνα, προκειμένου να περιοριστούν οι εχθροπραξίες από παραστρατιωτικές ομάδες που δρούσαν μέχρι τότε ανεξέλεγκτα

⁷² Ο Marcos στην αρχή του αγώνα συνήθιζε να λέει ότι καλύπτουμε τα πρόσωπά μας για να μας δείτε

⁷³ Το γεγονός ότι η εικόνα των Ζαπατίστας ταυτίστηκε με τα καλυμμένα πρόσωπά τους, αποδεικνύει την υπόθεση αυτή.

επανασταστικά του μηνύματα και φυσικά να αντλήσει πληροφορίες για αντίστοιχες προσπάθειες σε παγκόσμιο επίπεδο. Το αίτημα για πληροφόρηση- που εισήχθη με την Τέταρτη Διακήρυξη, αφορά επί της ουσίας αυτές ακριβώς τις ανάγκες του Ζαπατιστικού αγώνα. Θα πρέπει φυσικά να τονίσουμε ότι η συγκρότηση ενός τέτοιου δικτύου λειτουργεί κατασταλτικά για την ίδια την κυβέρνηση του Μεξικού αφού υπό το βάρος της κοινής γνώμης οποιαδήποτε κατάχρηση εξουσίας εις βάρος των ιθαγενών έπρεπε να περιοριστεί. (Castells, 1997, 80). Με άλλα λόγια μέσω της συμπαράστασης της διεθνής κοινότητας και την εισαγωγή του “Ζαπατιστικού ζητήματος” στη παγκόσμια ατζέντα, οι ενέργειες της μεξικάνικης κυβέρνησης έγιναν ορατές και κατακριτές.

Η εκ νέου κατασκευή της ιθαγενούς ταυτότητας, η παράσταση, η δημιουργία ενός δικτύου συμμετεχόντων, η προάσπιση της υποκειμενικότητας, αποτελούν τα χαρακτηριστικά εκείνα του Ζαπατιστικού αγώνα, τα οποία και μας επιτρέπουν να κάνουμε λόγο για την ύπαρξη ενός νέου κοινωνικού κινήματος. Μάλιστα η έμπρακτη υποστήριξη της διεθνούς κοινότητας, τόσο σε επίπεδο λόγου όσο και πράξης, μια διαδικασία η οποία επί της ουσίας κορυφώθηκε με την έναρξη της “Άλλης Καμπάνιας”, αλλά και η υπεράσπιση πανανθρώπινων αξιών όπως εκείνων της αξιοπρέπειας και της αυτοδιαχείρισης, μετατρέπουν την προσπάθεια των Ζαπατίστας σε ένα αρκετά ισχυρό διεθνικό κίνημα. Το αίτημα για αλλαγή, έτσι όπως εκφράστηκε για πρώτη φορά το 1994, πυροδότησε όπως είδαμε πολλαπλές αντιδράσεις. Το ερώτημα που τίθεται στο σημείο αυτό είναι: για τι είδους όμως αλλαγή πρόκειται;

Γ. Η πολιτική πρόταση των Ζαπατίστας

“Διατάξεις υπακούοντας”, αποτελεί μια από τις πιο γνωστές ρήσης της ζαπατιστικής ιδεολογίας, μια τακτική στην οποία καθ’ όλη την πορεία του κινήματος οι Ζαπατίστας παρέμειναν συνεπείς. Η οργάνωση και διοίκηση των εξεγερμένων δήμων της Τσιάπας στηρίχθηκε στην υιοθέτηση ενός νέου τύπου κοινωνικού συμβολαίου, το οποίο περιλάμβανε εναλλακτικές μορφές διακυβέρνησης (Συμβούλια Καλής Θελήσεως) και κοινοτικής ανάπτυξης (αναδιάρθρωση του τομέα της εκπαίδευσης και της υγείας) κατά τρόπο μάλιστα που να ανταποκρίνεται στις συλλογικές ανάγκες και επιθυμίες των κατοίκων (Mora, 2003, 25). Βασική αρχή τους ήταν η συλλογική βούληση και κυρίως η συμμετοχή όλων στις παραπάνω διαδικασίες προκειμένου να υλοποιηθεί η πρόταση του “προχωράμε ρωτώντας”- να μάθουν όλοι να κυβερνάνε και να κυβερνώνται. Μπορούμε όμως στη βάση των προαναφερθέντων να κάνουμε λόγο για πολιτική στρατηγική εκ μέρους των Ζαπατίστας, εν όψει μάλιστα της “Άλλης Καμπάνιας”; Και αν η απάντηση σε αυτό το ερώτημα είναι καταφατική, μπορεί η εμπειρία από τον αγώνα των ιθαγενών του Μεξικού να αποβεί χρήσιμη για την αντιμετώπιση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν σήμερα οι δυτικές χώρες του αναπτυγμένου καπιταλισμού;

Τα παραπάνω ζητήματα φαίνεται να έχουν διχάσει τον επίσημο ακαδημαϊκό λόγο. Μια μερίδα στοχαστών, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται ο Holloway, υποστηρίζουν ότι ο νέο-ζαπατισμός αποτελεί όχι μόνο μια εναλλακτική βιώσιμη πολιτική πρόταση, αλλά ιδιαίτερα μετά την αποτυχία του υπαρκτού σοσιαλισμού, ελπίδα για την ανασύσταση της επαναστατικής σκέψης. Σύμφωνα με τον Holloway, η ιστορία του 20^{ου} αιώνα αποτελεί απτή απόδειξη του γεγονότος ότι η επανάσταση, το όραμα για τη δημιουργία μιας ίσης και ανθρώπινης κοινωνίας, δεν μπορεί να επέλθει μέσω της κατάληψης της εξουσίας αλλά αντίθετα μέσω της κατάλυσης αυτής (Holloway, 2006, 54). Όταν η επαναστατική λογική διαποτίζεται από την λογική της

κατάληψης της πολιτικής εξουσίας τότε, αναφέρει ο συγγραφέας, ο αγώνας αποκτά εργαλειακό χαρακτήρα, τον διατρέχει μια ορθολογικότητα ως προς τον σκοπό η οποία και τελικά τον υποτάσσει. Κατ' αυτόν τον τρόπο τείνει να αναπαράγει σχέσεις εξουσίας, να διαιωνίζει ένα μοντέλο κυριαρχίας και εξουσιαστικών πρακτικών, ανεξάρτητα από το γεγονός αν αλλάζει ο προσανατολισμός και το περιεχόμενο αυτών- διαιωνίζεται η Πάλη (Holloway, ο.π., 411). Για όλους αυτούς τους λόγους, η έννοια της αξιοπρέπειας, η *κραυγή των αοράτων*, η *αντιεξουσία*- οι τρεις διαστάσεις που περιλαμβάνει η αξία της υποκειμενικότητας- οφείλουν να αποτελέσουν τις κινητήριες εκείνες δυνάμεις οι οποίες και θα επιτρέψουν την δημιουργία μιας νέας κοινωνίας (Holloway, ο.π., 300-307).

Παρά το γεγονός όμως ότι ο Holloway, συστήνει μια πολιτική θεωρία στη βάση των διακηρύξεων των Ζαπατίστας, η αγωνία για το πώς ακριβώς μπορεί να επιτευχθεί η επιθυμητή επανάσταση χωρίς την κατάληψη της εξουσίας, διατρέχει ολόκληρο το έργο του. Σε πολλά σημεία μάλιστα φαίνεται να ενσωματώνει το θεωρητικό αυτό κενό στην σκέψη του, κατά τρόπο μάλιστα που τελικά να υποστηρίζει ότι ίσως δεν είναι καν επιθυμητή η απάντηση στο παραπάνω προβληματισμό. Υποστηρίζοντας δηλαδή, ότι η επανάσταση δεν συνεπάγεται κάποιου είδους συνταγή (Holloway, ο.π., 411), καταλήγει ίσως στο να φетиχοποιεί την έννοια της επανάσταση επιχειρηματολογώντας υπέρ μιας αυτοκινούμενης ζωτικότητας την οποία διαθέτει, η οποία και περιέχεται στην έννοια της αξιοπρέπειας.

Το θεωρητικό κενό που μόλις αναφέρθηκε, είναι ιδιαίτερα εμφανές και στην προσπάθεια που έχει ήδη ξεκινήσει το Ζαπατιστικό κίνημα από τον Ιούνιο του 2005, όσον αφορά τη δημιουργία μιας νέου τύπου κοινωνίας. Ο ρόλος τον οποίο έχει αναλάβει ο EZLN στην “Άλλη Καμπάνια”-, είναι καθαρά οργανωτικός και υποστηρικτικός, η πολιτική στρατηγική για την συγκρότηση ενός καινούργιου κόσμου έχει μετατραπεί σε συλλογικό καθήκον χωρίς να υφίσταται ένα ηγετικό σώμα ή κάποιες κατευθυντήριες αρχές. Η τακτική αυτή, σε συνδυασμό με το γεγονός μιας ασαφούς επίκλησης αξιών όπως η δημοκρατία, όπως χαρακτηριστικά

αναφέρει ο Βορόν, τείνουν να αποδεικνύουν ότι ο νέο-ζαπατισμός επί της ουσίας δεν διαθέτει ένα συγκεκριμένο πολιτικό περιεχόμενο.

Κατά τον Βορόν, η συχνή και μάλλον ασαφής επίκληση της έννοιας της “κοινωνίας των πολιτών” αλλά και της δημοκρατίας, έννοιες “προσφιλείς στο προπαγανδιστικό λεξιλόγιο του ζαπατισμού και σε κάποιες ποικιλίες της σύγχρονης λατινοαμερικάνικης σκέψης” (Βορόν, 2005, 93), τείνουν σε ιδεολογικό επίπεδο να προκαλούν μια εννοιολογική σύγχυση. Η πρώτη κατηγορία, όπως αναφέρει ο συγγραφέας και όπως συνοπτικά παρακολουθήσαμε στην αρχική ενότητα της παρούσας προσπάθειας, μπορεί να αποβεί προβληματική αφού η έννοια της κοινωνίας των πολιτών τείνει στις μέρες μας να ενισχύει το ιδεολογικό οπλοστάσιο τόσο αριστερών παρατάξεων και εναλλακτικών πολιτικών κινήσεων όσο και των υπέρμαχων του νεοφιλελευθερισμού ή των οργανικών διανοούμενων της μεγάλης παγκόσμιας χρηματιστηριακής αστικής τάξης (Βορόν, ο.π., 95). Ακολουθώντας το σκεπτικό της Γούντ (Γούντ, 1998), θα υποστηρίξει ότι η *νέα κοινωνική λατρεία της κοινωνίας των πολιτών* τείνει επί της ουσίας να αποκρύπτει τις πραγματικές συνθήκες καταπίεσης που λαμβάνουν χώρα σήμερα, δημιουργώντας μια σύγχυση όσον αφορά τις υπάρχουσες σχέσεις εξουσίας.

Από την άλλη πλευρά και σύμφωνα πάντα με τον Βορόν, οι ιδεολογικές προτάσεις που προβάλλει ο ζαπατισμός, διακατέχονται από μια σχετική αμηχανία όσον αφορά το ουσιαστικό περιεχόμενό τους, αποτέλεσμα ίσως της αδυναμίας σύλληψης ενός ολοκληρωμένου πολιτικού προγράμματος. Με άλλα λόγια, ενώ καταγγέλλεται η αποσάθρωση του υπάρχοντος πολιτικού συστήματος, παράλληλα προτάσσεται το αίτημα για δημοκρατία αγνοώντας ίσως το γεγονός ότι η “δημοκρατία είναι μια κρατική μορφή”⁷⁴ (Βορόν, ο.π., 96). Κατ’ επέκταση και στη βάση των παραπάνω παρατηρήσεων, οι διακηρύξεις του ζαπατιστικού κινήματος δεν αφορούν τίποτα περισσότερο από οράματα και πολιτικούς ρομαντισμούς.

⁷⁴ Ο Λένιν, ως προς το θέμα της δημοκρατίας και του κράτους αναφέρει: “η ρεπουμπλικανή δημοκρατία είναι το καλύτερο δυνατό πολιτικό περίβλημα του καπιταλισμού, θεμελιώνει την εξουσία του με τόση ασφάλεια, με τόση σιγουριά, που καμιά αλλαγή ούτε προσώπων, ούτε θεσμών, ούτε κομμάτων μέσα στο αστικό δημοκρατικό πολίτευμα δεν κλονίζει αυτήν την εξουσία”, σημειώνοντας ταυτόχρονα ότι το εκλογικό σύστημα αποτελεί όργανο κυριαρχίας της αστικής τάξης (Λένιν, 1985, 14)

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονίσουμε ότι το κίνημα των ζαπατίστας είναι ένα κίνημα εν εξελίξει, γεγονός το οποίο εκ των πραγμάτων δυσχεραίνει την όποια προσπάθεια αποτίμησης ή έστω πολιτικής ανάλυσης αυτού. Κατ' επέκταση, είναι εύκολο το να υποπέσει κανείς στο σφάλμα των εικασιών αλλά και να αποδώσει ερμηνείες και προεκτάσεις που στην καλύτερη περίπτωση να βρίσκονται ακόμα υπό διαμόρφωση στη σκέψη των ιθαγενών του Μεξικού. Στα πλαίσια αυτά, τόσο η θεωρία του Holloway όσο και του Borón είναι δύσκολο να αξιολογηθούν.

Δεύτερον, ο αγώνας των ιθαγενών δεν αφορά μόνο την προάσπιση της κουλτούρας και της αυτονομίας τους αλλά σε μακροεπίπεδο σχετίζεται με τις οικονομικοπολιτικές σχέσεις που ιστορικά συνδέουν τη Λατινική Αμερική με τις ΗΠΑ. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Τσόμσκι, από το 1492 και ως σήμερα, οι λαοί της Λατινικής Αμερικής άλλοτε με εξωοικονομικούς τρόπους (διωγμοί και αφανισμός ολόκληρων φυλών) και άλλοτε μέσω της οικονομικής εκμετάλλευσης (εξωτερικά χρέη), παρέμειναν υποδουλωμένοι στις ιμπεριαλιστικές διαθέσεις του δυτικού κόσμου και κυρίως της Αμερικής. Ο τεράστιος φυσικός πλούτος της Λατινικής Αμερικής⁷⁵, ανέκαθεν αποτέλεσε βασική πηγή εκμετάλλευσης και θησαυρισμού από πλευράς της Αμερικής, η όποια δε προσπάθεια από πλευράς των ιθαγενών για εκμετάλλευση των πόρων αυτών προς ιδίου όφελος αντιμετωπίστηκε προπαγανδιστικά με βιαιότητα και καχυποψία⁷⁶ (Τσόμσκι, 2001).

Μέσα στα πλαίσια αυτά, το ζαπατιστικό κίνημα ίσως να αποκτά διαφορετικό περιεχόμενο. Όταν στη Δεύτερη Διακήρυξη ο λόγος περιστρέφεται γύρω από το *θάνατο του υπάρχοντος πολιτικού συστήματος*, πιθανόν να μην αναφέρεται στην εξαφάνιση του κράτους αλλά στο τέλος ενός κρατικού συστήματος που διατηρεί πελατειακές σχέσεις με τις ΗΠΑ. Όταν στις 3 Μαΐου 2006, οι κάτοικοι της κομόπολης του Σαν Σαλβαδόρ Ατένκο στην περιοχή Τεξκόκο ξεσηκώθηκαν ενάντια στην κυβέρνηση του Βισέντε Φοξ με αφορμή την άρνησή τους να

⁷⁵ Για παράδειγμα, η ευρύτερη περιοχή της Τσιάπας διαθέτει πλούσια παραγωγή υδατανθράκων

⁷⁶ Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Κούβας

κατασκευαστεί αεροδρόμιο στην περιοχή τους⁷⁷, δεν σηματοδοτεί μια κραυγή όπως έλεγε ο Holloway, των κατοίκων για αυτοδιαχείριση της ίδιας τους της γης και για την προστασία της από ξένα συμφέροντα; Επίσης το γεγονός ότι η εξέγερση των Ζαπατίστας έλαβε χώρα την ίδια μέρα που το Μεξικό θα υπέγραφε τη συμφωνία του NAFTA, είναι ελάσσονος σημασίας;

Η κοινωνική πόλωση που υπάρχει στο Μεξικό, ως αποτέλεσμα της νεοφιλελεύθερης σκληρής πολιτικής του επί 67 συναπτά έτη κυβερνώντος κόμματος, του PRI, έχει μετατρέψει τους ιθαγενείς σε σύγχρονους δουλοπάροικους. Ο ρατσισμός και η εκμετάλλευση τους υποχρέωναν να ζουν υπό καθεστώς δουλείας, μια κατάσταση η οποία πρόκειται να επιβαρυνθεί με την υπογραφή της συνθήκης του NAFTA. Η οικονομική αυτή συμφωνία πέραν των άλλων, θα επέφερε μείωση μέχρι και μηδενισμό των κρατικών επιδοτήσεων όσον αφορά την παραγωγή βασικών ειδών διατροφής όπως το καλαμπόκι, προκειμένου να γίνουν ανταγωνίσιμα τα αντίστοιχα αμερικάνικα προϊόντα. Κατ' επέκταση, η εισαγωγή φθηνότερων προϊόντων από την Αμερική επί της ουσίας θα καταδίκαιε τους ιθαγενείς σε οικονομικό μαρασμό και εξαθλίωση. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τις ιδιωτικοποιήσεις στις οποίες σταδιακά προέβηκε η κυβέρνηση του PRI, μια στρατηγική η οποία εξασφάλιζε την χρηματοδότηση της μεξικάνικης μαφίας από το Κογκρέσο, ήταν που μεταξύ των άλλων επέσυρε την αγανάκτηση των ιθαγενών απέναντι σε ένα πολιτικό σύστημα εξαθλίωσης και εκμετάλλευσης (Τσιτσόγλου, 1995).

Κατ' επέκταση, ίσως τελικά είναι δύσκολο να απαντήσουμε στο ερώτημα, ποια είναι η πολιτική τους πρόταση, ακόμα και αν προβούμε σε ερμηνείες το μόνο σίγουρο είναι ότι το φίλτρο μέσα από το οποίο θα προσεγγίσουμε τις προσπάθειες των ιθαγενών του Μεξικού, είναι η δυτική ματιά. Κάτι τέτοιο, εν μέρει οφείλεται στο γεγονός ότι η έννοια της επανάστασης στις αναπτυγμένες χώρες της Δύσης έχει χάσει το ουσιαστικό περιεχόμενό της. Όπως αναφέραμε και στην ενότητα των νέων κοινωνικών κινημάτων, ο πολιτικός ριζοσπαστισμός ταυτίζεται με

⁷⁷ Περισσότερες πληροφορίες στο άρθρο “Εμείς οι Ζαπατίστας τώρα είμαστε Atenco”, στο *Διάπλους*, τ.14, Ιούνιος-Ιούλιος 2006, σελ. 51-54

τον ρεφορμισμό, η αλλαγή προϋποθέτει αρχικά υποταγή στους νόμους του συστήματος-θεσμοποίηση και έπειτα αγώνα εκ των έσω, προκειμένου έστω και ελάχιστα να μεταβληθεί η υφιστάμενη ισορροπία των σύγχρονων σχέσεων εξουσίας. Μέσα σε αυτό το κλίμα, ο νέο-ζαπατισμός μετατράπηκε σε ελπίδα για αλλαγή χωρίς συμβιβασμούς, κάτι το οποίο καλλιεργήθηκε και από το γεγονός ότι ο EZLN δεν προέβαλλε ποτέ την επιθυμία να μετατραπεί σε πολιτικό κόμμα, ούτε την διάθεση να καταλάβει πόστα εξουσίας. Τακτικές οι οποίες απέχουν από την κυρίαρχη στη Δύση πολιτική νοοτροπία.

Επιστρέφοντας στο υπό εξέταση ερώτημά μας, υποστηρίζουμε ότι το κίνημα των Ζαπατίστας μέχρι στιγμής τουλάχιστον δεν έχει καταφέρει να αποδώσει ένα συγκεκριμένο πολιτικό πρόγραμμα στις διακηρύξεις του. Το έλλειμμα αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές στην Έκτη Διακήρυξη όπου η ιδέα περί συγκρότησης ενός νέου κόσμου υφίσταται εξαιρετικά συγκεχυμένα και σε επίπεδο λόγου μόνο. Κατά πόσο μια τέτοια τακτική μπορεί να επιφέρει ορατά αποτελέσματα είναι ένα ζήτημα το οποίο ακόμα σίγουρα δεν μπορούμε να αξιολογήσουμε. Το μόνο σίγουρο είναι ότι το κίνημα των Ζαπατίστας έχει ήδη κερδίσει την εύνοια και συμπαράσταση της παγκόσμιας κοινής γνώμης, κάτι το οποίο αποδεικνύει αβίαστα το γεγονός ότι ανεξαρτήτως ιθαγένειας, φυλής και κοινωνικής κατάστασης το αίτημα για αλλαγή είναι καθολικό και ίσως πιο επιτακτικό παρά ποτέ.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η ανάδυση των νέων κοινωνικών κινημάτων κατά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα επέφερε σημαντικές αλλαγές στον σύγχρονο κοινωνικοπολιτικό ιστό, στρέφοντας το ενδιαφέρον της παγκόσμιας κοινότητας στα λεγόμενα μεταϋλικά αγαθά. Η αξία της υποκειμενικότητας, της αυτονομίας, της ταυτότητας, σε συνδυασμό με μια προσπάθεια από-αποικιοποίησης του βιοκόσμου, φαίνεται να συστήνουν το νέο κοινωνικό παράδειγμα. Τα νέα κοινωνικά κινήματα εμφανίζονται σήμερα να διακατέχονται από μια ριζοσπαστική διάθεση τόσο σε επίπεδο λόγου, όσο και πράξης.

Τα ερωτήματα που άρχισαν να προκύπτουν μέσα από τα νέα αυτά δεδομένα ήταν πολλά και κρίσιμα για την ουσιαστική κατανόηση του νέου αυτού κοινωνικού φαινομένου. Ποια είναι η κοινωνική βάση αυτών; Μπορούμε να κάνουμε λόγο για την ανάπτυξη ταξικής συνείδησης άρα και για μια νέα μορφή ταξικής πάλης; Σήμερα τελικά λαμβάνει χώρα μια ιδεολογική στροφή προς την προάσπιση μεταϋλικών αγαθών ή πρόκειται για μια επαναδιαπραγμάτευση βασικών και πανανθρώπινων αξιών υπό το φως των νέων συνθηκών που έχει επιφέρει η εποχή του λεγόμενου μεταμοντερνισμού ή ύστερου μοντερνισμού; Ποια είναι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των νέων κοινωνικών κινημάτων; Σε τελική ανάλυση, ποιος είναι ο ρόλος τους στον σύγχρονο πολιτικό ανταγωνισμό;

Αν και όπως επανειλημμένα αναφέρει ο Melucci, τα νέα κοινωνικά κινήματα δεν συστήνουν μια ενιαία καθολική κατηγορία οπότε και οποιαδήποτε τύπου ανάλυση αυτών αφορά θεωρητικούς ιδεοτύπους, η εμπειρία που αντλούμε από σύγχρονα παραδείγματα όπως εκείνο της Διεθνούς Αμνηστίας ή του Φεμινιστικού, μπορεί αν αποβεί ιδιαίτερα σημαντική. Κατ' επέκταση και στη βάση των παραδειγμάτων αυτών, υποστηρίξαμε ότι τα νέα κοινωνικά κινήματα δραστηριοποιούνται εντός της σφαίρας της κοινωνίας των πολιτών με όλες τις συνέπειες που κάτι τέτοιο συνεπάγεται. Η θεσμοποίηση αυτών, αποτελεί ως ένα βαθμό

αναγκαία ρήτρα προκειμένου να μπορέσουν να συμμετάσχουν αποτελεσματικά στον σύγχρονο πολιτικό ανταγωνισμό. Το γεγονός αυτό βέβαια, δεν σημαίνει αυτόματα και συναίνεση άνευ όρων με την υφιστάμενη τάξη πραγμάτων.

Ενώ όμως ο επίσημος λόγος περί νέων κοινωνικών κινημάτων περιστρεφόταν σχεδόν αποκλειστικά γύρω από το παράδειγμα της Δύσης, οι ισορροπίες φάνηκαν να διασαλεύονται κατά το 1994 όταν έκανε την εμφάνισή του ο EZLN και το κίνημα των ιθαγενών του Μεξικού. Ο αγώνας των Ζαπατίστας, αρχικά ως ένοπλη επαναστατική κίνηση ενάντια στην καταπιεστική κυβέρνηση του PRI και έπειτα ως κοινωνικό κίνημα το οποίο καλούσε την εθνική και διεθνική κοινωνία των πολιτών να εναντιωθεί στην σύγχρονη νεοφιλελεύθερη πολιτική, κέντρισε το παγκόσμιο ενδιαφέρον. Τόσο τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κινήματος- το γεγονός δηλαδή ότι συνδυάζει στοιχεία από την κουλτούρα των ιθαγενών και ταυτόχρονα τους προβληματισμούς της μεταμοντέρνας εποχής- όσο και ο έντονα αντί-εξουσιαστικός χαρακτήρας του, μετέτρεψε τον νέο-ζαπατισμό σε παγκόσμιο σημείο αναφοράς για την σύγχρονη πολιτική σκέψη . Αν και μέχρι στιγμής, το κίνημα των Ζαπατίστας δεν έχει καταφέρει να αποδώσει μια συγκεκριμένη πολιτική κατεύθυνση στα εγχειρήματά τους και κατ' επέκταση είναι αδύνατον να κάνουμε λόγο για μια νέου τύπου πολιτική πρόταση, παρόλα αυτά ο αγώνας των ιθαγενών του Μεξικού φαίνεται να ενσαρκώνει ένα κοινό όραμα: την οικοδόμηση ενός διαφορετικού κόσμου, εκείνη των “από κάτω”.

“Εντάξει, Γεια και η οχλαγωγία των απάνω ας μην
εμποδίσει το άκουσμα του μουρμουρίσματος των από κάτω”

Η ταχύτητα του ονείρου

Εξεγερμένος Υποδιοικητής Μάρκος 15 Οκτωβρίου 2004

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κοινωνία των Πολιτών

- Anderson P, “The antinomies of Antonio Gramsci” στο *New Left Review*, τ.100, Νοέμβριος 1976- Ιανουάριος 1977
- Αριστοτέλης, *Πολιτικά*, μτφ Λεκατσάς, εκδ Ζαχαρόπουλος, Αθήνα
- Bourdieu P., 1998, *Acts of resistance : against the new myths of our time*, Polity Press, Cambridge
- Γκλύκσμαν Κ. Μ., 1984, *Ο Γκράμσι και το κράτος: για μια υλιστική θεωρία της φιλοσοφίας*, μτφ. Καστορινός, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα
- Γκράμσι Α. , 1961, *Για τον Μακιαβέλη, για την πολιτική και για το σύγχρονο κράτος*, εκδ. Ηριδανός, Αθήνα
- Γούντ Ε. Μ., 1998, *Η δημοκρατία ενάντια στον καπιταλισμό: για μια ανανέωση του ιστορικού υλισμού*, μτφ Οικονόμου, εκδ. Στάχυ, Αθήνα
- Cohen J. L.& Arato A., 1992, *Civil Society and Political Theory*, Cambridge, MIT Press, USA
- Friedman M., 1962, *Capitalism and Freedom*, Chicago, University of Chicago Press
- Gellner E., 1996, *Η Κοινωνία των πολιτών και οι αντίπαλοί της: συνθήκες ελευθερίας*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα
- Hall S., Held D., McGrew A., (2003) *Η Νεωτερικότητα σήμερα: Οικονομία, Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*, μτφ Τσακίρης Θ., Τσακίρης Β., εκ Σαββάλας, Αθήνα
- Hayek F. A., 1976, *The Constitution of Liberty*, Routledge, London
- Hegel , *Η Φιλοσοφία του Δικαίου*, Αναγνωστίδης, Αθήνα
- Hodgkinson A. & Foley M. W., 2003, *The Civil Society reader*, edit., Hanover, NH: Tufts
- Jenks C., 1986, *What is Postmodernism*, Academy Edition, London
- Keane J., 1998, *Civil society :old images, new visions*, Cambridge, UK :Polity Press
- Λεφέβρ Ζ. Π.& Μασερέ Π., 1998, *Ο Έγελος και η Κοινωνία*, μτφ Φαρακλάς, εκδ. Εστία, Αθήνα
- Marx K., 1978, *Το Εβραϊκό ζήτημα*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα

- Παναγιωτίδου Ε., “Κοινωνία των...Εθελοντών” στο *Κοινωνία Πολιτών*, εκδ. Ένωση των Πολιτών για την Παρέμβαση, τ. 3, Φθινόπωρο 1999
- Σωτηρόπουλος Δ. Α., 2004, *Η άγνωστη κοινωνία πολιτών: κοινωνικές κινητοποιήσεις, εθελοντισμός και κράτος στη σύγχρονη Ελλάδα*, edit, εκδ. Ποταμός, Αθήνα
- Tocqueville A., 1996, *Η δημοκρατία στην Αμερική*, μτφ Λυκούδης Μ., , εκδ. Στοχαστής, Αθήνα
- Von Mises L., 1984, *Η Οικονομική της Ελευθερίας : σκέψεις για το σήμερα*, μτφ Λοβέρδος, Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα
- Ψυρούκης Ν., 2003, *Το Εθνικό Ζήτημα*, εκδ. Αιγαίον-Κουκίδα, Λευκωσία

Νέα Κοινωνικά Κινήματα

- Agamben G., 2005, *Homo Sacer, κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*, μτφ. Τσιαμούρας, εκδ. Scripta, Αθήνα
- Anderson B., 1997, *Φαντασιακές Κοινότητες*, μτφ Χατζαρούλα, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα
- Arrighi G., Hopkins T. K. , Wallerstein I., 1989, *Antisystemic movements*, Verso, London
- Baudrillard J., 1996, *Η διαφάνεια του κακού: δοκίμιο πάνω στα ακραία φαινόμενα*, μτφ Σαρίκας Ζ., εκ. Εξάντας-Νήματα, Αθήνα
- Bell D., 1976, *The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting*, Basic Books, New York
- Buechler S.M., 2000, *Social movements in advanced capitalism : the political economy and cultural construction of social activism* , Oxford University Press, N.Y.
- Cohen J. L., 1985 “ Strategy or Identity: New Theoretical Paradigms and Contemporary Social Movements” ,in *Social Research*, Winter, Vol. 52, No 4
- Crossley N., 2002, *Making sense of social movements* , Open University Press, Buckingham
- Donatella della Porta, Diani M., 1999, *Social movements : an introduction*, Blackwell, Oxford
- Della Porta, Tarrow S., 2004, “Transnational Processes and Social Activism: An Introduction” in Della Porta & Tarrow edit, *Transnational Protest and Global Activism*, Rowman & Littlefield, Lanham

- Δερτούζος Μ., 1998, *Τι μέλλει γενέσθαι*, μτφ Κουνινιώτη, εκ. Λιβάνη, Αθήνα
- Eder K., 1993, *The new politics of class : social movements and cultural dynamics in advanced societies*, Sage, London
- Eder K., 1995, “Does social class matter in the study of social movement”, in. Maheu L. edit, “*Social movements and social classes : the future of collective action*”, Sage, London
- Garner R., 1996, *Contemporary movements and ideologies*, McGraw- Hill, New York
- Giddens A., 2001, *Οι συνέπειες της νεωτερικότητας*, μτφ. Μερτίκας, εκδ. Κριτική, Αθήνα
- Goffman E. , 1959, *The Presentation of Self in Everyday life*, Anchor, New York
- Guigni M., McAdam D., Tilly C., 1999, *How social movements matter*, University of Minnesota Press, Minneapolis
- Habermas J., 1981, “New Social Movements” in *Telos* Fall, 49, 33-37
- Hobsbawm E. J., 1959, *Primitive rebels; studies in archaic forms of social movement in the 19th and 20th centuries*, Frederick A. Praeger, New York
- Hoffer E., 1969, *Ο φανατικός*, μτφ Βαμβαλής, εκδ. Μπουκουμάνης, Αθήνα
- Inglehart R., 1977, *The silent revolution: changing values and political styles among Western Publics*, Princeton University Press, Princeton N.J.
- Johnson E., McCarthy D., 2004, “The Sequencing of Transnational and National Social Movement Mobilization : The Organizational Mobilization of the Global and U.S. Environmental Movements”, in Della Porta & Tarrow edit , *Transnational Protest and Global Activism*, , Rowman & Littlefield, Lanham
- Καστοριάδης Κ., 2000, *Η άνοδος της ασημαντότητας*, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα
- Kriesi, 1996.. “The Organizational Structure of New Social Movements in a Political Context”, in. McAdam D., McCarthy J.D., Zald M.N edit. , *Comparative perspectives on social movements: political opportunities, mobilizing structures and cultural framings*, Cambridge University Press
- Κωνσταντινίδου Χ., 2001, “Τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και η παραγωγή νοήματος. Θεωρητικές προσεγγίσεις και προοπτικές (Μέρος Α)”, στο *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ.108-109, Β- Γ, σελ. 139-189
- Λυοταρ Ζ. Φ. , 1993, *Η μεταμοντέρνα κατάσταση*, μτφ Παπαγιώργης, εκ. Γνώση, Αθήνα

- Marx, 1954, *Το Κεφάλαιο*, τόμος Α, εκ. Κεντρική Επιτροπή ΚΚΕ
- Marx, 1997, *Μανιφέστο του κομμουνιστικού κόμματος*, εκδ. Ερατώ, Αθήνα
- McAdam D., Tarrow S., Tilly C., 2001, *Dynamics of contention*, Cambridge University Press, Cambridge
- McCarthy, 1996, “Constraints and Opportunities in Adopting, Adapting, and Inventing”, in McAdam D., McCarthy J.D., Zald M.N. edit., *Comparative perspectives on social movements: political opportunities, mobilizing structures and cultural framings*, Cambridge University Press
- McLuhan M., Powers B.R., 1992, *The Global Village: transformations in world life and media in the 21st century*, Oxford University Press, New York
- Melucci Alberto, 1984, “An End to social movements?”, in *Social Science Information*, 23, 4/5, 819-835
- Melucci A., 1989, *Nomads of the present: social movements and individual needs in contemporary society*, Temple University Press, Philadelphia
- Melucci A., 1995, “The New Social Movements Revisited: Reflections on a Sociological Misunderstanding” in Maheu L. edit, *Social movements and social classes : the future of collective action.*, Sage, London
- Melucci A., 1996, *Challenging codes: collective action in the information age*, Cambridge University Press, Cambridge, New York
- Mills C. W., 1970, *Οι χαρτογιακάδες: η νέα μεσαία αμερικάνικη τάξη*, εκδ. Κάλβος, Αθήνα
- Νεγρεπόντης Ν., 2001, *Ψηφιακός κόσμος*, μτφ Κατσίκας, εκ. Καστανιώτη, Αθήνα
- Offe Claus, “New Social Movements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics”, in *Social Research*, Winter 1985, Vol. 52, No 4
- Pakulski J., 1995, “Social Movements and Class: The decline of the Marxist Paradigm”, in Maheu L. edit, *Social movements and social classes : the future of collective action*, Sage, London
- Pickvance C., 1995, “Social Movements in the transition from State Socialism : Convergence or Divergence?”, in Maheu L. edit, *Social movements and social classes : the future of collective action.*, Sage, London
- Pippa Norris, 2002, *Democratic phoenix : reinventing political activism*, Cambridge University Press, Cambridge

- Rootes C., 1995, “A new class? The higher educated and the new politics”, in Maheu L. edit., *Social movements and social classes : the future of collective action*, Sage, London
- Σεραφετινίδου Μ., 1999, *Κοινωνιολογία των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας: Ο Ρόλος των Μέσων στην Αναπαραγωγή του Σύγχρονου Καπιταλισμού*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα
- Σεραφετινίδου Μ., 2002, *Εισαγωγή στην Πολιτική Κοινωνιολογία*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα
- Σεραφετινίδου Μ., 2003, *Το φαινόμενο της γραφειοκρατίας*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα
- Tarrow S., 1998, *Power in Movement: social movements and contentious politics*, Cambridge University Press, Cambridge
- Tilly C., 2002, *Stories, identities and political change*, Rowman & Littlefield, Lanham
- Tilly C., 2004, *Social movements, 1768-2004*, Paradigm Publishers, Boulder
- Touraine Alain, “An Introduction to the Study of Social Movements” in *Social Research*, Winter 1985, Vol. 52, No 4
- Touraine A., 1995, “Democracy : From a Politics of Citizenship to a politics of Recognition”, in Maheu L. edit , *Social Movements and Social Classes. The Future of Collective Action*, Sage, London
- Τουραίν Α., 1999c, *Πώς να ξεφύγουμε από τον φιλελευθερισμό*?, Πόλις, Αθήνα
- Touraine Alain, “The Importance of Social Movements” in *Social Movement Studies*, Vol 1, No 1, 2002
- Virilio P. , 2000, *Πληροφορική Βόμβα*, μτφ Τομανάς, εκ. Νησίδες, Σκόπελος
- Ψημίτης Μ., 1999, “Η ατομική επιλογή ως παράγοντας πολιτισμικής ταυτότητας σε συνθήκες πολυπλοκότητας: Η περίπτωση της αλληλεγγύης”, στο Κωνσταντοπούλου (επιμ), “Εμείς” και οι “Άλλοι”. Αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα., Δαρδανός, Αθήνα
- Ψημίτης Μ., 2006, *Εισαγωγή στα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα*, εκδ. Ατραπός, Αθήνα

- Borón A. A., 2005, “Η Ζούγκλα και η Πόλη (Ερωτηματικά γύρω από την πολιτική θεωρία του Ζαπατισμού)”, στο *Ουτοπία*, τ. 63, Ιανουάριος- Φεβρουάριος
- Castells M., 1997, *The power of identity*, Blackwell, Malden, Mass
- Holloway J., 2005, “Η εξέγερση της αξιοπρέπειας”, στο *Ουτοπία*, τ. 63, Ιανουάριος- Φεβρουάριος
- Holloway J., 2006, *Ας αλλάξουμε τον κόσμο χωρίς να καταλάβουμε την εξουσία: Το νόημα της επανάστασης σήμερα*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα
- Λασκάνο Σ. Ρ., 2006, “Η Έκτη Διακήρυξη : Ο Λόγος και η Οργή”, στο *Αλάνα*, τ.2, Ιούνιος
- Mora Mariana, 2004, “The immigration to Listen : Reflections on a Decade of Zapatista Struggle”, in *Social Justice: A Journal of Crime, Conflict and World Order*, Vol. 30, No3
- Ναβάρρο Ε. Λ., 2006, “Μια πολύ “άλλη καμπάνια”, στο *Αλάνα*, τ.2, Ιούνιος
- Nash J., 2001, *Maya Visions: The quest for autonomy in an age of globalization*, Routledge, New York
- Λένιν Β. Ι., 1985, *Κράτος και Επανάσταση*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα
- Lynn S., 2002, *Zapata Lives: Histories and cultural politics in southern Mexico*, University of California Press, Berkeley
- Παγκαλία Ε., 2006, “Εμείς οι Ζαπατίστας , τώρα είμαστε Atenco”, στο *Διάπλους* τ.14, Ιούνιος-Ιούλιος
- Ross J., 2000, *The War against oblivion: Zapatista chronicles 1994-2000*, Common Courage Press, Monroe Main
- Taibo II Ρ. Ι., 2006, *Τρεις ιστορίες για Ζαπατίστας εκεί που δεν υπάρχουν Ζαπατίστας*, Ελευθεριακή Κουλτούρα,

- Τσιτσόγλου Η., 1995, “Μεξικό: Γιατί άνοιξαν οι ασκοί του Αιόλου”, στο *Θέσεις*, Φεβρουάριος
- Τσόμσκι Νόαμ, 2001, *Λατινική Αμερική από την αποικιοκρατία στην παγκοσμιοποίηση*, Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα

Πηγές από το Internet

- CIVICUS : World Alliance for Citizen Participation
(www.civicassembly.org)
- The European Civil Society Network
(www.wmin.ac.uk)
- Διεθνής Αμνηστία
(www.amnesty.org.gr)
- The Indigenous Rights Law: A Timeline of events (1996-2002)
(www.globalexchange.org/countries/mexico/news/349.html)
- www.zmag.org
- www.narconews.org
- www.indymedia.org
- Οι Διακηρύξεις περιλαμβάνονται στο site www.ezl.org